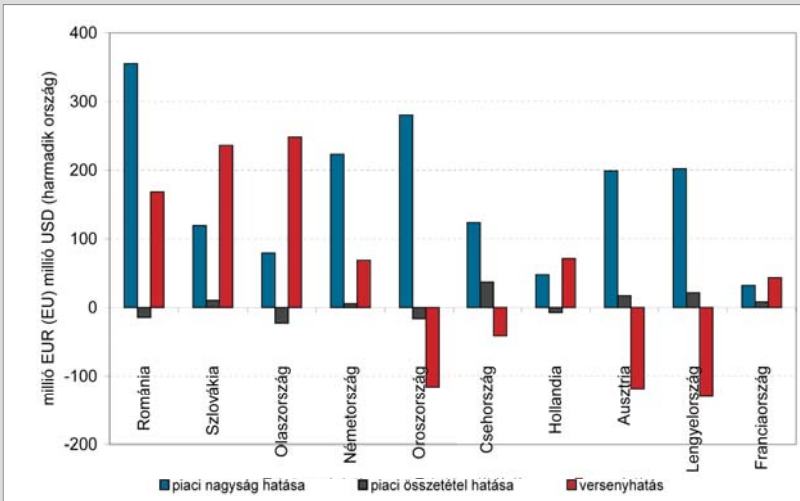

GAZDÁLKODÁS

www.nakvi.hu
Scientific Journal on Agricultural Economics
A TARTALOMBÓL

A konstans piaci részesedés (CMS) számítás eredménye a legfontosabb célpiacokon (2008–2010 átlagában)

Forrás: Juhász Anikó – Wagner Hartmut tanulmánya

Szerződések
kikényszeríthetősége

KAP-reform – új lehetőség
a felzárkózásra?

A világ libahústermelése
és -kereskedelme

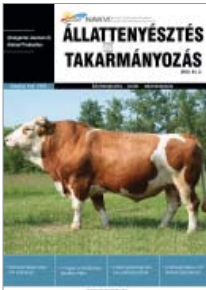
Egyéni vállalkozók
adóterhei

Az élelmiszer-gazdaság
export-versenyképessége

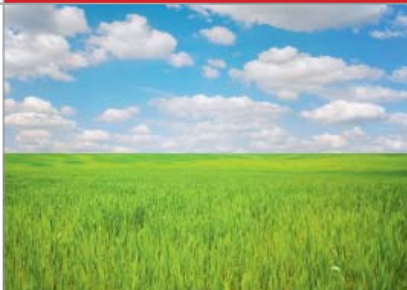
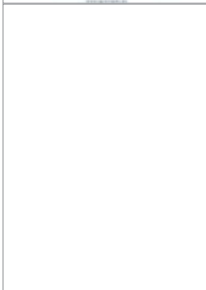
Élelmezési Világnap 2012

Kérdőív a Gazdálkodás
olvasóihoz

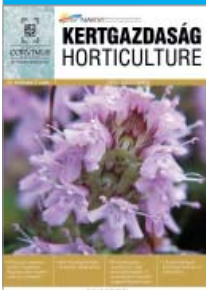
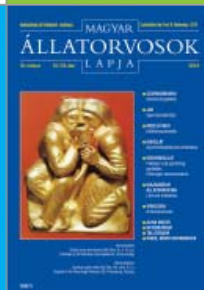
Fizessen elő most a kiadónál kedvezményesen tudományos folyóiratainkra!

Fizessen elő most, hogy jövőre is az idei áron kaphassa a meg a folyóiratokat!

Megrendelési és befizetési határidő (kizárólag a kiadónál): 2012. december 31.

További információ az előfizetésről: www.agrarlapok.hu

TARTALOM

<i>Kosztolányi Dezső: A játék</i>	487

TANULMÁNY

<i>Fertő Imre – Bakucs Zoltán: Szerződéses kapcsolatok az élelmiszerláncban és a szerződések kikényszeríthetősége</i>	488
<i>Törőné Dunay Anna: A Közös Agrárpolitika reformja – új lehetőség a felzárkózásra?</i>	500
<i>Kozák János: A világ libahústermelésének és -kereskedelmének alakulása az elmúlt évtizedekben</i>	512
<i>Gáspár Andrea: Mezőgazdasági egyéni vállalkozók adóterhének alakulása Magyarországon (2000–2010)</i>	522
<i>Juhász Anikó – Wagner Hartmut: Magyarország élelmiszer-gazdasági export-versenyképességének elemzése</i>	530

SZEMLE

<i>Csete László: Erdei Ferenc politikai életrajzáról – könyvismertető</i>	542

KRÓNIKA

<i>Romány Pál: Élelmezési Világnap 2012</i>	545
<i>Katonáné Kovács Judit: A tanár, a tudós és az ember – A 70 éves Szabó Gábor professzor köszöntése</i>	548

„Hensch Árpád nyomdokain” – konferenciafelhívás	554
Kérdések a Gazdálkodás várható szerzőihez, illetve olvasóihoz	559
Előfizetési felhívás	563
Summary	555
Contents	558

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

KOZÁK JÁNOS

egyetemi tanár, Gödöllő

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

CETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi docens, Gyöngyös

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZAKÁLY ZOLTÁN

egyetemi docens, Kaposvár

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

c. egyetemi tanár, Gödöllő

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTŐ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

SOLYMOS REZSŐ

akadémikus, kutatóprofesszor
Szentendre

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

Kosztolányi Dezső:

A JÁTÉK

*A játék. Az különös.
Gömbölyű és gyönyörű,
csodaszép és csodajó,
nyitható és csukható,
gomb és gömb és gyöngy, gyűrű.
Bűvös kulcs és gyertya lángja,
színes árnyék, ördöglámpa.
Játszom ennen-életemmel,
búvócskázom minden árnyal,
a padlóssal, a szobákkal,
a fényvel, mely tovaszárnyal,
a tükörrel fényt hajítok,
a homoknak, a bokornak,
s a nap - óriás aranypézt -
hirtelen ölembe roskad.
Játszom két színes szememmel,
a két kedves, pici kézzel,
játszom játszó önmagammal,
a kisgyermek is játékszer.
Játszom én és táncolok,
látszom én, mint sok dolog.
Látszom fénybe és tükörbe,
játszom egyre, körbe-körbe.
Játszom én és néha este
fölkelek,
s játszom, hogy akik alusznak,
gyerekek.*

A Gazdálkodás 2012. évi utolsó számában boldog karácsonyt és eredményes, jó munkát, egészséget, sok örömet kíván a következő esztendőre valamennyi tisztelt

Olvasójának,

Előfizetőjének,

Szerzőtársának,

Támogatójának!

a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, Szerkesztősége és Kiadója

nálatti lánc alsóbb lépcsőin lévő szereplők egyre inkább hangot adtak korábbi pozícióik elvesztése miatti elégedetlenségüknek, és igyekeztek nyomást gyakorolni a politikusokra, hogy újabb szabályozásokkal védjék meg őket a kiskereskedelmi láncok túlzott piaci erőfölényétől. A magyar kormányzat a beszállítók érdekében védelmében két fontos törvényt módosított. Egyrészt az agrárpiaci rendtartásról szóló 2003. évi XVI. törvényben megfogalmazza a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek beszerzési ár alatti eladásának tiltását, illetve a 30 napos fizetési határidőre vonatkozó szabályokat. Másrészt a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény is tartalmaz visszaélést tiltó magatartási szabályokat a jelentős vevői erővel rendelkező kereskedőket illetően. A hazai gazdasági szereplők jelentős hányada a jogszabályok gyenge kikényszeríthetőségére panaszkodik az üzleti életben. Nincs ez másképpen a beszerzési ár alatti értékesítés tilalmával kapcsolatban. Az elméleti közgazdaságtanban régóta ismert, hogy a szerződések betartatása létfontosságú a piacok működéséhez. A gyakorlati, empirikus felméréseken alapuló kutatások azonban csak a kilencvenes évek elején jelentek meg. Ezek elsősorban a szerződések típusát, illetve a szerződéskötési gyakorlatot vizsgálják (például *Milgrom et al., 1990; Greif, 1993; Fafchamps, 1996; Woodruff, 1998*). A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a hazai szabályozás érvényesülését a hazai élelmiszerpiacon.

A cikk szerkezete a következőképpen épül fel. Először a beszállító–feldolgozó, illetve kiskereskedő kapcsolat nemzetközi irodalomban fellelhető elméleti, illetve empirikus eredményeinek az áttekintésével, összegzésével, valamint a magyar mezőgazdasági termékpályák szempontjából releváns tanulságok tárgyalásával foglalkozik. Ezt követően egy kérdőívén alapuló empirikus felmérés segítségével elemzi a beszállítók, illetve feldolgozók–kiskereske-

dők közötti kapcsolatokat gyakorlati szempontból. Bár egyes átmeneti gazdaságokra készült már hasonló kutatás (pl. Lengyelország: *Beckmann – Boger, 2004*; Oroszország: *Henderley et al., 2000*; Bulgária: *Koford – Miller, 2006*), Magyarországon – tudtunkkal – empirikus módszerekkel nem vizsgálták a beszállítók szerződéses kapcsolatait.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A szerződések kikényszerítéséről a közgazdasági irodalomban két egymástól jól elkülöníthető hagyomány létezik aszerint, hogy miként ítélik meg a bíróságok szerepét a szerződések kikényszerítésében (*Boger – Beckmann, 2004*). Az első kutatási irány, a jogi centralizmus tradíciója azt feltételezi, hogy a megállapodások és szerződések a legjobban, illetve majdnem költségmentesen kikényszeríthetők a jogi rendszer keretein belül (*Galanter, 1981*).

Ezzel szemben a másik hagyomány, az önkikényszerítő megállapodások (*self-enforcing agreement*) elmélete implicit vagy explicit módon abból indul ki, hogy a szerződések két fél között nem kényszeríthetők ki a bíróságon (*Telser, 1980; Klein – Leffler, 1981; Klein, 1996*). Az önkikényszerítő megállapodás lényege, hogy a szerződés a két partner között mindaddig érvényben van, ameddig mindkét fél úgy érzi, hogy jobban jár a szerződés folytatásával, mintha megszakítaná azt. Az elmélet annak elbírálását, hogy a szerződést megsértette-e valaki vagy sem, a partnerek megítélésére hagyja. Ha az egyik partner megsérti a szerződést, akkor a másik partner felmondja azt, miután felfedezi a szerződés megsértését. Nincsen harmadik fél, aki beleavatkozik a szerződő felek ügyeibe, hogy eldöntse, vajon megsértette-e a szerződést valaki vagy sem, illetve megbecsülje a károkat, amely a szerződés megsértéséből származik.

A két elméleti megközelítésnek eltérő következményei vannak. A jogi centraliz-

mus modelljében, ha az egyik fél észreveszi, hogy partnere megsérti a szerződést (például nem szállítja le az árut vagy késve fizet), akkor közvetlenül jogi útra tereli a problémáját, mivel a szerződések állam általi tökéletes kikényszerítése számára (majdnem) költségmentes, ezért nem volna racionális számára bármekkora pénzügyi veszteség elfogadása. Ezzel szemben az önkikényszerítő szerződések világában a sértett fél kénytelen eltérni a pénzügyi veszteséget, ellenben sosem kötne üzletet az őt becsapó partnerrel. Noha ezek az extrém feltevések hasznosak analitikus szempontból, azonban az empirikus elemzés számára kevésbé használhatóak.

A mindennapi tapasztalat többnyire azt mutatja, hogy a szerződések ugyan kikényszeríthetőek, de költségesen. Ezért a kutatási kérdés átfogalmazható úgy, hogy figyelembe vesszük a szerződések bíróságon történő kikényszeríthetőségének hasznait és költségeit. Ebben az esetben úgy tehetjük fel a kérdést, hogy mik a szerződés kikényszerítésének költségei és hasznai, illetve hogyan lehet ezeket meghatározni? Az utóbbi probléma különösen releváns a gyakorlat számára, hiszen arról van szó, hogy milyen kompenzációt kell fizetni a szerződés megsértéséért vagy felmondásáért. Ez függhet a szerződésben foglaltak értékétől és a bíróság azon képességétől, hogy megfelelő módon képes meghatározni a veszteségeket és kikényszeríteni azt a szerződést szegő féltől.

A szerződés kikényszerítésének költségeit két csoportba sorolhatjuk: közvetlen és közvetett költségek. A közvetlen költségek közé a szerződés kikényszerítésére fordított idő, erőfeszítés és pénz tartozik, amelyeket a jogi cselekményekre kell fordítani (*Djankov et al., 2003*). Ezeket az alábbi tényezők befolyásolják. Egyrészt a jogi rendszer hatékonysága, másrészt a megállapodás vagy szerződés fajtája, végezhető a vállalat vagy az egyén jellemzői. A bírósági kikényszerítés közvetett költ-

ségei két úton emelkedhetnek. Egyrészt az értékes kapcsolatokban történt zavar révén (*Williamson, 1979*). Másrészt a vállalat vagy egyén reputációjának csökkenése az üzleti vagy társadalmi hálózatokban (*Ellikson, 1991*).

A szerződésszegés valószínűsége csökkentésének mechanizmusai egyaránt tartalmazhatnak magánszankciókat és jogi, bírósági úton történő kikényszerítést (*Hart – Moore, 1990*). A standard elméleti kereten belül kapcsolattartási (*hold up*) probléma csak akkor fordulhat elő, ha váratlan, előre nem jelezhető változás következik be a meghatározó piaci körülményekben, amelyek kívül vannak az önkikényszerítés sávján. A politikai és gazdasági reformok a közép-európai országokban azonban komoly és mélyreható intézményi változásokat eredményeztek, amelyek a szerződések felbontásához, megszegéséhez vezettek ezekben az államokban (*Gow – Swinnen, 2001*). Ráadásul az átmeneti országokban a közintézmények általában alacsony hatékonysággal képesek csak kikényszeríteni a szerződéseket. A kiemelt kutatási kérdés ez esetben, hogy miként határozhatók meg a bírósági vagy magánmechanizmusokon alapuló szerződéskikényszerítés költségei és hasznai. Ezek nyilvánvalóan függenek a szerződés értékétől, illetve a magán- és közintézmények szerződéskikényszerítési eljárásainak hatékonyságától. *Williamson (1985)* hangsúlyozza, hogy a relációs-specifikus beruházások egyaránt nagyon költségessé teszik a bírósági eljárásokat és az önkikényszerítő megállapodásokat. Más szavakkal, a szerződések körüli problémák potenciális fontossága közvetlenül kapcsolódik ahhoz, hogy a beruházások vagy eszközök mennyire kötődnek közvetlenül az adott szerződéshez. Ez azt sugallja, hogy a szerződés kikényszerítésével kapcsolatos lehetséges problémák annál nagyobbak, minél inkább magasak a szerződésspecifikus beruházások.

Boger és Beckmann (2004) egy elméleti

modellt dolgozott ki, amelyben a bírósági kikényszerítés költségeit és hasznait vizsgálják. Azokat a helyzeteket elemzik, amelyek a szerződések ki nem kényszerítése és a bírósági kikényszerítés között vannak. Az egyik határt a pénzügyi veszteségek felső határa jelenti, amelyet az egyik partner még hajlandó elviselni, mielőtt a bírósághoz fordulna. A másik határt a pénzügyi veszteségek alsó szintje jelzi, amely esetben az adott vállalat a bírósághoz fordul. A modell fontosabb hipotézisei a következők. Egyrészt annak a valószínűsége, hogy az eladó a vásárlóval kötött szerződésével kapcsolatban a bírósághoz fordul, növekszik a jogi rendszer hatékonyságával, a szerződés formalizálásával és teljességével, illetve a tranzakció nagyságával. Másrészt ez a valószínűség csökken az üzleti kapcsolatok magasabb értékével és a magánszerződés-kikényszerítési mechanizmusok rendelkezésre állásával. A pénzügyi veszteségek elviselése pozitív kapcsolatban áll az üzleti kapcsolat értékével és a magánkikényszerítési mechanizmusok kapacitásával. Viszont negatív kapcsolatban van a jogi rendszer hatékonyságával és a szerződés formalizáltságának fokával. A pénzügyi veszteségek elviselése független a tranzakció nagyságától.

Empirikus tanulmányok a szerződések kikényszerítéséről

Gow és szerzőtársai (2000) az önkikényszerítő megállapodások alkalmazását elemezték a *Juhocukor*, a legnagyobb szlovákiai cukorgyár esetét felhasználva. A Juhocukor számos szerződéses innovációt és hozzájuk kapcsolódó programot vezetett be 1993-ban, mint az inputok biztosítása, beruházásösztönző program a farmerek számára, új technológiák támogatása, tanácsadási programok, a farmereknek időben történő fizetés kombinálva média- és *public relation* kampányokkal. Ezek a tevékenységek jelentős kibocsátás- és termelésnövekedéshez vezettek mind a

feldolgozó vállalat, mind a cukorrépa-termelő farmerek számára. Ezek a programok csökkentették a szerződésszegés esélyeit, illetve javították a cukorrépa-termelő gazdaságok ösztönzőit a szerződésspecifikus beruházásokon keresztül. Továbbá a szerződéses megállapodások bevezetésének szektoron belüli és kívüli pozitív túlsoroló hatásai voltak.

Beckmann és Boger (2004) a bíróságok szerepét veszik szemügyre a szerződések kikényszerítésében a lengyel mezőgazdaságban. Felmérésükben a válaszadóknak csak 38,5 százaléka gondolta úgy, hogy a bíróságot használnák annak érdekében, hogy a legfontosabb vevőjükkel szemben kikényszerítsék a szerződésüket. Továbbá, akik úgy gondolták, hogy a jogi rendszert alkalmaznák egy ilyen esetben, azok jelentős pénzügyi veszteséget is elviseltek volna. Az empirikus vizsgálat erőteljesen támogatta az elméleti modell előrejelzéseit. Nevezetesen, a farmerek válaszai jól magyarázhatók a bíróságok használatának költség-haszon elemzésével. A szerződések jogi kikényszerítése nemcsak a jogi rendszer hatékonyságán múlik, hanem az eladók és vásárlók közötti szerződések és tranzakciók jellemzői is jelentősen befolyásolják. A jogi cselekmények megindításának küszöbértékét nagymértékben befolyásolják a bírósági kikényszerítés közvetett költségei, mint az üzleti kapcsolatok megszakítása vagy a rendelkezésre álló alternatív kikényszerítési mechanizmusok. Meglepő módon az üzemszervezeti formának nem volt szignifikáns hatása az eredményekre.

Guo és Jolly (2008) a szerződéses megállapodásokat és azok kikényszeríthetőségét vizsgálták meg a kínai mezőgazdaságban kérdőíves felmérés segítségével. Céljuk az volt, hogy azonosítsák azokat a szerződéses formákat, amelyek befolyásolják a kistermelők szerződéses fegyelmét, a szerződések betartását. Legfontosabb eredményük az volt, hogy a magánszerződés-kikény-

szertési mechanizmusok fontos szerepet játszottak a kistermelők döntéseiben, hogy betartsák-e a szerződést vagy megszegjék azt. A szerződés tartalmi elemei, mint például a küszöbár vagy a kistermelők ösztönzése a kapcsolatspecifikus beruházásokra, szignifikánsan javították a szerződések betartásának arányát. A magánkikényszerítő mechanizmusok léte különösen fontos a kínai mezőgazdaságban a hatékony állami intézmények hiányában.

Cungu és szerzőtársai (2008) a szerződésekhez kötődő kapcsolattartási problémák beruházásokra gyakorolt hatását vizsgálta a magyar mezőgazdaságban. Számításaik szerint a beruházásokat számos tényező befolyásolta. A szerződés megszegésének gyakori formája, a késedelmes fizetés nem lineáris hatással volt a beruházásokra: magas szinten szignifikáns visszatartható hatása volt, míg alacsony szinten ez a kapcsolat nem volt kimutatható. A szerződések kikényszerítésének gyenge jogi háttere az átmeneti országok másik gyakori problémája. Érdekes módon a szerzők ennek nem találták közvetlen hatását a beruházásokra, noha közvetett módon, a szerződésesség valószínűségén keresztül nyilvánvalóan befolyásolhatják azokat. A tanulmány megerősítette, hogy a gazdaságok szervezeti formája, pénzügyi szerkezete fontos hatással bír a beruházásokra. Nevezetesen, a magasabb szintű likviditás, a kamattámogatásokhoz való hozzáférés pozitívan, míg a gazdasági társasági forma inkább negatívan befolyásolta a beruházási aktivitást.

Zylbersztajn és Lazzarini (2005) a technológiai licencszerződések tartósságát vizsgálta Brazíliában a vetőmaggyártó vállalatok és a kormányzati K+F cég, az EMBRAPA között. Eredményeik szerint a szerződések felmondásának valószínűsége csökkent a kapcsolatban elérhető kvázi járadék szintjével és a múltbéli pozitív tapasztalatokkal. Ugyanakkor a szerződések felbontása növekedett az olyan zavarok

szintjével, amelyek befolyásolták a technológia iránti keresletet, illetve az eltelt idő hosszával.

EMPIRIKUS FELMÉRÉS A BESZERZÉSI KÖLTSÉG ALATTI ÁR TILALMÁRÓL

Kérdőíves felmérésünkben elsősorban a termelők és feldolgozók/felvásárlók, valamint a feldolgozók és kereskedők közötti szerződéses kapcsolatok jellegére, azok kikényszeríthetőségére, illetve törvényi szabályozással kapcsolatos véleményekre koncentráltunk. A kérdéseknél felhasználtuk korábbi saját tapasztalatainkat, valamint a kevés számú hasonló témájú nemzetközi kutatások eredményeit, elsősorban *Antia és Frazer (2001)*, *Boger és Beckmann (2004)*, illetve *Koford és Miller (2006)* munkáit. A következőkben a kérdőívől csak a téma szempontjából legfontosabb részeket elemezzük.

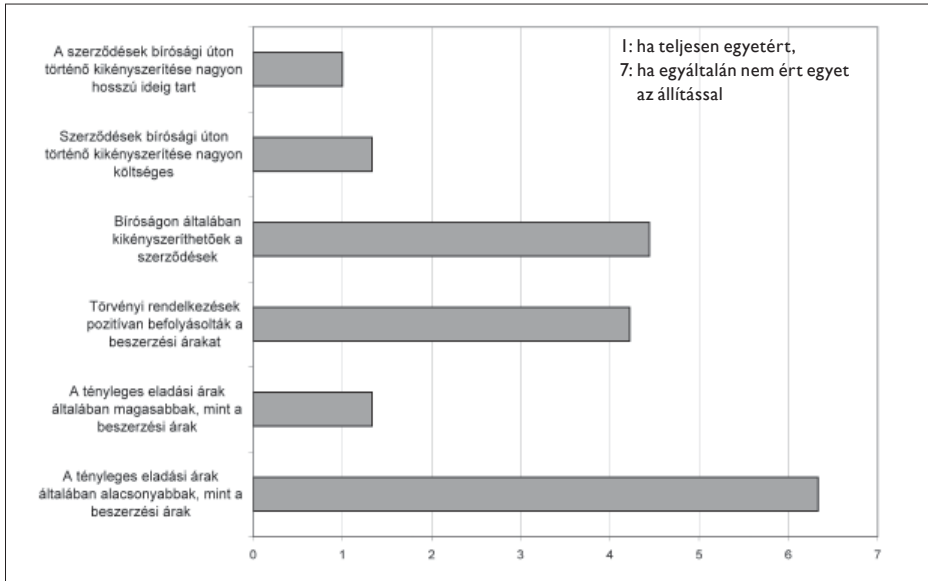
Leíró statisztika

A mintában 30 százalékban termelők, 70 százalékban pedig élelmiszer-feldolgozók szerepelnek. A válaszadó vállalatok nagysága a foglalkoztatott létszámot tekintve a mikrovállalkozástól (1 fő) a nagyobb közepes vállalkozásig terjedt (120 fő). A cégeket általában 1995-ben alapították, tehát jelentősebb múltra visszatekintő vállalkozásokról van szó. A válaszadók fele külföldre is értékesít, de 90 százalékban kizárólagosan magyar tulajdonban vannak.

A piaci partnerek száma átlagosan 215 fölött van, de e mögött néhány nagyobb élelmiszer-ipari vállalat rendkívül kiterjedt üzleti köre van, a legkevesebb partner 5, míg a legtöbb 1700. A nagy szóródás az üzleti partnerek számában kevésbé mutatkozik a legfontosabb üzleti partner részesedésében az összes értékesítésből. Ennek átlagos aránya 37 százalék, amelyhez 15 százalék minimum- és 60 százalék maximumérték tartozik. A legfontosabb partnerrel átlagosan hat éve vannak kapcsolat-

I. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai I.

ban, a kapcsolódó szélsőértékek 1 és 18 év. A válaszadók legfontosabb üzleti partnere kétharmadban kizárólag magyar tulajdonú vállalat volt. A vállalatok 78 százaléka rendelkezett írásos szerződéssel, amelyből 44 százalékuknak határozott idejű szerződése volt. A szerződések általában egy évre szóltak. A szerződés 63 százalékban tartalmazott árat, de csak 13 százalékuk tartalmazott értékesítendő mennyiséget. A válaszadók döntő többsége úgy vélte, hogy legalább 75 százalékban teljesülnek a szerződés feltételei. A partnerváltás nehézségeit 6-osra értékelték az 1–7-ig tartó skálán. A fizetési határidő átlagban 34 nap.

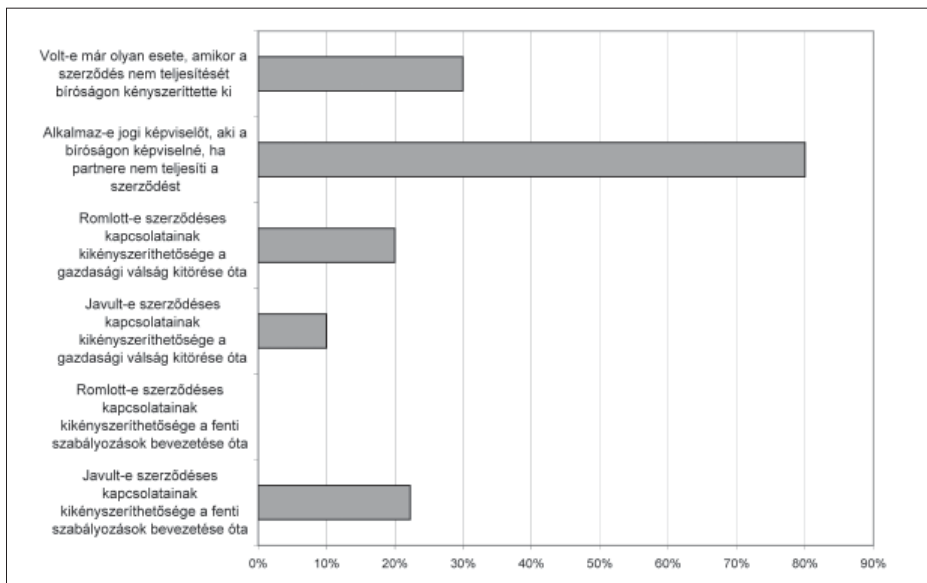
Az 1. ábrán a különböző kérdésekre adott válaszok átlagértékeit látjuk. A válaszadókat megkértük, hogy a megfogalmazott állításokat egytől hétig tartó skálán értékeljék (1: ha teljesen egyetért az állítással, 7: ha egyáltalán nem ért egyet az állítással). A válaszokból jól látszik a hazai jogrendszer hatékony működésével szembeni erős szkepticizmus. A válaszadók egyöntetűen úgy vélték, hogy a szerződések bírósági

úton történő kikényszerítése hosszú ideig tart és nagyon költséges. A közepesnél kicsit rosszabbra ítélték a bíróságok gyakorlatát általában, mint ahol ki lehet kényszeríteni a szerződéseket. Hasonlóan inkább negatívan értékelték a szóban forgó törvények hatását, mint amelyek pozitívan befolyásolták a beszerzési árakat. Döntően úgy vélekedtek, hogy az eladási árak magasabbak, mint a beszerzési árak, illetőleg ennek az ellenkezőjéről úgy gondolták, hogy nem igaz.

A 2. ábra az eldöntendő kérdésekre adott válaszok átlagát mutatja. Hasonlóan az előbbi ábrához, a törvényi szabályozással, illetve a törvények kikényszeríthetőségével kapcsolatos véleményekre voltunk kíváncsiak. Igyekeztünk megtudni azt is, hogy a gazdasági válság hogyan befolyásolta a válaszadók helyzetét. A válaszadók egyöntetűen úgy vélték, hogy a bevezetett szabályozás nem rontott a helyzetükön, ugyanakkor csak 22 százalékuk vélte úgy, hogy ez javított a szerződéseik kikényszeríthetőségén. A gazdasági válság némileg átrendezte

2. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai 2.

a kapcsolatokat. A válaszadók 20 százalékának romlott, míg 10 százalékának javult a helyzete a szerződések kikényszeríthetősége terén a gazdasági válság kitörése óta eltelt időszakban. A válaszadók 30 százalékának volt peres ügye, 80 százalékuk pedig jogi képviselőt alkalmazna peres ügyekben. Átlagosan 2,4 millió forint veszteséget lennének hajlandók elviselni, mielőtt bíróságra mennének vitás ügyekben.

Eredmények

A következőkben a válaszadók véleményét részletesebben megvizsgáljuk fontosabb jellemzőik alapján. Első lépcsőben az ágazati megoszlás szerint ismertetjük az eredményeket (3. ábra).

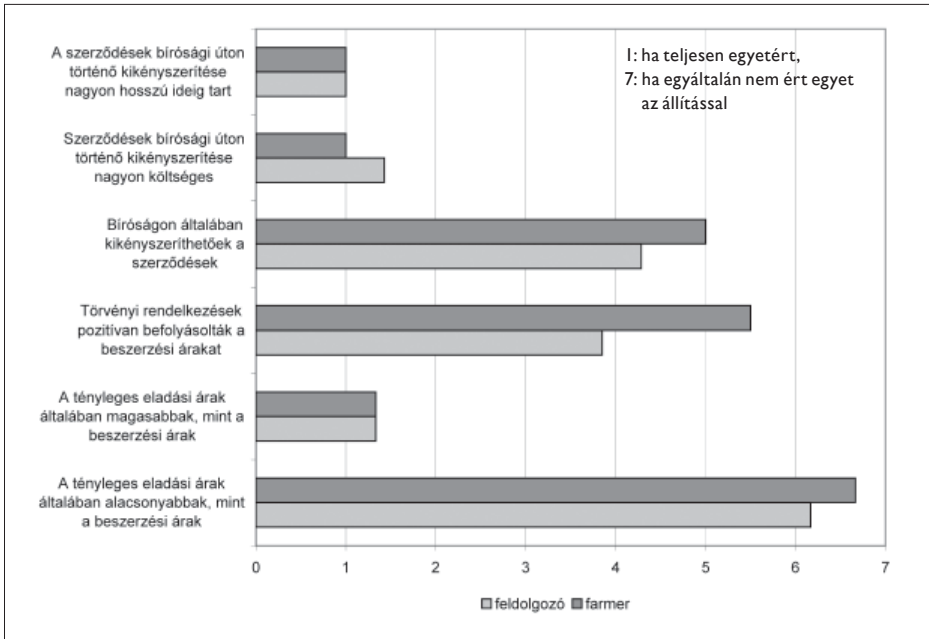
A válaszadók általában gyengének ítélik meg a szerződések kikényszerítésének lehetőségeit, függetlenül az ágazati hovatartozástól. A válaszadók egyöntetűen úgy vélték, hogy a szerződések bírósági úton történő kikényszerítése hosszú ideig tart és nagyon költséges. A feldolgozók a termelőknél valamivel pozitívabban értékelték

annak lehetőségét, hogy ki lehet kényszeríteni a szerződéseket a bíróságokon. Hasonlóan, a feldolgozók kevésbé értékelték negatívan a törvények hatását, mint a farmerek. De nem volt különbség a két csoport között annak megítélésében, hogy az eladási árak magasabbak, mint a beszerzési árak, illetőleg ennek az ellenkezőjének elutasításában.

A válaszok jobban szóródtak a szabályozás megítélésében ágazatok szerint (4. ábra). Noha mindkét csoportban egyöntetűen úgy vélték, hogy a bevezetett szabályozás nem rontott a helyzetükön, ugyanakkor míg a farmerek 17 százaléka, addig a feldolgozók 33 százaléka vélte úgy, hogy a bevezetett jogszabályok javítottak a szerződések kikényszeríthetőségén. Érdekes módon a farmereknek valamivel magasabb arányban (33 százalék) volt már peres ügye, mint a feldolgozóknak (28 százalék). A feldolgozók viszont nagyobb arányban (86 százalék) alkalmaznak jogi képviselőt, mint a termelők (67 százalék). A farmereknek nagyobb arányban (33 százalék) rom-

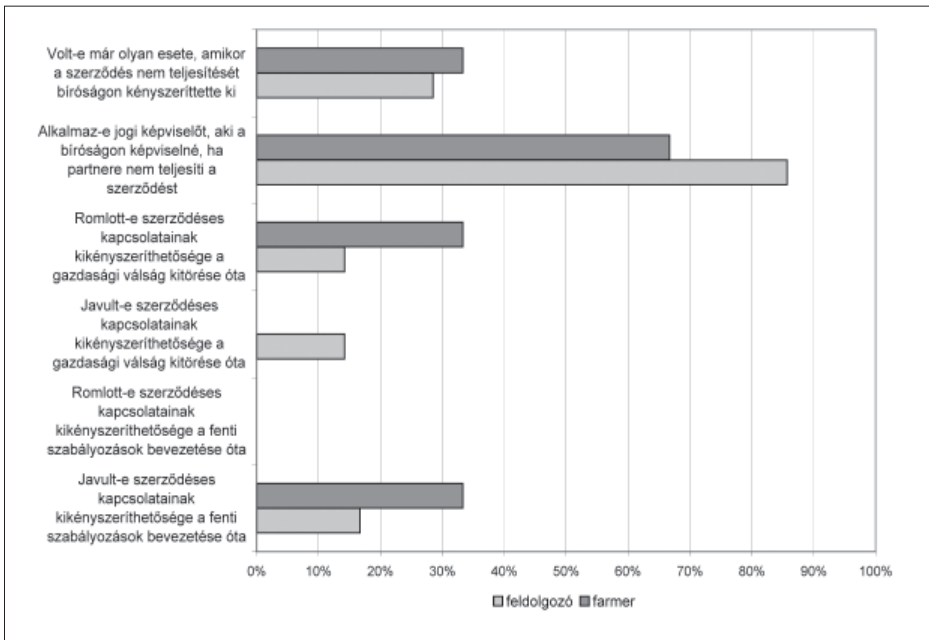
3. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai ágazat szerint 1.

4. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai ágazat szerint 2.

lott a szerződések kikényszeríthetősége terén a helyzetük, mint a feldolgozóknak (14 százalék) a gazdasági válság kitörése óta eltelt időszakban. A feldolgozók 14 százaléka jelezte, hogy javult a helyzete a gazdasági válság kitörése óta, míg a termelők nem tudtak beszámolni semmilyen javulásról.

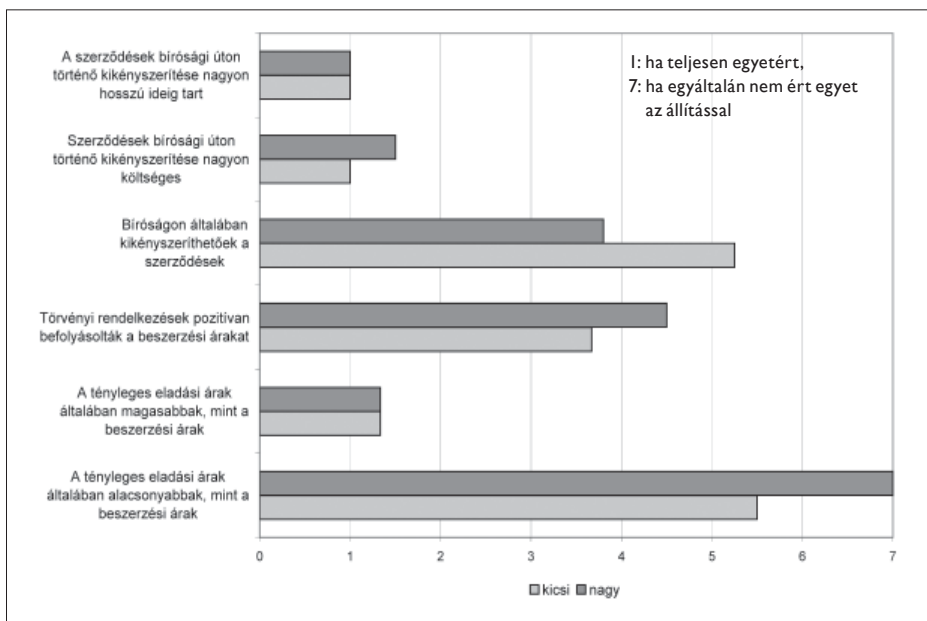
A következő lépésben a vállalatnagyság szerint vizsgáltuk a válaszokat. A vállalatokat két csoportba osztottuk. Ha a foglalkoztatott létszám 10 fő alatt volt, akkor kicsinek, e fölött pedig nagyknak neveztük az adott vállalatot. A válaszadók vállalatnagyságtól függetlenül úgy vélték, hogy a szerződések bírósági úton történő kikényszerítése lassú és költséges (5. ábra). A nagyobb méretű vállalatok valamivel pozitívabban értékelték a szerződések kikényszeríthetőségének lehetőségét a bíróságokon. Érdekes módon a kisebb méretű vállalatok pozitívabban értékelték a törvények hatását, mint a nagyok. De nem volt különbség a két csoport között annak megítélésében, hogy az eladási árak magasabbak, mint a

beszerzési árak, illetve ennek az ellenkezőjét a kisebb méretű vállalatok kevésbé utasították el.

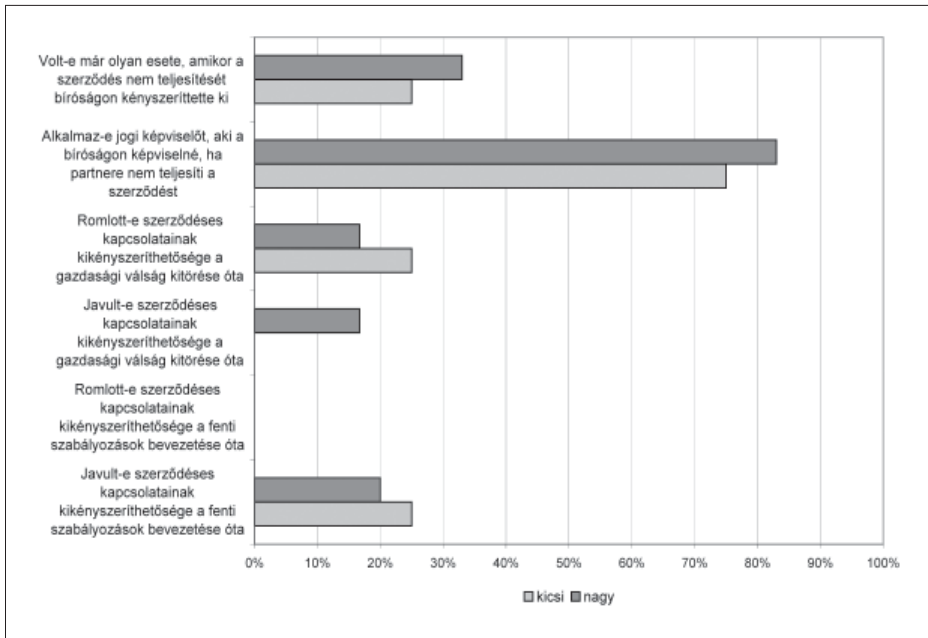
A válaszok jobban szóródtak a szabályozás megítélésében, mint ágazatok szerint (6. ábra). Mindkét csoportban egyöntetűen úgy vélték, hogy a bevezetett szabályozás nem rontott a helyzetükön. Ezzel szemben a kisvállalatok 22 százaléka és a nagyvállalatok 20 százaléka vélte úgy, hogy a bevezetett jogszabályok javítottak a szerződések kikényszeríthetőségén. A várakozásoknak megfelelő módon a nagyvállalatoknak valamivel magasabb arányban (33 százalék) volt már peres ügye, mint a kisebb cégeknek (25 százalék). Hasonlóan, a nagyvállalatok nagyobb arányban (83 százalék) alkalmaznak jogi képviselőt, mint a kisvállalatok (75 százalék). A kisebb cégeknek nagyobb arányban (25 százalék) romlott a szerződések kikényszeríthetősége terén a helyzetük, mint a nagyvállalatoknak (17 százalék) a gazdasági válság kitörése óta eltelt időszakban. A nagyobb vállalatok 17

5. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai vállalatnagyság szerint I.

6. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai vállalatnagyság szerint 2.

százaléka jelezte, hogy javult a helyzete a gazdasági válság kitörése óta, míg a kis cégek helyzete nem javult.

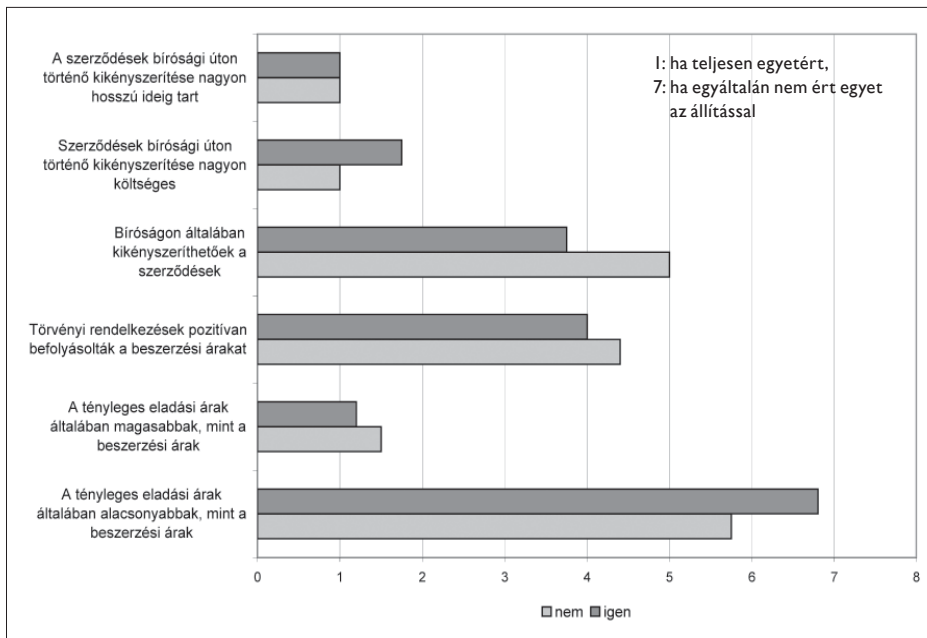
Végezetül a válaszadók exportorientációja alapján mutatjuk be az eredményeket (7. ábra). A vállalatokat két csoportba osztottuk aszerint, hogy exportálnak (igen) vagy sem (nem). Hipotézisünk az volt, hogy az exportáló vállalatok vélhetően rugalmasabbak, mint azok a cégek, amelyek csak a belföldi piacra termelnek. A válaszadók általában gyengének ítélik meg a szerződések kikényszerítésének lehetőségeit, függetlenül az exportorientációtól. A válaszadók egyöntetűen úgy vélték, hogy a szerződések bírósági úton történő kikényszerítése hosszú ideig tart és nagyon költséges. Az exportáló cégek a kizárólag a hazai piacon értékesítőknél némileg pozitívabban értékelték annak lehetőségét, hogy ki lehet kényszeríteni a szerződéseket a bíróságokon. Érdekes módon, az exportáló vállalatok inkább negatívan értékelték

a törvények hatását, mint a belföldi orientációjú cégek. De nem volt különbség a két csoport között annak megítélésében, hogy az eladási árak magasabbak, mint a beszerzési árak, illetve ennek az ellenkezőjét az exportáló vállalatok jobban elutasították.

A válaszok erőteljesen szóródtak a szabályozás megítélésében exportorientáció szerint. Mindkét csoportban egyöntetűen úgy vélték, hogy a bevezetett szabályozás nem rontott a helyzetükön. Ezzel szemben csak az exportáló cégek (40 százalékban) vélték úgy, hogy a bevezetett jogszabályok javítottak a szerződéseik kikényszeríthetőségén, míg a hazai piacon értékesítő vállalatok semmilyen javulásról nem számoltak be. A belföldi piacra termelő vállalatok helyzetén nem változtatott a gazdasági válság sem pozitív, sem negatív irányban. Az exportáló cégek 40 százaléká javulásról számolt be a szerződések kikényszeríthetősége terén a gazdasági válság kezdete óta. Az exportáló

7. ábra

A törvény kikényszeríthetősége és a szabályozás hatásai exportorientáció szerint

vállalatoknak kétszer nagyobb arányban (40 százalék) volt már peres ügye, mint a hazai piacon értékesítő cégeknek (20 százalék). Ugyanakkor azonos arányban (80 százalék) alkalmaznak jogi képviselőt mindkét csoportban.

ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk a szerződéses kapcsolatok kikényszeríthetőségét vizsgálja a hazai élelmiszerláncokban, különös tekintettel a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek beszerzési ár alatti eladásának tiltásáról szóló törvény rendelkezéseire. A mintát bemutató leíró statisztikai elemzés után a törvény kikényszeríthetőségére koncentráltunk. Mivel a mintában egyaránt szerepelnek feldolgozó és termelő vállalkozások, valamint kis- és nagyvállalatok, a cégek tapasztalatait a legfontosabb ismérvek szerint kialakított csoport alapján vizsgáltuk. Az összes csoportra jellemző egyöntetű vélemény, hogy a szerződések bírósági

úton történő kikényszerítése hosszú ideig tart és nagyon költséges. További közös eredmény, hogy bár csak a cégek kis része fordult bírósághoz szerződések kikényszerítésének a céljával (ezen belül azonban a konkrét százalékokat mérve már nyilvánvaló különbségek vannak a válaszadók között csoportismérvek szerint), nagy többségüknek, még a kis cégeknek is van jogi képviselője. A többi kérdés esetében a vélemények megoszlanak annak függvényében, hogy termelő vagy kereskedelmi (ágazat), kis vagy nagy (méret), exportáló vagy nem (exportorientáció) vállalatokról beszélünk. A válaszadókról általában elmondható, hogy a szabályozás bevezetése nem rontott a helyzetükön, ugyanakkor a szabályozás csak kismértékben javította néhány meghatározott csoport helyzetét, mint a nagyobb méretű és exportorientált cégek. A gazdasági válság negatív hatását a szerződések kikényszeríthetőségére vizsgálva, szintén megoszlanak a vélemé-

nyek az egyes cégcsoportok között. Általában azt mondhatjuk, hogy a termelő, a kisebb méretű és exportáló cégek nagyobb arányban jelezték a gazdasági válság negatív hatását, mint a feldolgozó, nagyméretű és hazai piacra termelő vállalatok. Megállapíthatjuk, hogy általában véve a cégek pozitívan fogadták a magyar szabályozást, noha ennek hatékonyságáról megoszlik a véleményük.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány alapjául szolgáló kutatást a GVH Versenykultúra Központja és a TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 program, A tudás alapú gazdaság Magyarország címmű alprojektje támogatta

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Boger, S. – Beckman, V. (2004): Courts and contract enforcement in transition agriculture: theory and evidence from Poland. *Agricultural Economics*; 31: 251-263. pp. – (2) Cungu, A. – Gow, H. – Swinnen, J.H.M. – Vranken, L. (2008): Investment with weak contract enforcement: evidence from Hungary during transition. *European Review of Agricultural Economics*; 35: 75-91. pp. – (3) Djankov, S. – La Porta, R. – Lopez-de-Silanes, F. – Shleifer, A. (2003): Courts. *Quarterly Journal of Economics*. 118 (2) 453-517. pp. – (4) Dries, L. – Reardon, T. – Swinnen, J.F.M. (2004): The Rapid Rise of Supermarkets in Central and Eastern Europe: Implications for the Agrifood Sector and Rural Development. *Development Policy Review*; 22: 525-556. pp. – (5) Fafchamps, M. (1996): Enforcement of commercial contracts in Ghana. *World Development*, 24 (3) 427-448. pp. – (6) Gow, H.R. – Swinnen, J.F.M. (2001): Private Enforcement Capital and Contract Enforcement in Transition Economies. *American Journal of Agricultural Economics*; 83: 686-690. pp. – (7) Gow, H.R. – Streeter, D.H. – Swinnen, J.F.M. (2000): How private contract enforcement mechanisms can succeed where public institutions fail: the case of Juhocukor a.s. *Agricultural Economics*; 23: 253-265. pp. – (8) Greif, A. (1993): Contract enforceability and economic institutions in early trade: The Maghribi Traders' Coalition. *American Economic Review*; 83 (3) 525-548. pp. – (9) Guo, H. – Jolly, R.W. (2008): Contractual arrangements and enforcement in transition agriculture: Theory and evidence from China. *Food Policy*; 33, 570-575. pp. – (10) Hart, O. – Moore, J. (1990): Property rights and the nature of the firm. *Journal of Political Economy*; 98: 1119-1158. pp. – (11) Klein, B. (1996): Why hold-ups occur: the self-enforcing range of contractual relationships. *Economic Inquiry*; 34, 444-463. pp. – (12) Klein, B. – Leffler, K.B. (1981): The role of market forces in assuring contractual performance. *Journal of Political Economy*; 89 (4) 615-641. – (13) Koford, K. – Miller, J.B. (2006): Contract enforcement in the early transition of an unstable economy. *Economic System*; 30, 1-23. pp. – (14) McCullough, E.B. – Pingali, P.L. – Stamoulis, K.G. (ed.) (2008): *The Transformation of Agri-Food Systems. Globalization, Supply Chains and Smallholder Farmers*. Earthscan, London, UK – (15) Milgrom, P. – North, D.C. – Weingast, B.R. (1990): The role of institutions in the revival of trade: the medieval law merchant, private judges, and the champagne fairs. *Economics and Politics*; 1 (1) 1-23. pp. – (16) Reardon, T. – Swinnen, J.F.M. (2004): Agrifood Sector Liberalisation and the Rise of Supermarkets in Former State-controlled Economies: A Comparative Overview. *Development Policy Review*; 22: 515-523. pp. – (17) Telser, L.G. (1980): A theory of self-enforcing agreements. *Journal of Business*; 53: 27-44. pp. – (18) Vorley, B. – Fearnle, A. – Ray, D. (ed.) (2007): *Regoverning Markets. A Place for Small-Scale Producers in Modern Agrifood Chains?* Gower Publishing, Aldershot, UK – (19) Williamson, O.E. (1979): Transaction cost economics: the governance of contractual relations. *Journal of Law and Economics*, 22 (10) 3-61. pp. – (20) Williamson, O.E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism*. Free Press, New York – (21) Woodruff, C. (1998): Contract enforcement and trade liberalization in Mexico's footwear industry. *World Development*, 26 (6) 979-991. pp. – (22) Zylbersztajn, D. – Lazzarini, S.G. (2005): On the survival of contracts: assessing the stability of technology licensing agreements in the Brazilian seed industry. *Journal of Economic Behavior & Organization*; 56, 103-120. pp.

A Közös Agrárpolitika reformja – új lehetőség a felzárkózásra?

TÖRÖNÉ DUNAY ANNA

Kulcsszavak: KAP, reform, támogatási rendszer, mezőgazdasági vállalkozások, agrárstratégia.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az agrárszektor értékelése során – akár makroökonómiai, azaz ágazati szinten, akár mikroökonómiai, azaz a mezőgazdasági vállalkozások szintjén történik – kulcsfontosságú szerepet játszik a Közös Agrárpolitika rendszerének vizsgálata. Magyarország csatlakozásra való felkészülése idején és a csatlakozás óta eltelt nyolc évben is jelentősen átformálódott a KAP rendszere. A változások természetesen új feltételek közé helyezik magát az ágazatot és az ágazat összes szereplőjét, a változásokhoz való igazodás gyorsasága pedig nagymértékben meghatározza az adott szereplők, illetve az egész ágazat sikerességét.

Korábbi kutatásaim során beigazolódott, hogy a mezőgazdasági vállalkozások jelentős részének nincs elegendő információja az EU agrárgazdasági szabályozásáról, ismereteik elsősorban az adminisztratív feladatok elvégzéséhez elegendőek. Előnyben vannak azok a vállalkozások, ahol a KAP lehetőségeihez kapcsolódó ismeretanyag ennél bővebb, illetve az információval való ellátottságuk jobb.

Napjainkban újabb változás tapasztalható, amelynek konkrét megfogalmazása a 2014–2020 közötti időszak Közös Agrárpolitikájára vonatkozó javaslat formájában került közzétételre. Az Európai Bizottság 2011 októberében kiadott javaslatának ismerete az agrárágazat minden szereplője számára alapvető fontosságú, hiszen a megváltozó feltételrendszerhez nemcsak a nemzeti agrárstratégiának, hanem a mezőgazdasági vállalkozások üzemi szintű tervezési feladatainak is igazodnia kell.

A legújabb KAP-reform új esélyt adhat a magyarországi agrárágazat felzárkózására, hiszen az új rendszer bevezetése minden tagállamban változásokat hoz, új feltételrendszert vezet be, tehát versenytársaink számára is egy új felkészülési folyamatot indít el. A hazai agrárpolitikában a magyar agrárgazdaság szereplőinek kétpólusú (kisüzem, nagyüzem) megközelítése látszik sikerre vezetőnek. A versenyképességben alulmaradó, de az európai közjavakhoz (környezet- és tájmegőrzés, vidéki életforma fenntartása, a vidékhez kapcsolódó kulturális örökség védelme stb.) jelentős mértékben hozzájáruló, elsősorban kisméretű gazdaságok támogatásának biztosítása kiemelt fontosságú, de oly módon, hogy valóban csak az aktív termelőkhez juthassanak el a támogatási összegek, míg a nagyméretű gazdaságok fő funkciója természetesen a versenyképes termelés és az élelmiszerrel való ellátás biztosítása marad.

A felzárkózás azonban ismét csak lehetőség marad, ha nem biztosított a megfelelően működő intézményi háttér, és az ágazat érintettjei nincsenek tisztában a lehetőségekkel.

A KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA FEJLŐDÉSE A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

A Közös Agrárpolitika, az EU kulcsfontosságú politikája idén 50 éves. Eredeti – napjainkban is érvényes – célkitűzései az *agrárágazat modernizációját*, hatékonyságának növelését, a mezőgazdasági lakosság *méltányos jövedelmének* biztosítását, a mezőgazdasági piacok *stabilizálását*, a *folyamatos élelmiszer-ellátás biztosítását*, valamint a *fogyasztói igények méltányos áron történő kielégítését* tartalmazták. Az agrárpolitika működtetéséhez elsődleges fontosságú szempont volt a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek korlátozásmentes kereskedelmét biztosító *közös piac elve*, a *közös piac védelme* a kívülálló országok termékeivel szemben, valamint a *pénzügyi források biztosítása* a tagállamok egységes szabályok szerint megállapított hozzájárulása segítségével (Fehér et al., 2007).

A KAP fél évszázados múltját áttekintve jól elkülöníthetőek azok a szakaszok, amelyeket legtöbb esetben egy-egy nagy jelentőségű változás vagy reform választott el egymástól. A KAP *első három évtizedéről* („eredeti KAP”) mint a közös piaci rendtartás kialakításának és kiigazításának időszakáról beszélhetünk, amikor elsősorban a kezdeti szabályozó eszközök a *protekcionizmust* segítették. Az időszak alapvetően sikeresnek bizonyult, hiszen megvalósulni látszottak a kitűzött célok, az agrárágazat modernizálása a termelékenység növekedését hozta, az agrárjövedelmek pedig stabilabbá váltak (Jámbor, 2011). A termelést ösztönző politika azonban egyrészt torzulásokat eredményezett a világpiacon, másrészt *túltermelést* okozott. Az 1980-as évek közepére a válság jelei egyre fokozódtak. Az 1992. évi reform alapjaiban változtatta meg a KAP szabályozórendszerét. A reform legfontosabb intézkedése az árcsökkenés volt,

melyhez közvetlen támogatások megjelenése kapcsolódott. Az *Agenda 2000* programcsomag legfontosabb eredményének tekinthető a *környezetvédelmi szempontok* figyelembevételén és a fenntartható, multifunkcionális mezőgazdasági termelés kihangsúlyozásán túl a ma is érvényes *két pilléren nyugvó Közös Agrárpolitika* kialakítása.

A 2003. évi KAP-reformot külső (WTO-tárgyalások) és belső okok (túltermelés, illetve a keleti kibővítés) egyaránt indokolták. A reform az agrártámogatási rendszerben is alapvető változásokat hozott. Legfontosabb elemei közül kiemelendő a *termelés és a támogatások szétválasztása (decoupling)*, a *vidékfejlesztési célok* előtérbe helyezése (*moduláció*) és a fenntarthatóság biztosítása a *kölcsönös megfeleltetés (cross compliance)* feltételeinek kötelezővé válásával. Az SPS, azaz az egységes támogatási rendszer bevezetése révén lehetővé vált, hogy megvalósuljon a termeléstől ténylegesen szétválasztott agrártámogatások alkalmazása. Az újonnan csatlakozók számára az egységes területalapú támogatási rendszer, közismert rövidítésével SAPS-rendszer került bevezetésre.

Az 1. ábra a Közös Agrárpolitika fejlődését a támogatási rendszer változásain keresztül foglalja össze, az eredeti – azaz a Római Szerződésben foglaltak szerinti – KAP-tól egészen a napjainkban formálódó új változatig. Természetesen a támogatási típusok egy részénél átfedések tapasztalhatók, hiszen a megjelölt elnevezéseket a kezdeti időszakban még nem tekintették külön támogatási formáknak.

Az 1. ábrán végigkövethető a piaci támogatások kezdeti túlsúlya, majd csökkenése, valamint az I. pillérhez és a II. pillérhez tartozó támogatások rendszerének formálódása, azaz a hozzájuk kapcsolódó támogatások, intézkedések és programok, valamint a környezeti célok jelenléte és egyre meghatározóbb szerepe.

I. ábra

A KAP támogatási rendszerének fejlődése 1960-tól napjainkig

Időszak	Támogatások típusa				
	Piaci támogatások	Közvetlen támogatások	Vidék-fejlesztési	Egyéb vidék-fejlesztési	Környezeti célok
Eredeti KAP	Ártámogatás Intervenció Exporttámogatás Külső védelem	Kedvezőtlen adottságú területek (LFA) támogatása 1975-től			
KAP 1992	Árcsökkentés Mennyiségi szabályozás Intervenció Exporttámogatás	Kompenzáció Standard támogatási rendszer	Kistermelői szabályozás	Extenzív termelés Területpihenetetés	
Agenda 2000	Árcsökkentés Mennyiségi szabályozás Intervenció Exporttámogatás	Kompenzáció csökkentése	II. pillér létrehozása	Agrár-környezetgazdálkodási programok	
KAP 2003	Intervenció Exporttámogatás csökken	Termeléstől függetlenítés (decoupling)	Moduláció ⇒	Versenyképesség javítása Környezetkímélő gazdálkodás Vidéki gazdaság fejlesztése Vidéki közösségek támogatása	Kölcsönös megfeleltetés (Cross compliance)
Health Check (2008)	Intervenció csökken	SPS (3 modell) SAPS			
KAP 2014 tervezet	Intervenció mint védőháló Mennyiségi szabályozás megszüntetése	Alaptámogatási rendszer (BPS) felső határérték rögzítéssel Kisgazdaságok támogatási rendszere	Versenyképesség javítása Fenntartható gazdálkodás biztosítása Kiegészülő területfejlesztés		

Forrás: irodalom- és dokumentumelemzés alapján saját összegző összeállítás

A KAP 2014 UTÁN – CÉLOK ÉS DILEMMÁK

A napjainkban egyre fenyegetőbbé váló, a világgazdaságot és az európai gazdaságot egyaránt érintő kihívások természetesen a KAP változását is előrevetítették. Több kutatócsoport és szakértő véleménye is alátámasztotta, hogy napjaink legégetőbb problémáit – többek között a klímaváltozás fenyegetését, az energiaválságot és a gazdasági válságot –, valamint a támogatási

rendszer már megkezdett átalakítását is napirenden kell tartania a várható reformnak. A reformról több – néha szélsőséges – vélemény és javaslat is megfogalmazódott, a renacionalizációtól, azaz a támogatások nemzeti hatáskörben való szétosztásától kezdve a támogatások teljes megszüntetéséig. Több tudományos műhely vitatta meg a lehetőségeket, és a véleményeket nyilvános vita keretében a közvélemény széles körű bevonásával mérték fel.

Bureau és Mahé (2008) tanulmányuk-

ban 14 célkitűzést fogalmazott meg a KAP-reformmal kapcsolatban, melyek egy része korábban is célként szerepelt, azonban a szerzők jelentősen aktualizálták azokat. Véleményünk szerint az eredeti célokon túl kiemelt fontosságot kell tulajdonítani az európai értékek és hagyományok megőrzésének mind az élelmiszer-termelésben, mind pedig szociális és kulturális szempontból. Swinnen és Van Herck (2010) a jövőbeni célok közül kiemelte az élelmiszer- és élelmezésbiztonságot, a mennyiségi versus minőségi termelés problémáját, a környezeti hatásokhoz és klímaváltozáshoz kapcsolódó feladatokat, valamint a kutatás és fejlesztés szerepét. A hivatalos bizottsági tervezet (EC, 2009) részletesen ismerteti a KAP céljainak az új, európai szintű stratégiai tervekhez való illeszkedését. Az SPS-rendszer értékelte Bureau és Witzke (2010) tanulmánya, amelyben a rendszer kritikáját is megfogalmazták, kiemelték a támogatási szintek közötti eltéréseket, a nagy költségvetési terheket, a nem aktív termelők, illetve földbirtokosok problémáját és a negatív környezeti hatások nem megfelelő kezelését.

A Közös Agrárpolitika jövőjéről szóló jelentést (Lyon-jelentés) 2010 nyarán fogadta el az Európai Parlament mezőgazdasági

bizottsága. A dokumentum fő gondolata a tisztességes, fenntartható és zöld agrárpolitika megfogalmazása. Az új KAP előtt álló legfontosabb kihívások közül a következőket emelték ki: az élelmiszer-termelés kapacitásának a növekvő világnépszerűség igényeihez való igazítása, a környezet megővése, a klímaváltozás veszélye, a gazdasági válság okozta problémák (hitelképtelenség, közkiadások megszorításai, növekvő munkanélküliség) kezelése, az unió előregedő vidéki társadalmának problémája, a vidéki területek elnéptelenedése, valamint az általános energiaválság (EP, 2010).

Az új KAP-reform kialakításakor a politika alkotóinak az Európai Unió 2020-ig el-érendő stratégiai célkitűzéseit tartalmazó Európa 2020 stratégiában megfogalmazott elveket és célokat is követniük kellett. A stratégia az unió jövőjére vonatkozóan három fő területet jelöl ki, amelynek 5 fő intézkedéscsoportja a foglalkoztatás arányának növeléséhez, a kutatás és fejlesztés, valamint az innovatív beruházások ösztönzéséhez, az éghajlatváltozás és az energiagazdálkodás problémájának megoldásához, az oktatáshoz, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztés megszüntetéséhez kapcsolódik, illetve az említett prob-

I. táblázat

Az Európa 2020 stratégia három fő prioritási területének a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó részterületei

Tudásalapú növekedés	az erőforrás-hatékonyság és a versenyképesség fokozása innovatív módszerekkel (K+F eredmények felhasználása); fiatalok képzése, munkavállalók továbbképzése a munkaerőpiac igényei szerint; e-adminisztráció elterjesztése
Fenntartható növekedés	környezetbarát technológiák alkalmazása, K+F eredmények felhasználásával; a fenntartható földterület-gazdálkodás biztosítása; a biodiverzitás védelme, az állatok és növények egészségének védelme; a káros kibocsátások csökkentése; az üzleti környezet fejlesztése (elsősorban kis- és középvállalkozások számára); a vidéki potenciál teljesebb kihasználása
Inkluzív növekedés	a vidéki területek potenciáljának ésszerű kihasználása; a helyi munkalehetőségek fejlesztése; a mezőgazdaság szerkezetátalakításához szükséges támogatások nyújtása; a termelők jövedelemtámogatása segítségével a fenntarthatóság biztosítása

2. ábra:

Forrás: saját szerkesztés

lémák kezelésére keres megoldást (EC, 2010a). Ezek mindegyike – közvetlenül vagy közvetett módon – érinti a mezőgazdaságot, akár a termeléshez kapcsolódóan, akár a vidéki népesség társadalmi problémáihoz kapcsolódóan (Törő-Dunay, 2011). Az Európa 2020 stratégia fő prioritási területeinek a mezőgazdasághoz illeszthető részterületeit az 1. táblázat foglalja össze.

A jövőbeni Közös Agrárpolitika és az Európa 2020 stratégia célkitűzéseinek összehangolása, a két stratégiai dokumentum egymásra épülése az új agrárpolitikai reform kialakításának egyik kulcsfontosságú momentuma volt. Az illeszkedési pontokat és a prioritásokkal összefüggő hosszú távú stratégiai célokat illusztrálja a 2. ábra.

A KAP célkitűzéseiben tehát kiemelt jelentőséget kell kapnia a *fenntarthatóságot*, a *környezeti közjavak* elismerését, valamint a *kiegyensúlyozott területi fejlődést* célzó intézkedéseknek. Az eredeti, a KAP létrehozásakor megfogalmazott célok tehát *három új célkitűzéssel* egészültek ki. Az *életképes élelmiszer-termeléshez* kapcsolódóan a fő feladatok közé tartozik a gazdaságok jövedelmének biztosítása, a mezőgazdaság versenyképességének növelése, valamint a termelési nehézségek ellensúlyozását támogató intézkedések biztosítása a kedvezőtlen adottságú terü-

leteken. A *természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás* kiemelt célja a környezeti közjavak elismerése és termelésük támogatása, a környezetbarát innovatív technológiák támogatása, valamint az éghajlatváltozás mérséklését, illetve az ahhoz való alkalmazkodást célzó intézkedések támogatása. A *kiegyensúlyozott területi fejlődést* biztosító intézkedések közül kiemelendő a vidéki foglalkoztatás támogatása, a diverzifikált termelés támogatása és a helyi piacok fejlesztése a vidéki lakosság jövedelmi helyzetének javítása érdekében (EC, 2010b).

A KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA 2014 UTÁN – EGYSZERŰSÍTÉS ÉS KIEGYENLÍTÉS

A széles körű nyilvános vitát követően az Európai Bizottság 2011. október 12-én tette közzé a KAP 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó hivatalos javaslatait.

A finanszírozás szempontjából kiemelhető, hogy a KAP forrásai a tervezett költségvetés szerint csökkenni fognak. A 2. táblázatban az EU 2014–2020 közötti költségvetés-tervezetének főbb értékeit foglaltam össze, amelyek közül a „*Fenntartható növekedés*” célkitűzés tartalmazza a KAP forrásait. A 2. táblázat adataiból kitűnik, hogy a jelenlegi finanszírozási időszakhoz

2. táblázat:
Az EU-költségvetés tervezete 2011. évi reálértéken, a 2014–2020 időszakban

Célkitűzés	Milliárd €		Változás
	2007–2013	2014–2020	%
1. Intelligens és inkluzív növekedés	443,1	490,9	+11
2. Fenntartható növekedés: természeti erőforrások	432,2	382,9	-11
<i>Ebből közvetlen kifizetések, piaci támogatások</i>	322,0	281,8	-12
3. Biztonság és uniós polgárság	11,5	18,5	+61
4. Globális Európa	58,9	70,0	+19
5. Igazgatás	56,9	62,6	+10

Forrás: EC (2011) alapján

viszonyítva egyedül a KAP finanszírozására fordított kiadások csökkennének a tervezet alapján.

A felvázolt javaslatok a korábban kiadott közlemények iránymutatásával jelölik ki a jövő Közös Agrárpolitikáját, azaz továbbra is *megmarad két erős pillér*, amelyek kiegészítik egymást. Az első pillér tartalmazza a *piacsabályozási eszközöket* – azaz a mezőgazdasági piacok működéséhez szükséges és az élelmiszer-ellátási láncához kapcsolódó eszközöket és intézkedéseket –, valamint a *közvetlen kifizetésekhez* kapcsolódó eszközöket. A második pillér továbbra is a *vidékfejlesztési politika* céljait szolgálja, megvalósítása társfinanszírozással történik, az uniós szintű, valamint a nemzeti, regionális és helyi célok összehangolásával.

2011 októberében a bizottság a KAP jövőjére vonatkozó, tematikusan részletezett javaslatait négy rendelettervezet formájában tette közzé, amelyek a *közvetlen kifizetésekre (EB, 2011a)*, a *mezőgazdasági piacok közös szabályaira (EB, 2011b)*, a *vidékfejlesztési támogatásokra (EB, 2011c)*, valamint a *finanszírozás és irányítás* feladataira *(EB, 2011d)* vonatkozó szabályokat ismertetik.

Az I. pillér támogatásai – egyszerűbb, kiegyenlítettebb és „zöldebb”

A mezőgazdasági vállalkozókat és vállalkozásokat közvetlenül érintő kötelező

érvényű szabályokat, valamint a közvetlen kifizetések és piaci támogatások intézkedéseit továbbra is a Közös Agrárpolitika *első pillére* tartalmazza.

A változások elsősorban a *közvetlen kifizetések rendszerét* érintik, az eddig alkalmazott SPS- és SAPS-rendszerek alkalmazását *új támogatási rendszer*, az *alaptámogatási rendszer (Basic Payment Scheme, azaz BPS)* váltja fel a tervezet alapján. A *közvetlen kifizetéseket* tekintve a politika megalkotóinak fő célja az volt, hogy a kifizetések kompenzációs jellege fokozatosan megszűnjön és a kifizetéseket *közjavak megtermeléséhez* lehessen kötni. *Tangermann (2011)* véleménye szerint a KAP ezzel egy *új fejlődési stádiumba* lép, hiszen az 1960–1980 közötti évekre jellemző megtermelt mennyiséghez kötődő, majd az 1992-től a 2000-es évek elejéig tartó időszakban területi alapon juttatott támogatást 2014-től az új, közjavak megtermelésére is vonatkozó támogatások váltják fel.

Az új támogatási rendszer megalkotásával elsősorban a túl bonyolult, tagállamonként eltérő támogatási rendszer-típusokat kívánták valóban egységessé tenni. Az adminisztráció megkönnyítésére – mint ahogyan már korábbi KAP-változatokban is volt erre mód – kialakításra került a kisgazdaságok egyszerűsített támogatási rendszere.

Az adminisztratív terhek csökkentésén

túl a kifizetések szintjének jelenleg tapasztalható *különbségeinek megszüntetése* is alapvető cél volt, elsősorban a területi eltérések kiegyenlítése érdekében. Az egy hektárra jutó közvetlen támogatások meghatározásakor a tagállamok szintjén *három támogatási szint* kerül felállításra annak alapján, hogy az adott tagállam támogatottsági szintje hogyan viszonyul az EU-27 átlagához. A tervezet alapján Magyarország támogatottsági szintje érdemben nem romlana, a vesztesek Hollandia, Olaszország, Franciaország és Németország, de természetesen támogatási szintjük így is magasabb maradna a többi tagállamnénál. Lengyelország, Bulgária, Románia és a balti államok lennének a tervezet nyertesei, az 1 hektárra jutó támogatások növekedésével (EC, 2011; Popp et al., 2012; Horváth, 2012).

A közvetlen kifizetések tehát két rendszerre, az *alaptámogatási rendszerre* és a *kisgazdaságok egyszerűsített támogatási rendszerére* bomlanának a tervezet szerint. Az alaptámogatási rendszer a jelenlegi két (a több modell alapján működő SPS, illetve a SAPS) támogatási rendszert váltaná fel, amely így az összes tagállam által használható, *egységes rendszer* lesz.

Az *alaptámogatási rendszeren* belül a tervezet szerint *kötelező és önkéntes elemek* jelennek meg. A *kötelező elemek* a következők:

- az *alaptámogatás* céljaira a javaslat (EB, 2011a) alapján a teljes támogatási keret legalább 40%-át kell elkülöníteni. A támogatás elnyerésének feltétele a kölcsönös megfeleltetés szabályainak való megfelelésen kívül három, a klímaváltozás és a környezet szempontjából hasznos mezőgazdasági gyakorlat (a növénytermesztés diverzifikálása, állandó legelők fenntartása és ökológiai jelentőségű célok vállalása) átvétele;

- a *zöld komponens* („zöldítés”) érdekében a támogatási keret 30%-át kell elkülöníteni annak kompenzálására, hogy az

előbb említett három, a klímaváltozás és a környezet szempontjából hasznos mezőgazdasági gyakorlat átvétele megtörténhessen;

- *nemzeti tartalék* képzésére maximum 3% fordítható, melynek elkülönítése *kötelező*, ezzel a mezőgazdasági tevékenységüket megkezdő termelők számára biztosítanak lehetőséget támogatási jogosultságok megszerzésére;

- a *fiatal gazdák* támogatására maximum 2% különíthető el a teljes keretösszezből, amelyet a 40 évnél fiatalabb gazdálkodók vehetnek igénybe maximum 5 évig.

Az *önkéntes elemeket* az adott tagállamok saját hatáskörükben nyújthatják, a javaslat által ajánlott jogcímeken. A *termeléshez kötött támogatásokra* a teljes keret maximum 5 vagy 10%-a különíthető el (Magyarországon a 10%-os keret lesz érvényes), melynek segítségével a környezetvédelmi, gazdasági vagy *társadalmi szempontból fontos* ágazatok támogatása finanszírozható. A termeléshez kötött támogatásokban részesülő ágazatok körének kibővítését több tagállam – közöttük Magyarország – is javasolta, hiszen a rendlettervezet alapján nem támogatható a sertés- és baromfiágazat, illetve a dohánytermelés. A *kedvezőtlen természeti adottságú területekre* a keret maximum 5%-a csoportosítható át, amellyel e területek II. pilléres támogatásait lehet kiegészíteni. A támogatásokhoz alapfeltételként kapcsolódó *kölcsönös megfeleltetés feltételei az eddigiekhez képest lecsökkentek*, ezzel is egyszerűsítve a gazdálkodók adminisztratív és támogatásokhoz kötődő kötelezettségeit. A követelmények három fő területe a környezet (klímaváltozás, jó mezőgazdasági állapot), az egészségügy (humán-, állat- és növényegészségügy), valamint az állatjólét feltételei.

A *kisgazdaságok egyszerűsített támogatási rendszerén* keresztül a kisméretű gazdaságok támogatására az összes

közvetlen támogatás maximum 10%-a különíthető el. Akik ezt a rendszert választják, *egyéb közvetlen támogatást nem vehetnek igénybe*. A támogatás összege kedvezményezettenként 500–1000 euró közötti lehet. Ez a rendszer az alaptámogatási rendszerhez képest kevesebb adminisztrációval jár, továbbá a termelő mentesül a „zöld komponens” feltételei alól. A kölcsönös megfeleltetés a kisgazdaságokra nézve is érvényes, azonban a feltételek nem teljesülése esetén a gazdaságok közvetlen támogatását nem sújtják szankciókkal. A kisgazdaságok támogatási jogosultságai nem átruházhatóak, csak örökölhetőek.

A támogatások maximalizálása – „capping” – szabályával a tervezett új támogatási rendszer az egy termelő által igénybe vehető *alaptámogatások összegét is maximalizálná*, azonban a támogatás összegéből levonható az alkalmazottak után fizetett bérek, valamint azok adó- és járulékkerheinek összege, illetve a zöld komponens értékére sem vonatkozik ez a korlátozás. Ez a javaslat igen sok kritikát kapott, egyes tagállamok képviselőinek (pl. Németország) véleménye szerint a versenyképes, nagyméretű gazdaságokat hozná hátrányos helyzetbe. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) munkatársai által végzett hatásvizsgálatok eredményei alapján (Popp et al., 2012; Potori, 2012) ez az intézkedéstervezet mintegy 209 hazai gazdaságot érintene.

Aktív termelők. Az új KAP-reform tervezet egyik legfontosabb tényezője az *aktív mezőgazdasági termelő fogalmának meghatározása*. Nemzetközi és hazai viszonylatban is igen súlyos problémákat okoznak azok a „kvázi” termelők, akik mezőgazdasági területüket csak a minimálisan megkövetelt szinten művelik, részükről inkább csak „látszat” gazdálkodásról beszélhetünk. A közvetlen támogatások igénybevétele 2014-től csak az *aktív mezőgazdasági termelők* lesznek jogosultak. Az aktív mezőgazdasági termelő *definícióját az EB*

(2011a) javaslat 9. cikke fogalmazza meg. Eszerint *„nem minősül aktív mezőgazdasági termelőnek az a természetes vagy jogi személy, illetve természetes vagy jogi személyek csoportja, akinek, illetve amelynek az esetében a következők egyike fennáll: a) legutolsó pénzügyi évben a közvetlen kifizetések éves összege nem éri el mezőgazdasági tevékenységekből származó teljes bevétele 5%-át, vagy b) mezőgazdasági területe főként természetes módon legeltetésre vagy növénytermesztésre alkalmas állapotban tartott terület, és a szóban forgó területen nem végezte el megfelelően a tagállamok által meghatározott mezőgazdasági tevékenységnek minősíthető minimumtevékenységeket”.* (EB, 2011a, 27. p.) A magyar álláspont a definíció egyszerűsítését javasolja, illetve egy olyan lista alkalmazását, amely a kizárható területeket tartalmazza.

Piaci intézkedések – egységes piacszabályozás. A piaci intézkedések közül megmarad az intervenció, a magántárolás és az export-visszatérítés intézménye, azonban az intervenció a jövőben csak a „védőháló” szerepét tölti be. A piaci intézkedések leépítése is számos kritikát kapott (többek között a magyar álláspont is negatívan értékelte ezt a folyamatot). Az esetlegesen felmerülő váratlan eseményekre tekintettel különleges intézkedések is bevezetésre kerülhetnek általános piaci zavarok, állatbetegségek vagy egyéb előre nem várt események esetén. A tervezet a piaci viszonyok stabilizálása érdekében és a termékpiálya versenyképességének elősegítésére az élelmiszerlánc szereplői számára kiemelten javasolja a termelői szerveződések és az ún. szakmaközi szervezetek létrehozását.

A II. pillér támogatásai – teljes átalakulás

A második pillér, azaz a vidékfejlesztési politika az új tervezetben *jelentősen átalakul*. Fő célként megmarad a mezőgazdaság versenyképességének előmozdítása, a ter-

mészeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás, valamint a vidéki térségek területi fejlődésének egyensúlyban tartása, azonban a *jelenlegi tengelyek megszűnnek*, és *hat*, az Európa 2020 stratégiával is összhangban lévő *vidékfejlesztési prioritás* kerül bevezetésre. Ezek egyrészt az innovációs eredmények felhasználására, a versenyképes és életképes mezőgazdaság megteremtésére, másrészt a környezet védelmére, a mezőgazdaságtól és erdőgazdálkodástól függő ökoszisztémák megőrzésére, javítására fókuszálnak, továbbá a szegénység elleni küzdelemhez és a vidéki népesség élet- és munkakörülményeinek fejlődéséhez járulnak hozzá (EB, 2011c). A vidékfejlesztési intézkedések új eleme lesz a *kockázatkezelés*, melynek három fő intézkedése a gazdálkodók részére *közvetlenül fizetett biztosítási díjtámogatás* a növénytermesztés és állattenyésztés felmerülő káreseményei esetén, a finanszírozást segítő *kölesönös biztosítási alapok* létrehozása, valamint a *jövedelemstabilizálási* támogatás. További változást jelent a Közös Stratégiai Keretrendszer létrehozása, amely a korábbi párhuzamos finanszírozási lehetőségeket szünteti meg (Horváth, 2012).

A jövő Közös Agrárpolitikájának tervezete tehát sok mindenben követi a korábban felvetett változatokat. Fontos kihangsúlyozni, hogy ez még csak tervezet, de a változásokra való felkészülést időben meg kell kezdeni.

ÚJ FELKÉSZÜLÉS – ÚJ LEHETŐSÉG

Napjainkban a Közös Agrárpolitika a külső és belső feltételek változásának hatására folyamatos megújulásra kényszerül a korábbi időszakok relatíve hosszú, fő vonalaiban változatlan szakaszaihoz képest. Ez természetesen nem passzív, hanem zömében aktív változás, amelynek napjaink dinamikusan változó körülményeihez kell igazodnia (pl.: gazdasági, demográfiai és

élelmiszerválság, környezeti változások fenyegetése). Ez a folyamat a gazdálkodóktól és mezőgazdasági vállalkozásoktól is tevékenyebb és jóval rugalmasabb szerepvállalást igényel, amelyhez elsősorban az aktuális gazdasági helyzet és az érvényes politikák megfelelő szintű ismerete szükséges.

Nyolc évvel a csatlakozás után elmondható, hogy a magyar agrárgazdaság elvárásai a csatlakozással kapcsolatban eltűzöttnek bizonyultak. A kiegyensúlyozottabb támogatási politika elsősorban a kisebb méretű gazdaságok számára jelentett némi előnyt, azonban a versenyképesség javításához nem volt elég, lényegi hatékonyságbeli növekedés nem következett be. A kisméretű gazdaságok nagy részénél csupán a gazdaságok működésének fenntartásához volt elegendő, ami hozzájárult a birtokszerkezet problémáinak konzerválásához. A nagyobb méretkategóriához tartozó üzemek jobb alkupozícióik, jobb informáltságuk és jobb hitelképességük miatt jobban ki tudták használni a csatlakozást követően a különböző beruházási célú támogatásokat, ami versenypozíciójukat relatíve javította (Törőné Dunay, 2012).

A KAP reformtervezete az új támogatási rendszer bevezetésével a kisebb méretű gazdaságok nehézségeit egyszerűbb, áttekinthetőbb adminisztrációs rendszerével, illetve a kistermelői támogatások bevezetésével javíthatja, azonban a nagyméretű gazdaságok számára a bevezetendő támogatási plafon jelentős problémákat okozhat.

A magyarországi mezőgazdasági vállalkozások számára a reform bevezetése azonban olyan *új lehetőséget adhat*, amelyet a nem megfelelő felkészüléssel 2004-ben egyszer már elveszített. Ehhez egyik lehetséges feladatnak az agrárstratégiának az új KAP célkitűzéseire igazodó kiigazítását tartom, amelyhez a magyar agrárgazdaság szereplőinek „*kétpólusú*” megközelítése és értékelése lenne szükséges (3. ábra). Az új

3. ábra

A magyar agrárvállalkozások kétpólusú megközelítése

Forrás: saját szerkesztés

célkitűzések között nemcsak a versenyképes termelés biztosítása, hanem a közjavak termelésének elismerése is szerepel, valamint a kiegyensúlyozott területi fejlődés is kiemelt fontosságúvá vált. Ehhez egyik legfontosabb feladat az „arany középút” megtalálása lenne az eltérő erőviszonyokkal rendelkező szereplők között. A versenyképességben alulmaradó, de az *európai közjavakhoz* (környezet- és tájmegőrzés, vidéki életforma fenntartása, a vidékhez kapcsolódó kulturális örökség védelme stb.) jelentős mértékben hozzájáruló, elsősorban *kisméretű gazdaságok* támogatásának biztosítása kiemelt fontosságú, de oly módon, hogy *valóban csak az aktív termelőkhez* juthassanak el a támogatási összegek. Erre ad lehetőséget az új KAP tervezetének aktív termelői megkülönböztetése. A kisméretű gazdaságok számára a versenyképesség felé vezető egyik utat az

együttműködés jelentheti, elsősorban az értékesítés és feldolgozás terén, emiatt a termelői integrációk kiépítésének és fenntartásának támogatása is kulcsfontosságú feladat lenne. A támogatás természetesen a *nagyméretű gazdaságoknak* is jár, hiszen a hatékony, versenyképes termelés jelentős mértékben függ a gazdálkodási mérettől. Nyilvánvaló, hogy a *nagyméretű gazdaságok* nem a vidéki örökség, a hagyományok, illetve a tájkép megőrzésében fognak jelentős szerepet játszani, azonban nem is ez az elsődleges feladatuk. *Fő funkciójuk* természetesen a versenyképes *termelés* és az *élelmiszerrel való ellátás biztosítása* marad.

A magyar agrárgazdaságot – véleményem szerint – tehát e két szempont szerint kellene elkülöníteni, azaz mind a *termelést középpontba helyező, versenyképes, elsősorban nagyméretű gazdaságok,*

mind a mezőgazdaság *közjavait előállító, a környezeti és társadalmi szempontokat középpontba helyező, főleg kisméretű gazdaságok* létjogosultságát és a nemzetgazdaságban betöltött szerepét feltétlenül ki kellene hangsúlyozni.

A jövőre nézve a vállalkozások *informáltsági szintjének javítása* az egyik legfontosabb cél, hiszen az információval való ellátottság növelésével a kisebb méretű gazdaságok lemaradása is javítható lehet. Mivel a reformtervezet által javasolt új feltételek minden tagállam számára jelentős változásokat hoznak, az *új KAP új esélyt adhat a magyar mezőgazdasági vállalkozások felzárkózásához*, illetve helyzetük stabilizálásához. Ennek elsődleges feltétele az, hogy a bizottsági javaslat értelmezése után egy *komplex információs stratégia* alkalmazásával időben megkezdődjön és folyamatossá váljon a mezőgazdasági vállalkozások széles körű és naprakész tájékoztatása. A csatlakozás idején, 2004-ben ugyanis pontosan az információhiány okozta a legtöbb problémát, hiszen a gazdálkodók nagy része nem volt tisztában az akkori agrárpolitikában igen rövid időn belül bekövetkezett változásokkal.

Ennek első lépéseként a Magyar Agrárkamara a Vidékfejlesztési Minisztériummal együttműködve összefoglaló kiadványt jelentetett meg a KAP-ra vonat-

kozó bizottsági javaslatról. A gazdálkodók a kamara által működtetett *Gazdálkodói Információs Szolgálat* tanácsadóihoz is fordulhatnak a témában felmerülő kérdéseikkel. Az AKI munkatársai elkészítették a reformtervezet hatásvizsgálatát (*Popp et al., 2012; Potori, 2012*), amelyben nemcsak a változások várható hatásait modellezték és értékelték, hanem főbb növénytermelő és állattenyésztő ágazatok kibocsátásának változásairól is készítettek előrejelzéseket. A változásokkal kapcsolatos információk eljuttatásának – külföldön már jól bevált – módszerét alkalmazva az AKI a honlapján keresztül ingyenes szolgáltatást nyújt a gazdálkodóknak. Ha a termelők beküldik a gazdaságukra vonatkozó adataikat, az intézet munkatársai kiszámítják, hogy milyen hatással lesz tevékenységükre, vállalkozásuk jövedelmezőségére a Közös Agrárpolitika változása. A támogatáskalkulátor tájékoztató adatai az AKI modelljein és az Európai Bizottság rendelettervezetein alapulnak, a változásokról pedig hírlevélben tájékoztatják a regisztrált termelőket.

A tájékoztatás tehát megkezdődött, de a KAP-reform bevezetéséig hátralévő időben a felkészítési-felkészülési folyamat nem torpanhat meg, hiszen hogy mennyire sikeresen tudják majd kihasználni a jövőbeni uniós forrásokat, az nagymértékben a gazdálkodók gyakorlati felkészítésén múlik.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Bureau, J.C. – Mahé, L.-P. (2008): CAP Reform Beyond 2013: An Idea for a Longer View. Notre Europe, Paris, 57 p. – (2) Bureau, J.C. – Witzke, H.-P. (2010): The Single Payment Scheme after 2013: New Approach – New Targets. Study for European Parliament: Directorate General for Internal Policies, Policy Department B. – (3) EB (2011a): Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a közös agrárpolitika keretébe tartozó támogatási rendszerek alapján a mezőgazdasági termelők részére nyújtott közvetlen kifizetésekre vonatkozó szabályok megállapításáról. COM (2011) 625/2011/0280, Brüsszel – (4) EB (2011b): Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mezőgazdasági termékpiacon közös szervezésének létrehozásáról (az egységes közös piacszervezésről szóló rendelet) COM (2011) 626/2011/0281, Brüsszel – (5) EB (2011c): Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról COM (2011) 627/2011/0282, Brüsszel – (6) EB (2011d): Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a közös

agrárpolitika finanszírozásáról, irányításáról és nyomon követéséről. COM (2011) 628/2011/0288, Brüsszel – (7) EC (2009): The CAP in Perspective: from Market Intervention to Policy Innovation. European Commission DGb Agriculture and Rural Development, Agricultural Policy in Briefs, No. 1. – (8) EC (2010a): A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. EC Communication, Brussels – (9) EC (2010b): The CAP towards 2020: Meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future. Brussels – (10) EC (2011): A Budget for Europe 2020, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. COM (2011) 500 final, Brussels – (11) EP (2010): Working Document on the Future of the CAP after 2013. Committee on Agriculture and Rural Development, Brussels (G. Lyon Report) – (12) Fehér I. – Katonáné Kovács J. – Szűcs I. (2007): Az Európai Unió intézményrendszere. Európai uniós alapismeretek. DE AMTC AVK, Debrecen, 117 p. – (13) Horváth Á. (szerk.) (2012): Az EU új Közös Agrárpolitikája 2014-2020. A Vidékfejlesztési Minisztérium és a Magyar Agrárkamara kiadványa, Budapest, 24. p. – (14) Jámbor A. (2011): A Közös Agrárpolitika jövője: elemzési keretrendszer. In: Fertő I. – Forgács Cs. – Jámbor A. (szerk.): Változó prioritások az európai mezőgazdaságban. Tanulmányok Csáki Csaba professzor tiszteletére. Agroinform Kiadó, Budapest, 267 p., 51-76. pp. – (15) Popp J. – Papp G. – Kovács M. – Potori N. (2012): KAP 2014–2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon. Gazdálkodás 56. évf. 1. sz. 6-17. pp. – (16) Potori N. (szerk.) (2012): Közös Agrárpolitika 2014–2020: A reformtervezetek alapján várható hatások és kihívások Magyarországon. Tervezet. AKI, Budapest – (17) Swinnen, J.F.M. – Van Herck, K. (2010): Towards a „Green Deal” for EU Agriculture? Reflections on the Future of the Common Agricultural Policy. In: Changing Landscape of European Agriculture. Essays in Honour of Professor Csaba Csaki. Agroinform Kiadó, Budapest, 260 p., 117-138. pp. – (18) Tangermann, S. (2011): Direct Payments in the CAP Post 2013. European Parliament, Brussels – (19) Törő-Dunay A. (2011): Development of Rural Areas through CAP 2020 and Europe 2020 Strategy. Scientific Journal of Warsaw University of Life Sciences – SGGW – Problems of World Agriculture, Volume 11 (XXVI), Number 3. 161-169. pp. – (20) Törőné Dunay A. (2012): Az EU agrártámogatási rendszerének változásai és a csatlakozás hatása a mezőgazdasági vállalkozásokra. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő, 173 p.

A világ libahústermelésének és -kereskedelmének alakulása az elmúlt évtizedekben

KOZÁK JÁNOS

Kulcsszavak: lúd, libahústermelés, -fogyasztás, export-import, -kereskedelem.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A libahús táplálkozásbiológiai értéke miatt funkcionális élelmiszer, húsmínősége kiváló, gasztronómiai értéke jelentős. Ázsiában fontosak a ludak a lakosság ételmészésében, az éhínség csökkentésében, mivel táplálékuk nagy részét helyben termelhető takarmányokból fedezik. A fejlett országokban az intenzívebb termék-előállítás és az állatjóléti, környezetvédelmi követelmények okán költségesebb, ezért a libahús szezonálisan fogyasztott prémiumtermék. Az összbaromfihúsból negyed század alatt a libahús aránya 2,5, mennyisége 8,3-szorosára nőtt. A fejlődés üteme valamennyi baromfifajét meghaladta.

A libatartás Ázsiára koncentrálódik, 2010-ben a világ libahústermelésének 95,2%-át adta, ezt követte Európa 2,5 és Afrika 2,1%-kal. Az ázsiai termelés 99,5%-át Kína adja, ahol kormányprogrammal segítik a lúdtartást. A tíz vezető lúdtenyész-tő ország között 2010-ben 3 ázsiai, 2 afrikai és 5 európai állam volt. Európában Magyarország és Lengyelország szerepe kiemelkedő. Hazánk víziszárnyas-tartását – a hizottmáj-termelés és tollszedés miatt – szélsőséges állatvédők szakmailag megalapozatlan támadásai következtében az utóbbi években súlyos veszteségek érték, így a libahústermelésben a lengyelek átvették a vezetést.

A libahús 2%-a kerül a világforgalomba. Ázsiában Kína a legfőbb forgalmazó, Európában a libahús csaknem egésze az EU-ban értékesül. A lengyelek, kínaiak és a magyarok adták 2009-ben az export 91,8%-át. Jelentős felvevő Németország, melynek legfontosabb beszállítói a magyarok és a lengyelek. Az igényesebb vásárlóknál a termék-előállítás állatjóléti és környezetvédelmi megítélése is fontos, ezeket a termelők igyekeznek kielégíteni. Némely ország ezért a libamájtermelést, a tollszedést is beszüntette. Magyarország a vásárlókat termékcímkézéssel tájékoztatja a végtermék-előállítás módjáról. A fogyasztói bizalom megtartásáért a termelőknek egyre szigorodó követelményeket kell érvényesíteniük, nélkülük piacvesztésre és a lúdtartás termékszerkezetében is módosításra lehet számítani.

1. BEVEZETÉS

A csirkéhez képest a kacsá és a lúd kisebb szerepet játszik a világ hústermelésében. Mégis a víziszárnyasok termelése jelentősen elősegítheti az emberiség táplálkozásának javítását, különösen azokon a földrészekon, ahol a hús és a tojás nagy részét ludakkal, kacsákkal termelik. Eze-

ken a területeken az utóbbi évtizedekben a víziszárnyasok termelése igen meredeken emelkedett. Ma a világ lakosságának nagy része szenved az éhínségtől és az alultápláltságtól, ezért a világ bizonyos részein a víziszárnyasok hozzájárulhatnak az emberi táplálkozás jobbításához és az élelmiszerbiztonsághoz. Különösen Ázsia keleti és

déli részein – ahol a hús és a tojás meghatározó hányadát ludakkal és kacsákkal termelik meg – ezek a baromfiak igen fontos szerepet kapnak. A meleg és párás klímájú területek ugyanis jobban megfelelnek a víziszárnyasok tartására, mint a csirketartásra, így ezekben a régiókban a lakosság ételmisszer-biztonságát ezek a baromfifajok jobban segítik (Pingel, 2009).

A ludak jól hasznosítják a helyben előforduló táplálékforrásokat, extenzív rendszerekben táplálékigényük nagy részét legeltetés útján megszerzik. Ez okból a kisüzemi termelésben, a természeti erőforrásokkal való helyes gazdálkodás mellett, kis befektetéssel a kacsák és a ludak hozzájárulhatnak az éhínség csökkentéséhez. A víziszárnyasok nagyüzemi termelése azonban már nagyobb erőforrást igényel az elhelyezés, a takarmányozás, a környezetvédelem és az állatjóléti szempontok érvényesítése miatt (Pingel, 2009).

Bár a libahús táplálkozásbiológiai értéke nem olyan kedvező, mint a csirkéé, de különleges az íze, a porhanyóssága és alacsony a zsírtartalma (Xiangpin, 1998). Húsuk magas arányban tartalmaz többszörösen telítetlen zsírsavakat (omega-3) (Pingel et al., 2002) és kedvező az omega-6/omega-3 zsírsavak aránya (Pingel, 2003), ebből adódóan csökkentik a szív és érrendszeri megbetegedéseket, emiatt a libazsír és a libahús funkcionális ételmisszernek tekintendő (Wezyk et al., 2005). A libahúsból nagyon sok különleges ízű étel készíthető. Ezért ezekben a tulajdonságokban felülmúlják a csirkehúst, és sok embert a libahús fogyasztására ösztönöznek (Xiangpin, 1998). A lúdtartás termékei növelik a jó minőségű ételmisszerek választékát (Magyari, 1978). A víziszárnyas tradíciókkal rendelkező fejlett országokban speciális termék például a karácsonyi liba vagy a füstölt libamell (Pingel, 2009). A Márton-napi lúd fogyasztása pedig Európában a 12-13. századig nyúlik vissza (Schneider, 1995). A lúdtartás legfőbb célja világszerte a hústermelés,

de vannak országok, ahol a libatojásnak és melléktermékként a libatollnak, -pehelynek is nagy szerepe van, továbbá néhány országban, például Magyarországon, Franciaországban és Kínában a ludakat hízott máj előállítására is használják. Az emberek a libahúst nagy táplálkozási értéke (jó minőségű fehérje, libazsír) és finom íze miatt fogyasztják (Pingel, 2003).

2. A LÚDTARTÁS DINAMIZMUSA ÉS FŐBB RÉGIÓI

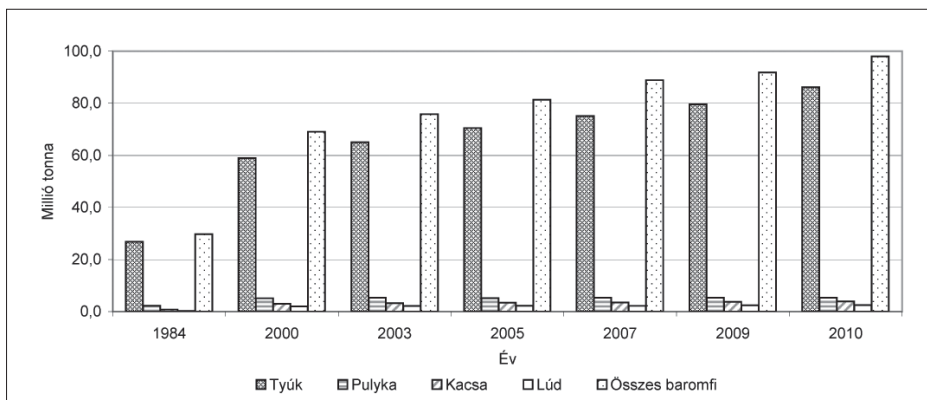
A lúdtartás más baromfifajhoz képest kisebb jelentőségű, ennek ellenére a libahústermelés világszerte növekszik (Pingel et al., 2002). A világ 1984. évi 0,3 millió tonnás libahústermelése 2010-re 2,5 millió tonnára (FAOSTAT, 2012), vagyis 8,3-szorosára gyarapodott. A libahústermelés ütemétől a szóban forgó időszak alatt valamennyi baromfifaj növekedési üteme elmaradt (1. ábra).

A libahústermelés 1995 és 2005 között megközelítőleg 6%-kal bővült évente, 2000-től ez a növekedés már csak 3% körül alakult. Ebből adódóan 2015-re várhatóan a libahús 3 millió tonna körül lesz (Executive Guide, 2007). A libahústermelés növekedési ütemének lassulása az elmúlt évtizedben azt jelzi, hogy a húsféleség fogyasztása már nem emelkedett olyan mértékben, mint az előző évtizedben (Windhorst, 2011).

Az összbaromfihús-termelésből a libahús aránya közel negyedszázad alatt, az 1984. évi 1,01%-ról 2010-re 2,55%-ra növekedett (FAOSTAT, 2012). A libahústermelésben Ázsia túlsúlya érvényesül. E kontinens 2009-ben 94,6%-kal járult hozzá a világ termeléséhez, de már 1990-ben is 78,4%-kal részesedett. Két évtized alatt a libahústermelés közel ötszörösére növekedett. Európa korábbi, 1990. évi 15,1%-os részesedése 2009-re 3,0%-ra csökkent a világ libahústermeléséből, mivel a mennyisége is közel 20%-kal visszaesett (Windhorst, 2011). Európa termelése libahúsból 2010-

I. ábra

A világ baromfi-hús-termelése 1984–2010

Megjegyzés: 2007-től lúd és gyöngytyúk együtt.

Forrás: FAOSTAT, 2012; Executive Guide, 2004; Executive Guide, 2007; WATTAgNet.com, 2011a,b adatai alapján saját szerkesztés

ben az előző évihez képest további 12 370 tonnával csökkent, így a részesedése is 2,5%-ra zsugorodott (FAOSTAT, 2012). Afrikában viszont a termelés az elmúlt húsz év alatt 18 000 tonnával emelkedett, de a kontinens hozzájárulása a világ libahús-előállításához 2009-re arányaiban több mint felére, 1,5%-ra mérséklődött. E változások azt mutatják, hogy Ázsia tovább tudta erősíteni vezető szerepét a lúdtartásban, viszont Európa helyzete gyengült (Windhorst, 2011). A lúdtartás Ázsiára és Közép-Európára koncentrálódik, de ludat mindenütt találni a világban (Hugo, 1995). A világ libahústermelésében a harmadik helyet Amerika foglalja el (Windhorst, 2011), míg Óceánia termelése (2010-ben 120 t) szinte elenyésző (FAOSTAT, 2012).

3. ÁZSIA TERMELŐI FÖLÉNYE

A világ libahústermeléséből már 1983-ban 64,83%-kal Kína részesedett, ami 2010-re megközelítette a 95%-ot. A kínai lúdágazat fejlődési üteme meghaladta a tyúk- és a kacsafajok növekedését. Kína egyik fő víziszárnyastartó területe Szecsuán tartomány, ahol a liba- és kacsavágások száma majdnem megegyezik a tyúkfajjal, így itt hasonló jelentősége van a víziszárnyasoknak,

mint a tyúkfajnak (Xianpin, 1998). A víziszárnyas-termelés többsége az ország déli részén koncentrálódik, ahol az össztermelésnek több mint 80%-át állítják elő (Li, 1994). Kínában a libahústermelés az összbaromfi-húsból 2007-ben 13,9%-kal részesült, s így az egy főre jutó libahús mennyisége mintegy 1,5 kg-ot tett ki, ezért mind az össztermelés, mind pedig az egy lakosra jutó libahús-előállítás mintegy háromszorosára emelkedett (Pingel, 2009). Bár jelentős mértékű törzslúdalományt tartanak (2004-ben 228 millió volt) az országban, de ezzel nem tudják kielégíteni a fogyasztói igényeket, mivel a belső-kínai szükséglet kielégítése miatt évente 800-900 millió lúdra lenne szükség, a távlati cél pedig 1,2 milliárd vágólúd előállítása. A fejlesztési igények miatt a kínai kormány a lúdtenyésztést sokirányú támogatással (hitelnyújtás, kedvezményes takarmányjuttatás, kedvező árkonstrukció stb.) segíti, és különösen felkarolja a külföldi vegyesvállalatok létrehozását. Kína a libahústermelés hatékonyságának növelése céljából magyar lúdfajta felhasználásával 2005-ben kínai-magyar vegyesvállalatot létesített (Kozák, 2005).

Az ázsiai földrészen a többi ország libahústermelése kicsi a kínai termeléshez

képest. A tíz vezető libahústermelő közül 1990 és 2009 között Ázsiában négy, Afrikában kettő és Európában négy helyezkedett el (Windhorst, 2011). 2010-ben a tíz vezető országból, földrajzilag Ázsia területéről csupán Izrael és Mianmar (Burma) említhető meg (1. táblázat).

Izraelben a ludakat hosszú időn keresztül külterjesen tartották, majd intenzív módszereket kezdtek alkalmazni elsősorban a hizott máj termelése érdekében (Balogh, 1974). Izraelben az 1960-as évek közepétől a libatömés nagymértékben fellendítette a lúdtenyésztést. A lúdtartás integrált rendszerben folyik (Thumin – Cochen, 1972). Az országban lúdtartásból megközelítőleg háromezer magyar származású gazdálkodó él. Magyarország és Franciaország után Izrael a világ libamájtermelő országainak rangsorában a harmadik helyet foglalta el. Ennek ellenére az izraeli kormány a májtermelés beszüntetése mellett döntött (Anonim, 2005). 2005-ben még 500 tonna

májat termeltek, de 2006-ban a töméses hizlalás tilalma miatt ez már 100 tonnára csökkent (CIFO, s.a.). Izrael libahústermelése azonban az utóbbi években is 2700 tonna körül alakult (FAOSTAT, 2012), így továbbra is a tíz vezető libahús-előállító közt maradt. A libahústermelés 1997-ben egy lakosra 52 kg-ot tett ki, ami az egy főre eső összbarmfihús-előállításnak csupán 0,64%-a (Pingel, 2009).

Egyéb ázsiai országok, mint Tajvan és Thaiföld libahúsból elenyésző mennyiséget termelnek (Pingel, 2009). Törökország minden régiójában tartanak ludat, de legnagyobb állomány Ardahanban és Kars tartományban van. A termelés kisüzemi, családi gazdaságokban folyik (Demir – Aksu Emali, 2012).

4. AFRIKA, AMERIKA ÉS ÓCEÁNIA LIBAHÚSTERMELÉSE

Afrikában a libahústermelés Egyiptomra és Madagaszkárra korlátozódik (Evans,

I. táblázat

A libahústermelés tíz vezető országa

Ország	1983		2010*	
	tonna	%	tonna	%
Kína	208 270	64,83	2 407 200	94,75
Magyarország	38 800	12,08	16 898	0,67
Egyiptom	23 604	7,35	42 000	1,65
Lengyelország	9 000	2,80	18 400	0,72
Franciaország	10 000	3,11	5 093	0,20
Izrael	3 000	0,93	3 750	0,15
Németország	-	-	2 650	0,10
Törökország	2 600	0,81	-	-
Irán	2 600	0,81	-	-
Olaszország	-	-	13 400	0,53
Madagaszkár	-	-	12 600	0,49
Mianmar	6 720	2,09	2 700	0,11
Csehország	3 612	1,12	-	-
Tíz ország együtt	308 206	95,93	2 524 691	99,37
Világ	321 252	100,00	2 540 668	100,00

Megjegyzés: *lúd- és gyöngytyúk együtt.

Forrás: FAOSTAT, 2012 adatai és számított értékek

2004). Egyiptomban több ezer éves hagyományokon alapuló lúdtartást folytatnak a Níluson (Luttitz, 1990). Egyiptom a libahústermelő országok rangsorában 1983-ban Kína és Magyarország után a harmadik volt, de 2010-re már a második helyre került. 2007-ben is szinte azonos mennyiségben termelt, s így az egy lakosra jutó libahús-előállítás közel 60 dkg volt. Az összbaromfi-hús-termelésből a libahús aránya ekkor mintegy 7%-ot tett ki. A termelés kicsi farmokon, extenzív körülmények között folyik (Pingel, 2004).

Madagaszkáron 1993-ban 3,2 millió, 2003-ban 4,2 millió libát vágtak, melyből 12 600 tonna libahúst termeltek ki (Evans, 2004). Az ország libavágása az utóbbi években ezen a szinten stabilizálódott. A környezeti feltételek Madagaszkáron kedvezőek a lúdtartásra (Sluis, 2004), ezért a baromfi-hús-termelés közel egyhatodát a lúd adja. Az egy lakosra jutó libahús-előállítás így 2007-ben meghaladta a 60 dkg-ot (Pingel, 2009).

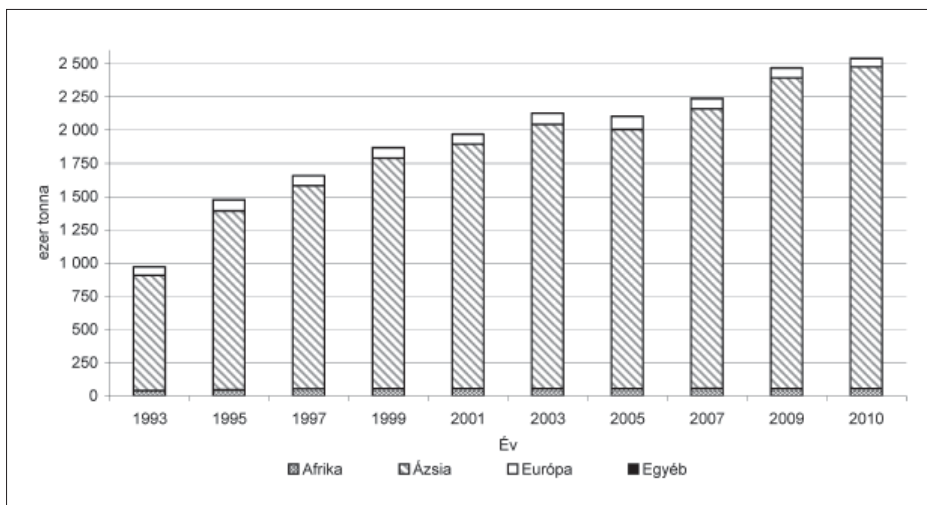
Észak- és Dél-Amerika libahústermelése közel azonos, de igen kis volumennel, Óce-

ánia pedig még kisebb arányban – 1,8-2,4 ezer tonnás termelésével szinte alig ábrázolhatóan – részesedik a világ libahús-előállításából (2. ábra).

A libahústermelés és -fogyasztás az USA-ban igen szerény, a libatartás Közép-nyugaton koncentrálódik. A lúd hosszú nevelési ideje és magas zsirtartalma miatt háttérbe szorult (Skinner, 1996). Míg 1930-ban mintegy 4 millió, 1990-ben már csak 0,5 millió libát tartottak (Ensminger, 1992), s napjainkban a libavágások száma megközelítőleg ezen a szinten van (FAOSTAT, 2012). A libahústermelés főként extenzív körülmények között a vegetációs időszakban, a legelők hasznosításával történik (Pingel, 2004). Ludakat élő állapotban Kanadából is importálnak. A libát többségét házilag vágják. A libavágás szezonális. A libahús iránti kereslet leginkább a keleti tengerparton, főleg a nagyvárosok kisebb etnikai közösségeiben nyilvánul meg (Skinner, 1996). A ludak többsége a negyedik negyedévben értékesül (Pingel, 2004). A karácsonyi vacsoránál tradíció a sült liba fogyasztása (Merritt, 1974).

2. ábra

A világ libahústermelése 1993–2010. években

Kubában a libatartás csak 1983-ban indult el, magyar szakemberek segítségével, a *Gödöllői Agrártudományi Egyetemről* származó tenyésztőjakas bevitelével. A lúdtartás főként a legelőterületek hasznosítására alapozódott (*Domokos, 1986*). A magyarországi landeszi és magyar lúd-fajtákat hús, toll előállítására (*Valdivié, 2004*), illetve libamájtermelésre hasznosítják. A kubai lúdprogram kibontakozásához az ipari (feldolgozó) háttér kialakítása hosszú éveket igényel (*Domokos, 1986*).

5. EURÓPA LIBAHÚSTERMELÉSE

A libahústermelés területi koncentrációjában Ázsiai Európa követi. A FAO adatai szerint a 2010. évi 63 374 tonnás európai termelés – melyből Ukrajna és Oroszország adatai hiányoznak – csupán a világ össztermelésének 2,5%-át teszi ki. E régió libahús-előállításának 99%-a az Európai Unióra koncentrálódik (*FAOSTAT, 2012*). Lúdtenyésztésben Európában Magyarország és Lengyelország a vezető országok.

Magyarországon a lúdtenyésztésnek kiemelkedő szerepe, mivel a lúdtartásnak több évszázados hagyománya van, nagyon kedvezőek a természeti viszonyok és a lúdtérmekek igen jelentős részarányt képviselnek a baromfiágazaton belül. Hosszú időn keresztül az ágazat hagyományos terméke a töméses technológiával előállított hízott liba volt. A főterméket a hízott máj adta. A piaci igények változásával különböző vágólúdtípusokat (pecsenyeliba, húsliba) fejlesztettek ki, ahol a végtermék előállításáig a hízottliba-alapanyag egy részét és a húsliba-alapanyagot is egy, illetve több alkalommal tolszedésben részesítették (*Kozák, 1996*). Európában libahúsból hosszú időszakon át Magyarország termelése volt a legnagyobb. Két évtizede (1990-ben) megközelítette az 55 ezer tonnát, ami évenkénti jelentős ingadozásokat mutatva (*FAOSTAT, 2002; 2008*) 2006-tól nagyon jelentősen, 30 ezer tonna alá, 2010-ben pedig mintegy 17 ezer tonnára csökkent

(*FAOSTAT, 2012*). Ezáltal Lengyelország termelése megelőzte a magyarországit, így a libahús előállításában hazánk elveszítette Európában a vezető szerepét. A lengyel termelés még két évtizeddel ezelőtt csupán egyhatoda volt a magyar libahústermelésnek (*FAOSTAT, 2002*), de az elmúlt évtized második felében is még csak kétharmadát tette ki (*FAOSTAT, 2012*).

A víziszárnyas-ágazat fejlődését a legutóbbi időkben jelentősen visszavetették az erősen koncentrált, megalapozatlan, rosszindulatú állatvédelmi támadások, amelyek óriási károkat okoztak a termelőknek. A támadások miatt a lúdtartás egy részénél a tolszedést abbahagyták, ami mérsékelte a húsliba felvásárlását (*Földi, 2011*). Napjainkra a hazai liba-állomány 80%-ánál a tolszedést is beszüntették (*Avar, 2010a*). Annak ellenére, hogy ez a tevékenység Magyarországon törvényesen engedélyezett, mégis az egyik vezető húsliba-integrátor a tolszedés nélküli, rövidebb ciklusidejű vágóliba előállítására állt át termékeinek a nyugati piacokon való biztonságos értékesítése miatt (*Szabó, 2012*). Az állatvédők támadásainak elkerülése érdekében a magyar termelők egy része máshol is úgy döntött, hogy tolszedés nélküli húslibát állít elő. A szélsőséges állatvédők szakmai alapot nélkülöző tevékenysége miatt ugyancsak drasztikusan lecsökkent a libatömést végző családok száma, ezért visszaesett a hízott liba mennyisége is. A fogyasztók véleményének formálása és az állatjóléti szempontok maradéktalan érvényesítése végett a *Baromfi Termék Tanács* Európában elsőként dolgozta ki az „Állatvédelmi útmutató” és a „Víziszárnyas kódex” c. tartástechnológiai követelményrendszert (*Gippert, 2011*). Továbbá állatvédő szervezetekkel (pl. Fehér Kereszt) együttműködést kezdeményezett, hogy az állatvédelem a kontrollált állattartás szerves része legyen (*Szabó, 2012*). A termék-előállítás folyamatában az állatjóléti igényekre is

odafigyelő fogyasztók korrekt tájékoztatása érdekében a szakhatóság elrendelte, hogy a kényszeretetéssel előállított víziszárnyas-termékeket „Az állatvédelmi előírásoknak megfelelő töméses hizlalásból” feliratú szöveggel kell ellátni [127/2008. (IX.29.) FVM r. 61.§ (2)].

Lengyelországban a libahústermelésnek régi hagyománya van, híres termékük a zabosliba (Pingel, 2004). A termelést jelentős mértékben befolyásolja az export lehetősége, döntően a németországi import. A libahús kb. 80%-át külpiacon értékesítik (Wezyk, 2005). Az egy lakosra jutó libahústermelés 2007-ben 0,5 kg-ot tett ki, ami az összbarmfihúsból csupán 2%-ot képvisel (Pingel, 2009). Lengyelországban csak húslibatermelés folyik, mivel 1999-től a víziszárnyasok töméses hizlalását törvényesen betiltották, de az élő állatokról való tolszedést itt is folytatják. A húslibákat 17 vagy 24 hetes korig hizlalják, húsminőségük igen kiváló. A húselőállításra alapvetően a Lengyelországban kinemesített fehér koluda fajtát használják. Az átlagos állományméret 450-550 tojólúdból áll, de 3-4-szeres létszámú is előfordul (Rosinski, 1999). A lengyel libahústermelés az utóbbi években 18 000 t körül stabilizálódott, így 2010-ben már Európában a legnagyobb libahús-előállítóvá vált.

Franciaországban a víziszárnyasok közül a lúdtartásnak csekély szerepe van, mivel azok termeléséből csupán 7%-kal részeseedik. A ludak egy részét a landeszi lúd adja, amit májtermelésre használnak, a másik felét a húshasznosítású olasz és rajnai fajták, valamint a bütykös lúd különböző vonalai képezik. A húshasznosítású ludakat extenzív körülmények között tartják, és főként az év végi ünnepeken, karácsonykor és újévkor fogyasztják. A mulardtartás miatt a lúdtartás visszaszorulóban van, de a liba kiváló minősége miatt továbbra is fontos helyet foglal el a francia gasztronómiában (Guy, 2005). Az egy lakosra jutó libahústermelés 2007-ben igen alacsony (4 dkg),

ugyanakkor a kacsák hústermelése 3,7 kg volt (Pingel, 2009).

Ukrajna területén is jelentős lúdállomány található (Wezyk, 2005). A lúdtenyésztő gazdaságok mérete differenciált, gazdaságonként 2-3 ezer tenyészállatot tartanak. Számottevő a kisparaszti gazdaságok részesedése. A nagyobb farmok libahústermelése eléri a 4 ezer tonnát is. Kezdetben helyi fajtákat használtak, de az utóbbi évtizedekben külföldi māj- és hústípusú fajtákat – köztük magyar ludat is – vittek be az országba. A nagyméretű gazdaságok a húsliba mellett májlibát is termelnek, és az élő ludakról tollat is szednek. Az 1990-es években 2 millió ludat tartottak, megközelítőleg 100 ezer tonna libahúst állítottak elő (Sankhatsky – Bondarenko, 1999). Ukrajnában a legmagasabb a libahús aránya a teljes baromfihús-termelésből (40,5%), ezt követi Madagaszkár (21%) és Kína (14,2) (Pingel, 2004). Ukrajnában 2007-ben 97 200 tonna libahústermelésből egy lakosra 1,9 kg jutott (Pingel, 2009).

Németország libahúsból a második világháború után még önellátó volt, de fokozatosan visszaesett a termelése, s a csökkenést az 1980-as években csak Kelet-Németországban tudták megállítani azzal, hogy a kistermelőket állami támogatásban részesítették. Ezzel a 80-as években 8-9 ezer tonnás termelést tudtak elérni (Pingel, 2000), ami később fokozatosan csökkent, így az 2005-től már 4 ezer tonna alá esett (FAOSTAT, 2012). A lúdtartás Észak-Rajna-Vesztfália, Alsó-Szászország, Bajorország és Szászország területére korlátozódik (Pingel, 2000). Németországban a lúdtartás fő termelési célja a libahús-előállítás. Fogyasztásának csúcsideje az őszi hónapokra és karácsonyra esik (Schneider, 1995). Az egy főre jutó libahús-fogyasztásuk igen alacsony, 1991 és 2000 között nem érte el a 40 dkg-ot (Pingel et al., 2001). Az egy főre jutó libahústermelésük 1997-ben ennél is egy nagyságrenddel (3 dkg/fő) kisebb volt (Pingel, 2009).

A lúdtojás táplálékként való hasznosítása elenyésző, csak az Alsó-Rajna vidékén fordul elő. A német lúdállománnyal a belső libahússzükségletnek csupán töredékét tudják előállítani, ezért jelentős behozatalra szorulnak (Schneider, 1995). A vásárlók azonban nemcsak a késztermék minősége és ára iránt fogékonyak, hanem annak előállítási módját, állattóléti és környezetvédelmi vonatkozásait is figyelembe veszik (Pingel et al., 2001).

Olaszország libahústermelése az utóbbi években 13 ezer tonna körül stabilizálódott,

ezzel 2010-ben a vezető libahústermelő országok sorába került. Az 1,1 millió tonnás összbaromfihús-termelésükön (FAOSTAT, 2012) belül azonban ez a mennyiség alig haladja meg az 1%-ot. Termelésének döntő hányada a belföldi piacon értékesül.

6. A LIBAHÚS FŐBB FORGALMAZÓI

A világ libahús-előállításának kevesebb mint 2%-a kerül csak a nemzetközi piacra. A víziszárnyasokat – köztük a libát is – hazai fogyasztásra termelik, így erőteljes

2. táblázat

A libahús-forgalmazás tíz vezető országa

Ország	Export				Import			
	1983		2009 ^a		1983		2009 ^a	
	tonna	%	tonna	%	tonna	%	tonna	%
Egyesült Királyság	95	9,47	43	0,08	27	0,15	405	1,40
Lengyelország	-	-	18 485	36,48	-	-	-	-
Kína	-	-	16 167	31,91	-	-	541	1,86
Magyarország	-	-	11 860	23,41	-	-	-	-
Franciaország	184	18,34	172	0,34	1 765	9,88	1 351	4,66
Németország	117	11,57	827	1,63	15 911	89,03	18 038	62,19
Belgium/Luxemburg	51	5,08	104	0,21	114	0,64	-	-
Szlovákia	-	-	62	0,12	-	-	824	2,84
Malajzia	-	-	2 617	5,17	-	-	-	-
Bulgária	-	-	144	0,28	-	-	-	-
Cseh Köztársaság	-	-	-	-	-	-	1 149	3,96
Svájc	-	-	-	-	-	-	1 367	4,71
Ausztria	-	-	-	-	-	-	1 639	5,65
Mexikó	-	-	-	-	-	-	1 024	3,53
Oroszország	-	-	-	-	-	-	495	1,71
Olaszország	6	0,60	-	-	37	0,21	-	-
Hollandia	50	4,99	-	-	1	0,00	-	-
Fülöp-szigetek	-	-	-	-	2	0,01	-	-
Izrael	300	29,91	-	-	-	-	-	-
Jugoszlávia	82	8,17	-	-	-	-	-	-
Írország	1	0,10	-	-	-	-	-	-
Dánia	117	11,67	-	-	-	-	-	-
Tíz ország együtt	1003	100,00	50 481	99,63	17 857	99,92	26 833	92,51
Világ	1003	100,00	50 665	100,00	17 872	100,00	29 006	100,00

Megjegyzés: ^aliba- és gyöngyryúkhús együtt.

Forrás: FAOSTAT, 2012 adatai és számított értékek

a regionális koncentráció a libahús-kereskedelemben. Az európai és ázsiai országok majdnem 100%-kal részesednek a termékforgalomból (*Windhorst, 2011*). Az exportban tíz vezető ország együttes értékesítése csaknem a teljes világforgalmat adja libahúsból. A libahúst importáló tíz ország részesedése 2009-re némileg kisebb volt, de ekkor is közel 92%-ot tett ki. Az exportban 2009-ben Kína kivitele volt a meghatározó Ázsiában, de Malajziával együttesen is alig haladták meg Lengyelország külpiaci értékesítését. Lengyelország, Kína és Magyarország viszont a teljes export 91,8%-át adta 2009-ben (2. táblázat).

A teljes libahúsimportból Németország egyedül 62,2%-ot vett fel, mivel Németország libahús fogyasztását csak 13%-ban tudja a hazai termelésből fedezni (*Pingel, 2009*). A németek a libát főként Magyarországról és Lengyelországból vásárolják (*Pingel et al., 2002*), kisebb mennyiséget Litvánia is szállít a közeli német piacra (*Juodka et al., 2012*). A magyarországi víziszárnystartást ért jelentős terme-

lést akadályozó tényezők miatt 2010-re hazánk veszített piaci pozíciójából a lengyelekkel szemben (*Avar, 2010a*). Az orosz piac nagy lehetőségeket ad a magyar víziszárnystermekek, a liba- és kacsahúspiac bővítésére (*Avar, 2007*). A lúdtermékek ma is és továbbra is prémiumtermékeknek számítanak a nyugati országokban, ezért vásárlóik a gazdagabb fogyasztói körhöz tartoznak (*Avar, 2010b*), az értékesebb mell és comb iránt szezonálisan (Márton-nap, karácsony) nyilvánul meg a kereslet. Távol-Keletről speciális piaci igények (legkeresettebbek a libaláb, libafej) jelentkeznek (*Avar, 2010a*). Európában a libahús csaknem egésze ebben a térségben is értékesül, a forgalom legnagyobb része az EU-tagországok között megy végbe. Ebben a forgalomban Magyarország meghatározó szerepet tölt be, ezért törekednie kell arra, hogy az új piaci elvárások teljesítése mellett figyelemmel legyen a lúdtermékeket befogadók igényeire és a feltörekvő versenytársakra is.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 127/2008.(IX.19) FV. r. A tenyésztett víziállatokra és azokból származó termékekre vonatkozó állat-egészségügyi követelményekről és a víziállatokban előforduló egyes betegségek megelőzéséről és azok elleni védekezéséről. Magyar Közlöny, 140. sz. 14706-15731. pp. – (2) Anonim (2005): Israel goose farmers eye Jordan. *World Poultry*, 21(4) 9 p. – (3) Avar L. (2007): Baromfi: tisztulási viszonyok. *Magyar Mezőgazdaság*, 62(17) 22-23. pp. – (4) Avar L. (2010a): Szárnyalás közben. *Magyar Mezőgazdaság*, 65(45) 18-19. pp. – (5) Avar L. (2010b): Kedvező eredmények buktatókkal. *Magyar Mezőgazdaság*, 65(11) 16-17. pp. – (6) Balogh M. (1974): Ipari jellegű libatartás Izraelben. *Baromfiipar*, 21(6) 287-288. pp. – (7) CIFO (s.a.): La production mondiale. <http://www.foie-gras-gers.com/filiere/chiffres.htm> [Letöltés dátuma: 2011. 09. 17.] – (8) Demir, P. – Aksu Elmalı, D. (2012): Economic analysis of commercial goose breeding by small family farms. *World's Poultry Science Journal*, 68(1) 5-10. pp. – (9) Domokos P. (1986): Magyar ludak Kubában. *Magyar Mezőgazdaság*, 41(35) 19. p. – (10) Ensminger, M.E. (1992): *Poultry Science*. (Animal Agriculture Series) Danville, Illinois, Interstate Publishers, Inc. 469 p. – (11) Evans, T. (2004): Significant growth in duck and goose production over the last decade. *Poultry International*, 43(11) 38-40. pp. – (12) Executive Guide (2004): Executive Guide to World Poultry Trends 2004/05. www.wattpoultry.com Watt Publishing Co. – (13) Executive Guide (2007): Executive Guide to World Poultry Trends 2007/08. www.WATTPoultry.com [Letöltés dátuma: 2007. 11. 06.] – (14) Executive Guide (2010): Executive Guide to World Poultry Trends 2010. www.WATTAgNet.com [Letöltés dátuma: 2011. 02. 17.] – (15) FAOSTAT (2002): FAOSTAT Database Results. <http://www.fao.org> [Letöltés dátuma: 2002. 03. 26.] – (16) FAOSTAT (2008): FAO Statistics Division 2008. [1-3.p.] <http://www.fao.org> [Letöltés dátuma: 2008. 05. 09.] – (17) FAOSTAT (2012): FAO Statistics Division 2012. <http://www.fao.org> [Letöltés dátuma: 2012. 08. 03.] – (18) Földi P. (2011): A ma-

gyar baromfiágazat helyzete 2010-ben. *Baromfiágazat*, 11(1) 6-17. pp. – (19) Gippert B. (2011): Megmaradni libásnak. *Baromfiágazat*, 11(3) 13-15. pp. – (20) Guy, G. (2005): French waterfowl production, importance and nutritional aspects. 40-44. pp. In: *Proceedings of the 3rd World Waterfowl Conference*, Guangzhou, China – (21) Hugo, S. (1995): Geese: the underestimated species. *World Animal Review*, 83(2) 64-67. pp. – (22) Juodka, R. – Kiskiēne, A. – Skurdeniene, I. – Ribikauskas, K. – Nainiene, R. (2012): Lithuanian vishtines goose breed. *World's Poultry Science Journal*, 68(1) 51-52. pp. – (24) Kozák J. (1996): Changes of the goose stock and the goose production in Hungary. 764-767. pp. In: *Proceedings Vol. III. XX. World's Poultry Congress New Delhi, India* – (23) Kozák J. (2005): Magyar–kínai együtműködés víziszárnyas-tenyésztésben. *Baromfiágazat*, 5(3) 50-53. pp. – (25) Li, W. (1994): Breeding stock in China. *Poultry International*, 33(12) 30-34. pp. – (26) Luttitz, H. (1990): Enten und Gänse halten. Stuttgart, Ulmer – (27) Magyari A. (1978): Állattenyésztésünk szerkezetéről és az adottságokról. *Magyar Mezőgazdaság*, 32(22) 4-5. pp. – (28) Merritt, E. S. (1974): Geese. 484-499. pp. In: Hanke, O. A. – Skinner, J. L. – Folrea, J. H. (eds.): *American poultry history 1823-1973*. Madison, Wisconsin, United States of America, American Printing and Publishing Inc. – (29) Pingel, H. (2000): Enten und Gänse. Stuttgart (Hohenheim), Ulmer – (30) Pingel, H. (2003): The situation of waterfowl in the world. 1-10. pp. In: *2nd World Waterfowl Conference*, Alexandria, Egypt. /Abstract/ CD I, 1-10. pp. – (31) Pingel, H. (2004): Duck and geese production around the world. *World Poultry*, 20(8) 26-28. pp. – (32) Pingel, H. (2009): Waterfowl production for food security. 5-15. pp. In: *Proceedings. IV. World Waterfowl Conference*. Thrissur, Kerala, India – (33) Pingel, H. – Timmler, R. – Golze, M. (2001): Development and perspectives of the production of waterfowl. [1-5. pp.] In: *Proceedings International Workshop on Waterfowl*. Halle/Wermsdorf (Germany), Halle-Wittenberg, Martin-Luther-University – (34) Pingel, H. – Timmler, R. – Golze, M. (2002): Entwicklung und Perspektiven der Wassergeflügelproduktion. *DGS Magazin*, 53(5) 14-19. pp. – (35) Rosinski, A. (1999): Waterfowl production in Poland. 444-449. pp. In: *1st World Waterfowl Conference*, Taiwan, Taichung, Republic of China – (36) Zakhatsky, N.I. – Bondarenko, Y.V. (1999): Waterfowl production in Ukraine. 450-453. pp. In: *1st World Waterfowl Conference*, Taiwan, Taichung, Republic of China – (37) Schneider, K.-H. (1995): Gänse. Eine Anleitung über ihre Zucht, Haltung, Fütterung und Nutzung. Berlin, Deutscher Landwirtschaftsverlag, Berlin GmbH – (38) Skinner, J. L. (1996): Last... but not least. 220-230. pp. In: Skinner, J. L. (ed.): *American poultry history 1974-1993 Vol. II*. Mount Morris, Illinois, USA, Watt Publishing Co. – (39) Sluis, W. van der (2004): Ducks are a flavour for the future. *World Poultry*, 20(10) 41. p. – (40) Szabó M. (2012): Lúdtermelés az állatjóléti igények tükrében. *Baromfiágazat*, 12(2) 52-57. pp. – (41) Thumin, A. – Cohen, A. (1972): Zárt tartásban nevelt ludak takarmányozása. *Baromfiipar*, 19(2) 80-81. pp. – (42) Valdivié, M. (2004): Integration of rice production and grazing fowl in Cuba. *World Poultry*, 20(11) 28-31. pp. – (43) WattAgNet.com (2011a): World poultry meat production by species. [1 p.] <http://www.wattagnet.com/18336.html> [Letöltés dátuma: 2011. 04. 29.] – (44) WattAgnet.com (2011b): World slaughterings/production by region. [1-2. pp.] <http://www.wattagnet.com/18340.html> [Letöltés dátuma: 2011. 04. 29.] – (45) Wezyk, S. (2005): Worldwide advances in research and production of waterfowl. 30-38. pp. In: *Proceedings of the 3rd World Waterfowl Conference*, Guangzhou, China – (46) Wezyk, S. – Rosinski, A. – Cywa-Benko, K. (2005): Goose meat-safe food. 72-76. pp. In: *Proceedings of the 3rd World Waterfowl Conference*, Guangzhou, China – (47) Windhorst, H-W. (2011): Asia dominates global waterfowl production. *World Poultry*, 27(9) 6-9. pp. – (48) Xiangpin, Q. (1998): Production of ducks and geese for food. 408-413. pp. In: *Proceedings Symposium Series. The 8th World Conference on Animal Production*. Seoul, Korea

Mezőgazdasági egyéni vállalkozók adóterhének alakulása Magyarországon (2000–2010)

GÁSPÁR ANDREA

Kulcsszavak: adóztatás, adóterhelés, változás, gazdasági hatás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyar mezőgazdasági termelés szervezeti, gazdálkodási formája igen sokszínű, a tevékenység mérete és szerkezete változatos, az eredményesség változékony. Az Európai Unió tagállamainak többségétől is eltér az üzemstruktúrája. A tanulmány idősorosan vizsgálja a mezőgazdasági egyéni vállalkozók adóterhének alakulását 2000 és 2010 között, kitérve az adóalanyok számának, átlagos adóterhelésének alakulására. 2000-ben 16 647 fő, míg 2010-ben 13 155 fő mezőgazdasági egyéni vállalkozó teljesített szja-bevallást, közülük 2000-ben 43,1%, 2010-ben 52,4% vallott be nyereséget. A vizsgálat során statisztikai módszerekkel tártam fel összefüggéseket az adóterhek alakulása és a jogszabályi változások között. Az egyéni vállalkozók esetében a bevétel emelkedésének oka a minimálbér (mely járulékalapot meghatározó tényező, és a vállalkozói kivétet is nagymértékben befolyásolja), a végrehajtott ellenőrzések száma és a kivethető szankciók mértékének növekedése volt. Az egy főre vetített költség az egyéni vállalkozóknál 82%-kal emelkedett a vizsgált időszakon belül. Az elemzésben az adóteher-változás, a változást kiváltó tényezők közötti összefüggések, kapcsolatok vizsgálatára került sor.

BEVEZETÉS

A magyar mezőgazdasági üzemi szerkezet változatos képet mutat. Ma a magyar mezőgazdasági termelés szervezeti, gazdálkodási formája igen sokszínű, a tevékenység mérete és struktúrája változatos, az eredményesség változékony. A gazdálkodó és egyéb szervezetek mezőgazdasági tevékenységének adózása a társasági adó, míg a magánszemélyek és az egyéni vállalkozók adózása a személyi jövedelemadó-törvény hatálya alá tartozik (Alvincz – Guba, 2003).

Több mint 20 éve már, hogy hatályba lépett a magánszemélyek jövedelemadó-járól szóló törvény, mely először foglalkozott a mezőgazdasági termelésből származó jövedelemmel és annak adózásával. A törvény ekkor még nem volt önálló, a végrehajtásáról minisztertanácsi rendelet

gondoskodott. Az egyéni vállalkozó fogalma csak az egyéni vállalkozásról szóló törvény hatálybalépését követően (1990. április 1.) vált ismertté (Ágóiné – Legényei, 2010). Az akkor kidolgozott adórendszer ugyan figyelembe vette a mezőgazdasági sajátosságokat (Borszéki, 1991), de látható, hogy ennek mértéke nem elégséges. A versenysemlegességet a mezőgazdaságon belül is érvényesíteni kellene, ami nem zárja ki a kisebb vállalkozások méretből fakadó hátrányainak adókedvezményekkel történő ellensúlyozását. Az adójogszabályok folyamatos változása, a 2011-től érvényes „egykulcsos” adórendszer sem tekinthető szektorsemlegesnek, bár a mezőgazdasági termeléssel foglalkozók továbbra is a kedvezményezettek közé tartoznak (Molnár et al., 2005; Horváth – Paragi, 2011).

Az adóztatás gazdasági hatásainak megítélése igen bonyolult feladat, mivel sokféle pénzügyi hatása érvényesül makro- és mikroszinten egyaránt. Ezek a hatások megegyeznek az adózás rendszerének céljával, de az egyes adónemek jellemzésekor a célok és hatások más hangsúlyt kapnak. Az adóztatás hatásai közül a következőket emeltük ki (Földes, 2001), amelyek a későbbi számítások alapjául szolgálnak:

a) *Jövedelmi hatás.* Az adóztatás közvetlen hatása, mely a jövedelemelvonásban nyilvánul meg. Fontos, hogy a jövedelemelvonás milyen hatást gyakorol a különböző jövedelemmel rendelkező adózókra, milyen módon érinti a gazdaság eredményes működését ágazatonként, szakmánként, regionális egységenként. A közgazdasági elemzések az adóztatás rendkívül színes hatásait jelzik, s azt is mutatják, hogy az adóteher tényleges nagysága szoros összefüggésben van az adó mértékével.

b) *Korrekciós hatás.* Az adózási szabályoknak jelentős szerepe van egyes makrogazdasági célok szolgálatában, amit főképp a kedvezményi és mentességi feltételek, illetve támogatási szabályok döntésorientáló szerepén keresztül érvényesítenek. Ilyen makrogazdasági cél lehet a környezetkárosító tevékenységek visszaszorítása a környezetvédelmi adókkal, a vállalkozások K+F tevékenységének serkentése, vagy éppen a szakképzés ösztönzése az adózás előtti eredmény korrekciós lehetőségének biztosításával.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Az elemzés a magyar adóhatóságokhoz hibátlanul benyújtott személyi jövedelemadó-bevallások adatai alapján történt. Ezek az adatok összevontak, egyedileg be nem azonosíthatók, adóitkot nem sértenek. A vizsgált időszak a 2000–2010. éveket öleli fel.

Az elemzésben csak a magánszemélyek, ezen belül csak az egyéni vállalkozók vizsgálatára került sor.

Az egyéni vállalkozó a Személyi jövedelemadóról szóló törvény rendelkezései szerint a jövedelmét – a törvényben is megjelölt feltételek figyelembevételével – kétféle módszer szerint állapíthatja meg:

– az első módszer a költségek tételes elszámolása alapján a vállalkozói jövedelem szerinti adózás (az elemzés csak erre az adózási formára irányult);

– a második lehetőség az átalányadózás.

Az adatok felhasználásával matematikai és statisztikai mutatószámok segítségével vontam le a következtetéseket az egyéni vállalkozóként végzett mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem összetételét és adóvonzatát illetően. Változások, arányok számításához Excel, míg az összetett kérdések vizsgálatára (regresszió, korreláció) az SPSS 11.0 programcsomagot használtam.

A vizsgált években bevételt valló és nyereséges egyéni vállalkozók adatai alapján végzett elemzés – a benyújtott személyi jövedelemadó-bevallás (53-as bevallás) legfontosabb adatain haladva végig a bevallásban megadott sorrend szerint – a vállalkozók adózását meghatározó tényezőkre, illetve az adóteljesítményt meghatározó adatok kimutatására irányult.

Az adóteher alakulásának vizsgálatakor – a gazdasági hatások számszerűsítésénél – két eltérő tartalmú mutató került kiszámításra:

Adóteher₁: Nem szűrtem ki az adókedvezmények módosító hatását. Ez a névleges (kedvezmények nélküli) adóterhelés-mutató, amely a vállalkozói személyi jövedelemadó és osztalékadó összege, valamint a vállalkozói adóalap hányadosa.

Adóteher₂: Minden igényelhető kedvezmény, adókedvezmény figyelembevételével meghatározott tényleges adófizetési kötelezettség (a tényleges adóteher), amely a vállalkozói jövedelem esetén a kedvezményekkel csökkentett vállalkozói személyi jövedelemadó és osztalékadó, valamint a vállalkozói adóalap hányadosa.

A kettő közötti különbséget az adókedvezmények adják, mivel a tényleges adótehernél már az igénybe vett kedvezmények hatása kimutatható, így a vállalkozásokat érintő tényleges személyi jövedelemadó-terhet mutatja.

EREDMÉNYEK

A regisztrált – vagyis az adminisztrációs nyilvántartások szerint jogilag létező – egyéni vállalkozások száma 2010 végén átlagosan 52,8%-kal volt nagyobb, mint 2000-ben. Az összes vállalkozásból 2000-ben 62,4%, 2010-ben 63,5% volt egyéni vállalkozó.

Magyarországon 2000-ben 16 647 fő, míg 2010-ben 13 155 fő mezőgazdasági egyéni vállalkozó teljesített személyi jövedelemadó-bevallást, nyereséget mutatott ki 43,1%, illetve 52,4%, a nemzetgazdaság egészéből mintegy 4,5-4,7%-ot képviselve. A nyereséget valló mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók száma kisebb mértékben (4%) csökkent, ami a nemzetgazdasági szinthez képest (7,8%) kedvezőbb mérséklődés. A mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók adóbevallási adatait áttanulmányozva, az eredmények a következők.

Bevétel és az azt csökkentő kedvezmények

A vállalkozók által bevallott *adóalapba beszámító bevétel* 73,4%-kal volt több 2010-ben a bázisévhez képest. Az egy főre vetített érték pedig a 2000. évhez viszonyítva 81,1%-kal emelkedett 2010-re.

A *bevételet csökkentő tételek* alakulását vizsgálva megállapítható, hogy 2000-ben még csupán 111 fő, 2010-ben már 545 fő állított be ilyen tételt az adóbevallásába, az egy főre jutó elszámolt bevétel csökkentő kedvezmények értéke közel 20-szorosára emelkedett. A legnagyobb részesedéssel a 2000. évben a volt munkanélküli és szakképző iskolai tanuló alkalmazása miatt levonható társadalombiztosítási járulék értéke bírt,

amely 88,4%-ot képviselt a bevétel csökkentő kedvezményekből, 2010-ben viszont a törvényi változások következtében csak 52,5%-ot. A fejlesztési tartalék összege után érvényesített kedvezmény, valamint 46,4%-ban a kisvállalkozói kedvezmény bírt a bevétel csökkentő kedvezmények közül a legmagasabb részaránnyal.

A *bevételet csökkentő tételek levonása után megállapított bevétel* egy mezőgazdasági egyéni vállalkozóra jutó értéke 78,5%-kal haladta meg 2010-ben a 2000. évi adatot. Ez a változás a nemzetgazdasági szinthez képesti változásnál (a 29,1%-os növekedésnél) nagyobb arányú volt.

Költségek

Az *adóévben elszámolt összes költséget* vallók száma a vizsgált években 4,3%-kal (306 fővel) csökkent. Az egy főre jutó értékben 82%-os emelkedés történt 2010-re. A költségek között a leggyakrabban előforduló tétel 2000-ben az anyag, áru, félkész és késztermék beszerzésére fordított kiadás (59,4%) és az egyéb költség (29,1%). Az egyéni vállalkozói kivét csupán 2,0%-ot képviselt az összes költségen belül. Törvényi változások következtében 2010-ben csökkent az anyag, áru, félkész és késztermék beszerzésére fordított kiadás és az egyéb költség részaránya (56,6%, illetve 25,7%-ra), miközben az egyéni vállalkozói kivét már 3,2%-ot tett ki az összes költségen belül.

A személyes munkavégzés, közreműködés címén vállalkozói költségként elszámolt összeget (a *vállalkozói kivétet*) vallók száma 11,9%-kal volt kevesebb 2010-ben a bázisév adatához képest. Az egy főre jutó kivét értéke a bázisévhez képest 3,2-szeresére emelkedett. Ennek kiváltó oka, hogy az egyéni vállalkozóknál gyakorlattá vált, hogy a járulékfizetés alapjául szolgáló összeg egyben kivétként kerül elszámolásra. A kivét összegének emelkedése a minimálbérnek is köszönhető, hiszen a vállalkozók saját járulékaikat a minimál-

bér, 2006 szeptemberétől a minimálbér kétszerese, majd 2008-tól legalább a minimálbér alapján voltak kötelesek megfizetni a törvényben meghatározott mértékben.

Korrelációs számítás során erős pozitív kapcsolat tárult fel a *minimálbér* és a *vállalkozói kivét* között (korrelációs együttható értéke 0,902). A szoros kapcsolatot tovább vizsgálva, a regressziószámítást végezve az adatok közötti mélyebb összefüggések feltárása érdekében az tapasztalható, hogy a vállalkozói kivét varianciáját a minimálbér 85,5%-ban képes magyarázni. A kapott eredmény szignifikanciaszintje megfelelő, hiszen az elemzés során támasztott követelmény az volt, hogy a szignifikanciaszint $< 0,05$.

Jövedelem és az azt csökkentő előző évi veszteség

Vállalkozásból *adóévi jövedelmet* 2010. évben a bázisévhez viszonyítva 3,9%-kal kevesebben vallottak be, ami egy főre jutó érték tekintetében 43,7%-os jövedelemnövekedést jelentett.

Korrelációs számítás során közepes pozitív kapcsolat adódott a *minimálbér* és a *vállalkozói jövedelem* között (korrelációs együttható értéke 0,536). A regresszióanalízis során az tapasztalható, hogy a vállalkozói jövedelem varianciáját a minimálbér csupán 25,1 százalékban képes magyarázni. A kapott eredmény szignifikanciaszintje $< 0,05$; így az megfelelő.

Míg 2000-ben 4118 fő (az összes nyereséges mezőgazdasági egyéni vállalkozó 57,4%-a), 2010-ben csupán 2171 fő (31,5%) vallott *előző évről áthozott veszteségből figyelembe vett összeget*. Ez 47,3%-os csökkenést jelent.

Adóalap és a jövedelemminimum

Vállalkozói adóalapot a bázisévben 3996 fő, 2010-ben már 5525 fő vallott be a mezőgazdasági egyéni vállalkozók közül. Ez 38,3%-os növekedést jelent. Az egy főre vetített érték 537 ezer Ft-ról 805 ezer Ft-ra

(50%-kal) emelkedett a vizsgált időszakban.

A 2007-ben bevezetésre került *jövedelemminimumot* 2010-ben 6466 mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó vallott be, mely a nyereséget valló mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók 93,9%-a. Az egy adózóra jutó átlagos érték 308 772 Ft volt 2010-ben. A jövedelemminimum bevezetésével az adóterhelés növekedett, melyre az adóterhelés számítása részletesen kitér a későbbiekben. (Ez csak egy vélelmezett adóalap, amelynek számítási módja itt nem kerül részletezésre.) Ezzel többletbefizetéseket eszközölt az állam, ami a terheket megnövelte, de ez a teher a törvény egyéb változása, a kedvezmények igénybevétele miatt 2010. évre csökkent.

Személyi jövedelemadó és a kedvezmények

A *vállalkozói személyi jövedelemadót* bevalló vállalkozók száma a 2000. évhez képest 2010-re 49,2%-kal növekedett. Ez a nemzetgazdasági átlagos szint fölött van (14,2%). Egy adózóra jutó értékben 15,8%-os emelkedés tapasztalható (2000-ben 101 ezer, míg 2010-ben 117 ezer Ft volt az átlagos érték a mezőgazdaságban).

Vállalkozói adókedvezményt a bázisévben 1924 fő, 2010-ben ennek töredéke, mindösszesen 80 fő vett igénybe. Ennek oka a törvényi változásokban (kedvezmények számának és az alkalmazhatóságuk feltételeinek, értékhatárainak megváltoztatása) és az esetleges ellenőrzési szankciók mértékének emelkedésében keresendő. Az egy főre jutó értéke a vizsgált időszakban 24-szeresére emelkedett.

A *kedvezmény levonása utáni vállalkozói személyi jövedelemadót* 2109 fővel (58,7%-kal) többen vallottak be 2010-ben a bázisévhez képest. Az egy mezőgazdasági egyéni vállalkozóra jutó átlagos érték 9,6%-kal (105 ezer Ft-ról 115 ezer Ft-ra) emelkedett.

Adózás utáni jövedelem, valamint az azt növelő és csökkentő tételek

Az adózás utáni vállalkozói jövedelem tekintetében 32%-kal többen vallottak a vizsgált időszak alatt, az átlagos érték 97,1%-kal emelkedett. Ez a változás a nemzetgazdaság egészéhez viszonyítva nagyobb ütemű volt (0,6%, illetve 24,7%-os).

Adózás utáni vállalkozás jövedelmét növelő tételek vizsgálata során megállapítható, hogy 83,3%-kal csökkent az ilyen módon adózás utáni jövedelmet növelő tételeket elszámolók száma a vizsgált időszakban, bár az egy vállalkozóra jutó átlagos érték 985 ezer Ft-ról 12 045 ezer Ft-ra emelkedett. A növelő jogcímek közül a beruházási költség címén korábban levont összeg 2000-ben 97,5%-ot, 2010-ben 100%-ot képviselt, az emelkedés oka törvényi változás volt.

Adózás utáni vállalkozás jövedelmét csökkentő tételeket elszámolók száma 2010-ben a 2000. évi 52,1%-ára esett vissza, az egy főre jutó átlagos érték 2,3-szorosára emelkedett. A jövedelmet csökkentő tételek közül a legnagyobb részarányt a kizárólag üzemi célt szolgáló, tárgyévben értékcsökkenés alá vont tárgyi eszközök nettó értéke adta, aminek aránya 87,6%-ról 76,8%-ra mérséklődött. Ennek oka a beruházási költség címén levont összeg (mely egy másik csökkentő tétel) arányának 10%-pontos emelkedése volt. Az adóellenőrzés, önellenőrzés során megállapított bírság, késedelmi pótlék címén történő csökkentés a csökkentő tételek között az 1%-ot sem érte el.

Vállalkozói osztalékalap

Vállalkozói osztalékalapot vallók száma átlagosan Magyarországon 2010-re a 2000. évhez viszonyítva 75,1%-kal emelkedett, egy főre vetített értékben 226,3%-os volt a növekedés. A vállalkozói osztalékalap 2000–2008 között két adókulccsal adózott, melynek alsó adókulcsa 2004-ben

emelkedett 5 százalékponttal, és 2010-ben már csak egy kulccsal adózott (25%).

Vállalkozói személyi jövedelemadó és osztalékalap utáni adót együttesen vallók száma 49,8%-kal emelkedett 2010-re a bázisévhez képest, ugyanakkor az egy főre jutó átlagos vállalkozói személyi jövedelemadó és osztalékalap utáni adó összege 20,1%-kal nőtt. A személyi jövedelemadó gazdasági hatása következtében a 2000–2010 között bekövetkezett adóváltoztatás pozitív irányba befolyásolta az egy főre jutó befizetett adó összegét.

Alkalmazottak, segítő családtagok részére kifizetett jövedelem

A mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók által bejelentett alkalmazottak száma csökkent 2000-hez képest 2010. évre 4,6%-kal. Az egy főre kifizetett bruttó bér 3,1-szeresére emelkedett a vizsgált időszakban. A növekedés fő kiváltó oka a minimálbér emelkedése volt.

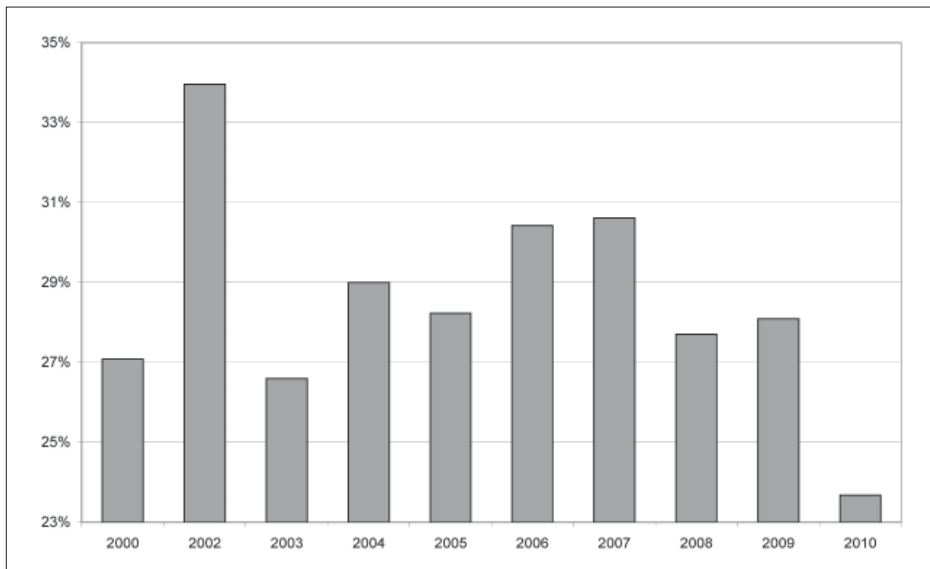
Az alkalmazottak részére kifizetett bér és a törvényben garantált minimálbér közötti kapcsolatról – a kapcsolat meglétét először korrelációs számítással feltárva – megállapítható, hogy az SPSS programcsomag számítása szerint az igen szoros e két tényező között (0,924). Mivel a kapcsolat elfogadható szignifikanciaszint mellett áll fenn (az alapfeltételként meghatározott 0,01-nél kisebb az elemzés során kapott érték), a feltárt kapcsolat törvényszerűsége, az összefüggés jellege regressziószámítással határozható meg, melynek eredménye szerint a minimálbér az alkalmazottak részére kifizetett munkabér varianciáját 82,4%-ban magyarázza.

Gazdasági hatások mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozókra

a) *Jövedelmi hatás* szempontjából vizsgálva az egyéni vállalkozóknál a vállalkozói tevékenységből származó jövedelem adóterhelését 2000–2010 között megál-

I. ábra

A tényleges adóterhelés alakulása 2000–2010 között évenként a mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók körében

Forrás: NAV (APEH) adatbázis alapján saját számítás

lápítható, hogy a mezőgazdasági nyereséges egyéni vállalkozók átlagos vállalkozási tevékenységükből származó adóterhelése a 2000. évi 27,1%-ról 2010. évre 23,7%-ra csökkent. A 2000–2010. éveket (adathiány következtében a 2001. év nélkül) vizsgálva az tapasztalható, hogy 2002-ben volt a legmagasabb az adók jövedelmi hatása, a legalacsonyabb pedig 2010-ben (1. ábra).

b) *Korrektíós hatás:* A korrektíós hatások mérésére kidolgozott mutatók, az Adóteher1 és Adóteher2 mértéke ad arra választ, hogy mekkora az adórendszer korrektíós hatása.

Az egyéni vállalkozó vállalkozói tevékenységéből származó adóterhet két részre bontottam. Az egyik a vállalkozói személyi jövedelemadó, a másik az osztalékadó.

A) *Vállalkozói személyi jövedelemadó.* A kedvezmények nélküli adóteher nagyságát és alakulását vizsgálva megállapítható, hogy míg 2000-ben 17,9% volt, addig 2010-re 15,1%-ra csökkent az *Adóteher1* mutató értéke.

Az *Adóteher2* mutató esetén a számlá-

lóban a vállalkozói személyi jövedelemadó kedvezményekkel csökkentett összege, nevezőben a vállalkozói adóalap szerepel. Az így kiszámolt adóterhelés már a tényleges vállalkozói személyi jövedelemadó-terhet mutatja, mivel a fent említett elemeken felüli kedvezmények kerültek a megfigyelési alapba. A mutató a 2000. évi 17,5%-ról 2010. évre 14,7%-ra mérséklődött.

A vállalkozói jövedelemből származtatott vállalkozói adóalap adóterhet több bevallási adat befolyásolja. A legnagyobb mértékű hatást a bevétel gyakorol a nyereségre, majd az elszámolt költség, mely szignifikánsan befolyásolja az eredményt. A tényezők között a bevétel és a költség viszonylatában nagyon erős pozitív kapcsolat áll fenn.

B) *Vállalkozói osztalékadó.* 2000-ben mind a 20, mind a 35%-os osztalékadó terhelte az osztalékalapot. A szabályok 2010-re megváltoztak, a 35%-os osztalékadó megszűnt. Ezzel 5%-pontos adótehercsökkenés következett be az egyéni vállalkozóknál 2000–2010 között (1. ábra).

C) *A két adó együttes hatása.* Az egyéni vállalkozók vállalkozói jövedelmét terhelő teljes (személyi jövedelemadót és osztalékadót is tartalmazó) személyi jövedelemadó-adóterhelése a vállalkozói adóalap függvényében vizsgálva nem mutat más tendenciát. Vállalkozói személyi jövedelemadó és osztalékadó terhének együttes alakulása *Adóteher₁* mutató szerint 2000-ben 27,5%; 2010-ben 24,0%. Az *Adóteher₂* mutató értéke a bázisévben 27,1%; 2010-ben 23,7% volt.

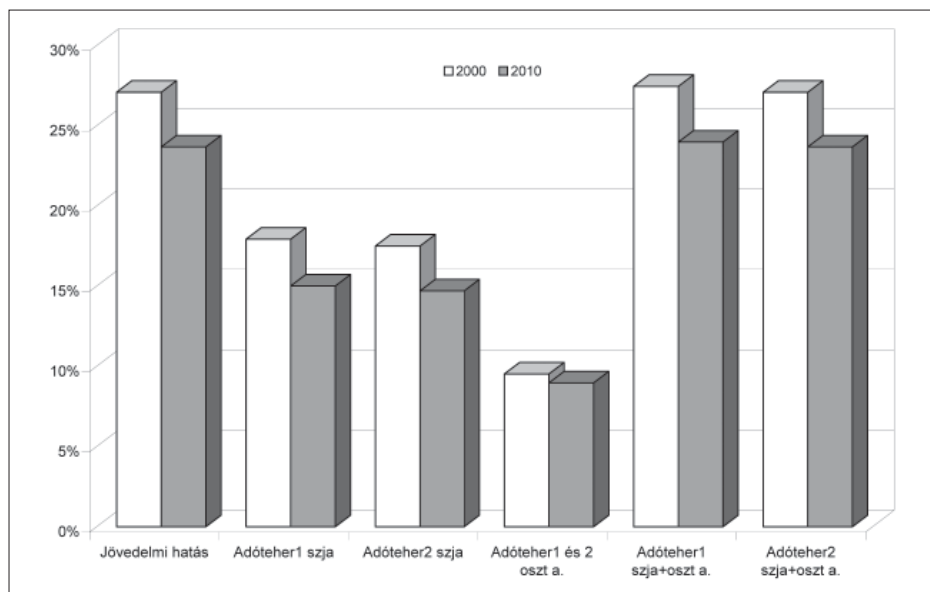
A fent kiszámolt értékeket a 2. ábrán feltüntetve látható, hogy 2010. évre mind a két vizsgált gazdasági hatás mérséklődött a mezőgazdasági egyéni vállalkozók vonatkozásában. A legnagyobb csökkenés az *Adóteher₁* személyi jövedelemadó és osztalékadó esetén (3,5%-pontos), a legkisebb pedig az *Adóteher₁* és *Adóteher₂* osztalékadó esetén (0,5%-pontos).

Az adóztatás révén az állam hatást gyakorol a gazdaság szereplőire, hiszen meg-

változtatja az adózó rendelkezésére álló jövedelmet, így az adózó viselkedését. A vizsgálat az egyéni vállalkozókat érintő direkt adók (ezen belül is az árindexszel nem korrigált személyi jövedelemadó) alakulását követte nyomon.

Az adóterhek nagysága alakítja a háztartások jövedelmeit, befolyásolja az árak szintjét, esetenként részt vállal jóléti transzferek lebonyolításában, kedvezményeivel jövedelmet növel és ösztönöz, azaz szerepet játszik a társadalmi folyamatok befolyásolásában. Többnyire az adókedvezmények nem azokat a rétegeket preferálják, akiket a kedvezmény megcélöz, hanem csak azokat, akik a preferenciákat az adóikban érvényesíteni tudják. Ráadásul minden kedvezmény bonyolítja az adórendszert, széles körű alkalmazásuk áttekinthetetlenné teszi azt, ami nagyon is jellemző volt a vizsgált időszakban a magyar adórendszerre, főleg a személyi jövedelemadóra.

2. ábra
Gazdasági hatás számszerűsítése mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozók körében

Forrás: NAV (APEH) adatbázis alapján saját számítás

Maga a hatályos adóbevallás terjedelmében nagy, sok esetben szövevényes és átláthatatlan volt. Az adókötelezettség teljesítésére fordított idő még mindig magas Magyarországon, ami nem a jogkövető magatartást fokozta, így a tényleges adófizetési kötelezettség teljesítését nem serkentette. Az elmúlt években bekövetkezett sorozatos törvénymódosítások azonban ezt az állapotot lassan áthidalni, megoldani látszanak.

A vizsgálat során az a következtetés vonható le, hogy az *adóterhet eltérően befo-*

lyásolják a bevallásban közölt adatok. Az adóévben elért bevétel és az elszámolt költség erős pozitív kapcsolatban áll egymással. Ez felvet egy kérdést, mégpedig azt, hogy csak a költség szint emelése miatt, és így az adóeltitkolás miatt, vagy a növekvő bevétel arányosan növekvő költség szintet eredményező hatása miatt alakult ki a két bevallási adat arányos változása.

Meglepve tapasztalható, hogy sok adóterhet csökkentő tételt nem vesznek igénybe az adózók. Ezek eltörlésével egyes adózási alapelvek jobban érvényesülnének.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Ágóiné Gacs Zs. – Legényei Gy. (2010): Mezőgazdasági őstermelők adózása 2010. 4. kötet. Vezinfo Kiadó, Budapest, 9-52. pp. – (2) Alvincz J. – Guba M. (2003): Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása. Agrárgazdasági Tanulmányok 3. sz. AKII, Budapest, 162 p. – (3) Borszéki É. (1991): A magyarországi adórendszer az Európai Közösséghez közeledés jegyében. Gazdálkodás 35. évf. 6. sz. 26-34. pp. – (4) Földes G. (2001): Adójog. Osiris Kiadó, Budapest, 13-207. pp. – (5) Horváth G. – Paragi M. (2011): Az egykulcsos személyi jövedelemadó várható hatásai az agrárfoglalkoztatásra. Gazdálkodás 55. évf. 1. sz. 87-96. pp. – (6) Molnár B. – Goda M. – Kocsisné Andrásik Á. (2005): Tax policy issues - taxation of Hungarian agricultural activity. 49. évf. 12. különsz. 86-97. pp.

Magyarország élelmiszer-gazdasági export-versenyképességének elemzése

JUHÁSZ ANIKÓ – WAGNER HARTMUT

Kulcsszavak: export-versenyképesség, élelmiszertermékek, külkereskedelem, CMS-elemzés, egységérték.

ÖSZEFoglaló MEGÁllapítÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Magyarország élelmiszer-gazdasági exportja dinamikusan emelkedett az utóbbi évtizedben, azonban a konstans piaci részesedés (CMS) elemzés szerint szinte kivétel nélkül a piaci nagyság növekedése hozta az exportbővülést. A piaci összetételhatás a vizsgált országokban többnyire pozitív, de kis értékű, míg a versenyhatás jelentősen negatív volt, vagyis a magyar kivitel kevésbé tudott alkalmazkodni a célpiacok keresletének változásához.

A magyar agrárkivitel alakulása a vizsgált időszakban sikeresnek tekinthető Olaszország és Szlovákia esetében, ahová a piaci növekedés ütemén felül bővítettük kivitelünket. A kereslet növekedésétől, azaz a lehetőségektől elmaradó exportváltozást mértünk viszont Lengyelország és Oroszország esetében, ahol a gyengülő versenyképesség gyakorlatilag megfelezte a piaci nagyság és a piaci összetétel hatásából adódó potenciális kivitelnövekményt.

Az ár- és minőségi versenyképességet elemző számítások azt igazolták, hogy inkább a relatív olcsóbb termékek tudtak piaci pozícióikon javítani: a német piacon ez a repcemagra és a kukoricára, az olasz piacon pedig a búzára és a kukoricára volt igaz. A megvizsgált hústermékek ezzel szemben átlagos árfekvést és stabil piaci pozíciót mutattak a német és az olasz piacokon.

BEVEZETÉS

Az exportrégiók (országok) versenyképességének mérésére a konstans piaci részesedés (*constant market share*, CMS) modell az egyik lehetőség, amely a versenyképességet az országok exportpiaci részesedésében bekövetkezett változással jellemzi. A CMS-modellt az agrárkereskedelem vizsgálatára Magyarországon is számos szerző alkalmazta (*Fertő, 2001; Fogarasi, 2008; Jámbor, 2008*). A CMS-modell alapfeltevése szerint egy régió (ország) exportrészesedése egy adott piacon változatlan marad a versenyképesség azonos szintjén. Az ennek alapján felállított modell két olyan részre bontja az exportnövekményt, amely közül

az egyik a referenciapiac általános növekedésével kapcsolatos (két tényezővel: a piaci nagyság hatásával, illetve a piaci összetétel hatásával jellemezve), a maradék tag pedig a versenyképességi tényező. Mivel a CMS-modell érzékeny a bázisidőszak kiválasztására, a 2001–2003 és a 2008–2010 közötti időszak átlagait hasonlítottuk össze.

Az export, illetve a külkereskedelmi versenyképesség mérésének másik megközelítése az ár és a minőség kapcsolatát felhasználó mutatók, mint például az egységérték, a relatív egységérték és a Gehlhar és Pick-féle besorolás (*Aiginger, 1997; Fischer, 2007; Gehlhar – Pick, 2002*). Az országok külkereskedelmi versenyképessége

ségének összehasonlítása során *Gehlhar* és *Pick* különbséget tesz az egyirányú (ha két ország között egy adott termékcsoport vonatkozásában csak export vagy import létezik) és a kétirányú külkereskedelem között. A termékcsoport vonatkozásában fennálló külkereskedelmi egyenleg és az export-import egységértékek segítségével a szerzők négy ár- és minőségi kategóriát definiáltak a két ország közötti kétirányú kereskedelemre, amiből a kétirányú kereskedelemben az első és a harmadik kategóriában szereplő termékcsoportok képviselik az ár- és minőségi versenyelőnyt, és fordítva, a második és a negyedik kategória rámutat az ár- és minőségi versenyképesség gyengeségére.

Az élelmiszer-gazdaság külkereskedelmi adatainak korábbi elemzése (Juhász *et al.*, 2002; Juhász – Wagner, 2009) azt mutatták, hogy a kivitel meglehetősen dinamikus emelkedett a csatlakozás előtti időszakhoz képest, igaz, elsősorban a feldolgozatlan (gabona) termékek esetében volt kiugró a teljesítmény. Ezzel együtt a feldolgozott termékek külkereskedelmi egyenlegének romlását nem az export visszaesése, hanem sokkal inkább az import növekedése, vagyis a belső piacokon bekövetkezett piacvesztés okozta. Az egyszerű statisztikai elemzések alapján így akár az is kijelenthető, hogy a kivitel versenyképességével minden rendben volt. Azonban fontos megnézni a lehetséges növekedéshez (potenciálhoz) mért teljesítményt és az árversenyképesség alakulását is. Az alkalmazott vizsgálati módszerek értékelése és gyakorlati tapasztalatok alapján úgy döntöttünk, hogy a fontosabb célpiacok szerint végezzük el az elemzéseket, amely így megbízhatóbb és pontosabb képet fest Magyarország export-versenyképességi helyzetéről.¹ Jelen cikkben így az öt legnagyobb (Románia, Németország, Olaszország,

Ausztria, Szlovákia) élelmiszer-gazdasági célpiac részletesebb versenyképességi vizsgálatát (CMS, Gehlhar és Pick-féle besorolás, relatív egységérték és piaci részesedés összehasonlítás), illetve a többi piac esetében a CMS-modellszámítás eredményeit mutatjuk be.

AZ EXPORT-VERSENYKÉPESSÉG ALAKULÁSA A CÉLPIACOKON

Az elemzésbe vont célpiacok lefedték az összes magyar élelmiszer-gazdasági export több mint felét (2008–2010 átlagában). A *konstans piaci részesedés (CMS) elemzése szerint* a piaci nagyság hatása mindenhol pozitív volt, azaz bővülő piacokat, illetve keresletnövekedést azonosítottunk. Szinte kivétel nélkül a piaci nagyság növekedése hozta az exportbővülés nagyobb részét.

Noha a legtöbb országban növekedett a külkereskedelmi teljesítmény, ez jórészt a célpiac növekedésének (piaci nagyság hatása) volt köszönhető. A piaci összetételhatás minimális volt, 4 ország esetében kismértékben negatív (Románia, Olaszország, Oroszország, Hollandia). Ezzel szemben a versenyhatás igen változatosan alakult: 3 ország esetében jelentősen pozitív (Románia, Szlovákia, Olaszország) volt, további 3 ország esetében (Németország, Hollandia, Franciaország) kissé javult, míg 4 esetben (Oroszország, Csehország, Ausztria és Lengyelország) romlott. Összesen csupán három ország esetében nem bizonyult egyik hatás sem negatívnak, ezek a stabil teljesítményű exportcélpiacok, Szlovákia, Németország és Franciaország voltak.

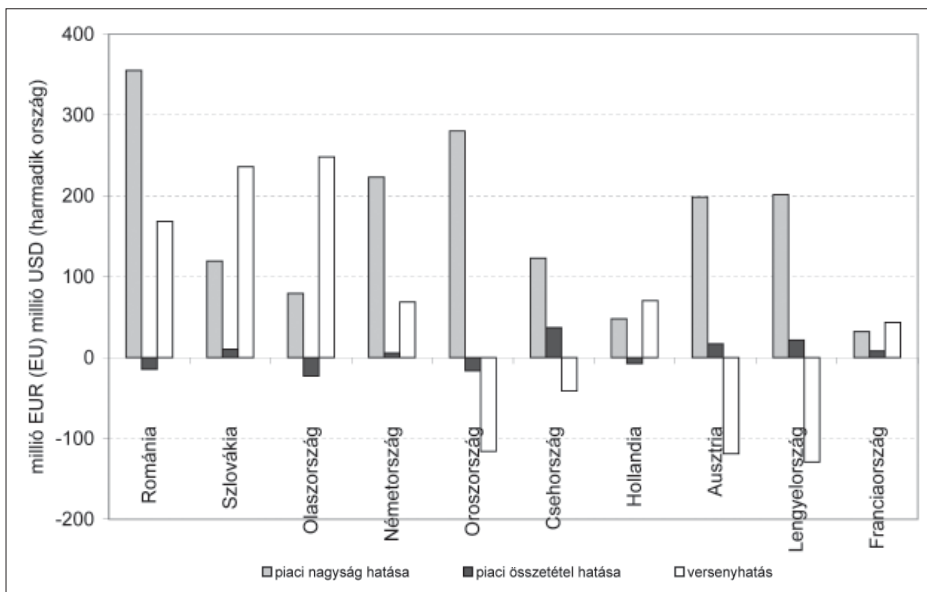
NÉMETORSZÁG

A magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából Németország 2010-ben az országok sorrendjében már csak a második legfontosabb célpiac volt Románia mögött, de 2008–2010 átlagában több mint 800

¹ A cikk az azonos című AKI-tanulmány alapján készült.

I. ábra

**A konstans piaci részesedés (CMS) számítás eredménye a legfontosabb célpiacokon
(2008–2010 átlagában)**

Forrás: Eurostat- és Comtrade-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

millió euró árbevétellel a legfontosabbnak számított. A magyar export legfontosabb termékcsoportjai jelenleg az olajnövények, a zöldség- és gyümölcskészítmények, a gabonafélék és a hústermékek (1. táblázat).

Ennek ellenére a csatlakozás előtti három év átlagához (2001–2003) képest jelentős volt (3,9 százalékpontos) a részaránycsökkenés a teljes élelmiszer-gazdasági kivitelből. A magyar export részesedése Németország összes élelmiszer-gazdasági importjából ezzel szemben a két vizsgált időszak átlagában 1,1 százalékról 1,2 százalékra nőtt, mert az oda irányuló magyar élelmiszer-gazdasági export a német piac 46 százalékos importnövekedésével szemben a két vizsgált időszak alatt 55 százalékkal emelkedett.

Az exportnövekedés tényezőkre bontása azt adta eredményül, hogy a 298 millió euró növekedés

- háromnegyedét a piaci nagyság növekedése okozta (223 millió euró);

- míg a piaci összetétel hatása 6 millió euró (2 százalék);

- a versenyhatás pedig 69 millió euró (23 százalék) volt.

A többnyire sikeres szerkezetbeli alkalmazkodást a CMS-modellszámítás viszonylag aggregált (HS-2 szintű) termékbontásban elvégzett vizsgálatai is alátámasztották. A fontosabb termékek közül az olajnövények és a növényolaj esetében a versenyhatás az exportnövekmény 83, illetve 91 százalékát magyarázta, míg a gabonaféléknél ez az érték csak 18 százalék. Negatív a versenyhatás a húskészítmények és a hústermékek esetében, ennek következtében a húskészítmények németországi exportja stagnált és a hústermékek kivitele visszaesett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolást mélyebb termékbontásban (HS-4 szint) végeztük el (2. táblázat).

A két vizsgált időszak összehasonlítása azt mutatta, hogy a harmadik kategória

I. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Németország felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Olajnövény (HS-12)	40,0	183,2	8,2	23,2
Zöldség-gyümölcs feld. (HS-20)	67,3	103,4	13,7	13,1
Gabona (HS-10)	32,1	86,0	6,5	10,9
Hústermékek (HS-02)	134,4	84,4	27,4	10,7
Húskészítmények (HS-16)	42,3	45,2	8,6	5,7
Zöldségfélék (HS-07)	41,3	42,9	8,4	5,4
Növényolaj (HS-15)	2,3	40,8	0,5	5,2
Állati takarmány (HS-23)	21,5	35,9	4,4	4,6
Gyümölcsfélék (HS-08)	27,7	30,4	5,6	3,9
Ital, szesz, ecet (HS-22)	18,4	29,4	3,8	3,7

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben kevesebb mint felére esett vissza (példa erre a húskészítmények exportja). Ha az első (például az olajnövények és a növényolaj) és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 93,8 százalékról 90,3 százalékra, az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 75,4 százalékról 65 százalékra esett vissza, tehát erős átrendeződés történt az első és a harmadik kategória között. A legfontosabb magyar exporttermék piaci helyzetének

változását a relatív egységérték és a piaci részesedésváltozás összevetésével vizsgáltuk meg. Pozitívumnak tekinthető, hogy a részletesebben megvizsgált tizenegy, átlagosan évi 20 millió eurónál magasabb árbevételt hozó árucsoport közül nyoleban nőtt a piaci részesedés. Ezek közül elsősorban az olajnövényeket (repce- és napraforgómag, napraforgóolaj) és a kukoricát kell kiemelni, mert ezek esetében a növekvő német import árucsoportjaiban emelkedett a piaci részesedés. Ezzel szemben a hústermékeknél (baromfiús, kolbász) piacvesztés következett be a versenytársakkal (pl.

2. táblázat

Magyarország Németországgal folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória**	41,5	32,7	65,8	38,4
2. kategória	3,9	14,5	3,8	27,2
3. kategória	52,3	42,7	24,5	16,6
4. kategória	2,3	10,2	5,9	17,9

* Itt és a következőkben: Teljes élelmiszer-gazdasági külkereskedelem = Export + Import

** 1. kategória = pozitív egyenleg, alacsonyabb exportegységérték; 2. kategória = negatív egyenleg, magasabb exportegységérték;

3. kategória = pozitív egyenleg, magasabb exportegységérték; 4. kategória = negatív egyenleg, alacsonyabb exportegységérték.

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

Lengyelország) szemben, viszont a RUV-számítások szerint egy olyan terméknél (pl. kacska) maradt fenn a piacvezető pozíció, ahol a relatív egységérték átlag alatti volt.

ROMÁNIA

Románia 762 millió euró árbevétellel (2008–2010 átlagában) Magyarország második legfontosabb exportpiaca volt. Románia felé a gabonafélék és a hústermékek a legfontosabb exporttermékek. A magyar export részesedése Románia összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában 13,4 százalékról 17,2 százalékra nőtt (3. táblázat).

A CMS-számítások azt mutatták, hogy az 509 millió euró növekedés

- 70 százalékat a piaci nagyság növekedése adta (355 millió euró);
- a piaci összetétel hatása negatív volt (–14 millió euró és –3 százalék);
- de a versenyhatás 168 millió euróval, azaz 33 százalékkal járult hozzá az eredményhez.

Ezt a sikeres szerkezetbeli alkalmazkodást a CMS-modellszámítás eredményei is részben alátámasztották, két olyan árucsoport is volt, ahol a piaci részesedés is nőtt és

a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutatott: a tejtermékek (HS-04) és gabonafélék (HS-10). Ugyanakkor a malomipari termékek (HS-11) esetében a részesedés 11 százalékponttal csökkent. A fontosabb termékkörök vizsgálata azt mutatta, hogy az állateledelen kívül mindenhol pozitív versenyhatás mutatkozott. Az olajnövények és a növényolaj esetében a versenyhatás az exportnövekmény 79, illetve 84 százalékát, a gabonaféléknél 68 százalékat és a hústermékeknél 46 százalékat magyarázott.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás Románia esetében azt mutatta, hogy a harmadik kategória részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben több mint háromszorosára futott fel. Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 96,2 százalékról 99,3 százalékra (azaz alig létezett az adatok szerint nem versenyképes magyar áru), és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 81,6 százalékról 96,1 százalékra nőtt, tehát erős javulás történt az első és a harmadik kategória (például kukorica, illetve búza) szempontjából (4. táblázat).

3. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Románia felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összekiexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	43,9	142,0	23,8	20,5
Hústermékek (HS-02)	19,2	104,9	10,4	15,1
Állati takarmány (HS-23)	23,5	67,9	12,7	9,8
Növényolaj (HS-15)	3,4	61,3	1,8	8,8
Tej, tejtermék (HS-04)	4,3	45,8	2,3	6,6
Élő állat (HS-01)	31,8	40,1	17,2	5,8
Malomip. termék (HS-11)	19,8	38,1	10,7	5,5
Olajnövény (HS-12)	1,6	27,0	0,9	3,9
Cukorárúk (HS-17)	2,2	25,5	1,2	3,7
Z./gy. készítmények (HS-20)	6,9	22,6	3,7	3,3

4. táblázat

**Magyarország Romániával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének
Gehlhar és Pick szerinti besorolása**

	Export	Külkereskedelem	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	84,5	71,6	61,7	58,5
2. kategória	1,2	10,6	0,3	2,4
3. kategória	11,7	11,0	37,6	37,6
4. kategória	2,6	6,8	0,4	1,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

A részletesebben megvizsgált tíz HS-4 szintű árucsoport közül nyolcban nőtt a piaci részesedés, a két csökkenő részesedésű terméknél pedig így is fennmaradt Magyarország piacvezető pozíciója. Erősen növekedett a magyar piaci részarány alapján a versenyképesség a gabonaféléknél (kukorica és búza), a hús és hústermékeknel (sertés és baromfi) és a folyadéktej esetében, ahol a versenytársakhoz képest inkább alacsony egységértékű, azaz olcsóbb árfekvésű termékek kerültek a román piacra.

OLASZORSZÁG

Olaszország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából a 2008–2010 közötti időszakban az országok sorrend-

jében megtartotta harmadik helyét. A kivitel átlagosan 563 millió euró volt, és az olasz piac részaránya az összexporton belül még nőtt is 3,4 százalékponttal. Az exportárbevétel növekedése elsősorban a gabonaféléknél és a tejnél következett be (5. táblázat).

A magyar export részesedése Olaszország összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában jelentősen nőtt, 0,9 százalékról 1,5 százalékra – ennek oka az, hogy az olasz import csupán egyharmadával nőtt, míg a magyar élelmiszer-gazdasági export közel megháromszorozódott. Az olasz piacra végzett konstans piaci részesedéselemzés azt mutatta, hogy a 304 millió eurós exportbővülés

5. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Olaszország felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	29,8	228,4	13,7	43,8
Tej, tejtermék (HS-04)	8,3	60,1	3,8	11,5
Hústermékek (HS-02)	75,1	55,2	34,6	10,6
Olajnövény (HS-12)	3,5	52,0	1,6	10,0
Élő állat (HS-01)	61,8	50,6	28,5	9,7
Állati takarmány (HS-23)	16,1	25,6	7,4	4,9
Zöldségfélék (HS-07)	7,8	8,1	3,6	1,6
Malomipari termék (HS-11)	0,0	6,8	0,0	1,3
Növényolaj (HS-15)	2,1	6,8	1,0	1,3
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	0,1	4,9	0,0	0,9

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

6. táblázat

**Magyarország Olaszországgal folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének
Gehlhar és Pick szerinti besorolása**

	Export	Külkereskedelem	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	31,4	23,7	74,9	56,2
2. kategória	2,2	10,1	0,9	12,2
3. kategória	62,5	48,4	21,6	18,7
4. kategória	3,9	17,8	2,6	13,0

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

• több mint egynegyedét a piaci nagyság növekedése hozta, amely 79 millió eurót tett ki;

• a piaci összetétel hatása negatív volt (–23 millió euró);

• viszont a versenyhatás 248 millió eurót (81,5 százalék) tett ki.

A fontosabb termékkörök vizsgálata is azt mutatta, hogy az olajnövények és a gabonafélék esetében a versenyhatás az exportnövekmény 96, illetve 94 százalékát, a folyó tej esetében pedig 96 százalékát magyarázta. Olaszországgal szemben is negatív volt viszont a versenyhatás a hústermékek, valamint az élő bárányok esetében, ennek következtében az export mindkét terméknél visszaesett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás alapján a harmadik, minőségi versenyképes kategória (például a baromfihús vagy a hobbiállat-eledelel) részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben is erős csökkenést mutatott, majdnem harmadára esett vissza. Ezzel szemben nagymértékben nőtt az első kategória részesedése (a gabona- és tejexport növekedésének következtében). Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 93,8 százalékról 96,5 százalékra, és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 72,1 százalékról 74,8 százalékra nőtt (6. táblázat).

A kilenc megvizsgált árualecsoport közül kétharmad növekvő és egyharmad csökke-

nő piacrészesedést mutatott. A sikertermékek közé a gabonafélék (kukorica és búza) (ahol a piaci részesedés lényegesen nagyobb lett, azonban az átlagos exportárbevétel csökkent), valamint az EU-csatlakozás óta a folyadéktej és a napraforgómag tartoztak, míg az élő bárány és a méz tovább erősítette hagyományosan jó piaci pozícióját. Negatív jelenséggént értékelhető viszont, hogy az olasz piacon is csökkent a hús és hústermékek piaci részesedése mind a sertés-, mind a baromfihús esetében, kivéve a pulykahúsexportot, ahol piacvezető pozícióban jó átlagárat sikerült elérni.

AUSZTRIA

Ausztria a negatív versenyhatást mutató országok közül a magyar élelmiszer-gazdasági export szempontjából a legfontosabb piac, a 2008–2010 közötti időszakban az országok sorrendjében továbbra is a negyedik helyen állt átlagosan 439 millió euró árbevétellel, sőt részaránya az összexporton belül 0,7 százalékponttal nőtt. A legfontosabb termékcsoportok közül a gabonafélék és az olajnövények részesedése nőtt, míg a hústermékek részaránya csökkent (7. táblázat).

A magyar export részesedése Ausztria összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában viszont 5,4 százalékról 4,3 százalékra csökkent. Az osztrák piacra végzett konstans piaci részesedés (CMS) elemzés azt mutatta, hogy a majdnem 97 millió eurós exportbővülés

• majdnem kizárólag a piaci nagyság

7. táblázat
A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Ausztria felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	29,6	67,8	9,9	17,1
Olajnövény (HS-12)	32,6	65,6	10,9	16,6
Hústermékek (HS-02)	79,0	51,2	26,4	12,9
Z./gy. készítmények (HS-20)	23,0	33,5	7,7	8,5
Zöldségfélék (HS-07)	35,0	21,5	11,7	5,4
Cukrászati termékek (HS-19)	2,6	21,1	0,9	5,3
Élő állat (HS-01)	1,6	18,0	0,5	4,5
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	6,5	17,9	2,2	4,5
Húskészítmények (HS-16)	16,8	16,1	5,6	4,1
Gyümölcsfélék (HS-08)	22,5	16,1	7,5	4,1

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

növekedéséből származott (198 millió euró és 206 százalék);

- a piaci összetétel hatása csak 17 millió euró volt (18 százalék);
- a versenyhatás pedig erősen negatív –119 millió euró (–123 százalék) volt.

Az exportnövekmény és a versenyhatás alakulása Ausztria felé a fontosabb termékköröknél is ellentmondásos képet mutatott. Míg a gabonaféléknél 21 százalékos pozitív versenyhatás található, az olajnövényeknél ugyanolyan mértékű negatív versenyhatás lépett fel. Továbbá erősen negatív az értéke a hústermékek, valamint a zöldségfélék esetében, ami exportvisszaeséshez vezetett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás azt mu-

tatta, hogy a harmadik kategória részaránya (pl. baromfihús) az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben is erős csökkenést mutatott, közel kétharmadára esett vissza. Ezzel szemben nőtt három százalékponttal az első kategória részesedése (pl. gabonafélék), de sajnos a második kategória (pl. sertéshús) részesedése is 7 százalék fölé emelkedett. Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 95 százalékról 83 százalékra csökkent (8. táblázat).

A részletesebben megvizsgált 12 árucsoport egyik fele növekvő, a másik csökkenő piaci részesedést mutatott, és ez a felemás

8. táblázat
Magyarország Ausztriával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	48,8	21,4	52,0	33,9
2. kategória	0,5	25,9	7,2	21,0
3. kategória	46,2	16,9	33,0	24,8
4. kategória	4,5	35,8	7,9	20,3

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

9. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Szlovákia felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Cukorárúk (HS-17)	0,8	69,9	1,4	16,6
Gabona (HS-10)	10,1	59,2	18,2	14,1
Hústermékek (HS-02)	4,7	45,6	8,5	10,8
Kávé, tea (HS-09)	1,3	35,7	2,4	8,5
Ital, szesz, ecet (HS-22)	3,0	33,6	5,3	8,0
Növényolaj (HS-15)	3,2	26,5	5,8	6,3
Cukrászati termékek (HS-19)	2,4	18,5	4,3	4,4
Olajnövény (HS-12)	1,4	18,1	2,5	4,3
Kakaóképzítmény (HS-18)	3,8	15,7	6,9	3,7
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	4,2	14,6	7,5	3,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

kép a termékpálya-elemzéseken is megmutatkozott: míg például a búza piaci részesedése nőtt, a kukoricáé csökkent, vagy például a repcemagnál megerősödött a piacvezető pozíció, míg a napraforgónál ez elveszett. A baromfihúsnál át kellett adni a német konkurenciának az első helyet – Magyarország piaci részesedése kevesebb mint felére esett vissza.

SZLOVÁKIA

Szlovákia a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából az EU-csatlakozás utáni vizsgált periódus átlagában, 355 millió euró árbevétellel már az ötödik legfontosabb exportpiac volt, részaránya a két vizsgált időszak alatt 5,4 százalékponttal javult. A legfontosabb magyar exporttermékek a cukorárúk, gabonafélék, hústermékek és a kávé, tea, tehát jelentős az olyan termékcsoportok aránya, amelyek nem tartoznak a hagyományos magyar exporttermékek közé (9. táblázat).

A magyar export részesedése Szlovákia összes élelmiszer-gazdasági importjából átlagosan majdnem 8 százalékponttal nőtt, 5,6 százalékról 13,5 százalékra. A CMS-modellszámítások Szlovákia esetében azt

mutatták, hogy a 365 millió eurós magyar exportnövekedés

- 33 százalékat a piaci nagyság növekedése (119 millió euró);
- 3 százalékat a piaci összetétel hatása (10 millió euró);
- 64 százalékat a versenyhatás (236 millió euró) adta.

Szlovákia tehát azon kevés ország közé tartozott, amely felé mindhárom exportnövekedési modelltenyező pozitív volt. Vagyis a Szlovákiába irányuló kivitel esetében a konstans piaci részesedésszámítás alapján jelentősen nőtt Magyarország exportversenyképessége. A fontosabb termékkörök vizsgálata szerint is az exportnövekmény mindenhol pozitív versenyhatással párosult. A legnagyobb százalékos részarány a cukorárúknál (96 százalék) és a kávé, tea, fűszerek termékkörben (86 százalék) figyelhető meg, ezzel szemben a gabonaféléknél (65 százalék) és a hústermékekénél (41 százalék) lényegesen kisebb volt a versenyhatás értéke.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás szerint a harmadik kategória részaránya az exportban (pl. sertés- és baromfihús) és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben

10. táblázat

**Magyarország Szlovákiával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének
Gehlhar és Pick szerinti besorolása**

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória**	52,7	29,5	28,8	20,9
2. kategória	11,2	26,4	4,3	10,2
3. kategória	24,7	14,2	57,5	44,5
4. kategória	11,4	29,9	9,4	24,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

is erős növekedést mutatott, több mint 2,3-szorosára nőtt. Ezzel szemben közel felére csökkent az első kategória részesedése (pl. kukorica). Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 81,5 százalékról 86,3 százalékra nőtt (10. táblázat).

A HS-4 szintű vizsgálatoknál is minden esetben javult Magyarország piaci részesedése. A többi célpiaccal ellentétben a szlovák piac felé a húsexport is javított versenyképességén. Némileg beárnyékolta a pozitív képet, hogy a vizsgált termékek között több olyan is szerepelt (cukor, kávé stb.), amely nem éppen hagyományos magyar exportcikkeknek számított. A megnövekedett export-versenyképesség így inkább az eurózónából érkező bevásárlóturizmusra, a jelentős áfakülönbség kihasználására épülő külkereskedelmi ügyletekre és a nagy nemzetközi cégek tevékenységére utalt.

TOVÁBBI FONTOS ÉLELMISZER-CÉLPIACOK ELEMZÉSE

Hollandia az összesített listán Magyarország hatodik legfontosabb exportpiaca volt – 2008–2010 átlagában 247 millió euró árbevétellel –, részaránya az összexporton belül alig változott. A holland piacra végzett konstans piaci részesedéselemzés – az olasz vizsgálathoz hasonlóan – azt mutatja, hogy a 111 millió eurós exportbővülés több mint 43 százalékát a piaci nagyság növekedése hozta, amely 48 millió eurót

tett ki. A piaci összetétel hatása itt is negatív volt (–7 millió euró), tehát nem tudtuk az importszerkezet változásából származó előnyöket kihasználni. Pozitív tény, hogy a versenyhatás 70 millió euró (64 százalék) volt, azaz a közvetlen versenytársakkal szemben Magyarország helyét tudott állni. Elgondolkodtató viszont az, hogy csak két olyan árucsoport található, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutat: a gabonafélék (HS-10), valamint az olajos magvak (HS-12). Az árualcsoport-szintű elemzés szerint is a gabonafélék (búza és kukorica) kiviteléből származott a növekedés orosz-lánrésze. Az olajos növényekből is több árut vittek a holland kereskedők, míg napraforgónál megmaradt a piacvezető szerep, a vizsgált árualcsoport közül egyedüli csökkenő piacrészesedésű repcénél a versenytársak szereztek nagyobb részesedést a bővülő holland piacból.

Lengyelország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitelnek már csak a hetedik legfontosabb exportpiaca volt 2008–2010 átlagában (227 millió euró), a részarány-növekedés is igen mérsékelt, csak 0,3 százalékpontos volt. A lengyel CMS-elemzések hasonlóságokat mutattak az osztrák piac elemzésével, a több mint 94 millió eurós exportbővülés majdnem kizárólag a piaci nagyság növekedéséből származott, amely 202 millió eurót tett ki (214 százalék). A piaci összetétel hatása csak 21 millió euró volt (23 százalék), tehát csak kismértékben

valósult meg az importszerkezet változásából származó előnyök kihasználása. A versenyhatás pedig –129 millió euró (–137 százalék) volt, azaz a közvetlen versenytársakkal szemben jelentős pozícióvesztés történt a lengyel piacon is. Az összes árucsoport közül csak a gabonaféléknél (HS-10) nőtt a piaci részesedés és a piaci összetételhatás is.

Csehország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 211 millió euró árbevétellel a nyolcadik legfontosabb exportpiac volt 2008–2010 átlagában, így részaránya 0,7 százalékpontos javulást mutatott. Az árucsoportok szerinti bontás alapján a CMS-számítások azt mutatták, hogy a 119 millió euró növekedést teljes mértékben (104 százalék) a piaci nagyság növekedése adta, amely 123 millió euró volt. A piaci összetétel hatása 37 millió euróval és 31 százalékkal járult hozzá az eredményhez, míg a versenyhatás negatív volt (–41 millió euró és –35 százalék). Csehország felé tehát csökkent Magyarország versenyképessége a konkurenciával szemben. Három olyan árucsoportot találtunk, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetétel hatása is pozitív eredményt mutatott: az egyéb élelmiszerek (HS-21), az ital, szesz, ecet (HS-22) és az állati takarmányok (HS-23). Ugyanakkor a hústermékek (HS-02) árucsoport esetében a részesedés 10 százalékponttal csökkent.

Franciaország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 2008–2010 átlagában 175 millió euró árbevétellel a kilencedik legfontosabb exportpiac volt, gyakorlatilag változatlan részesedéssel. Franciaország is azon kevés ország közé tartozott, amely felé mindhárom exportnövekedési modelltenyező pozitív volt. Az árucsoport szerinti bontás alapján a CMS-számítások azt mutatták, hogy a 84 millió eurós növekedés 38 százalékát a piaci nagyság növekedése (32 millió euró), 10 százalékát a piaci összetétel hatása (8 millió euró) és 52 százalékát a versenyhatás

(44 millió euró) adta. Franciaország felé tehát, ha csak kismértékben is, de nőtt a versenyképesség a konkurenciával szemben, amit a részletes egységérték-számítások is alátámasztottak. Két olyan árucsoport is volt a fontosabbak közül, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutatott: a tejtermékek (HS-04) és az állati takarmányok (HS-23), de egyébként Franciaország felé nem történtek nagyobb szerkezetbeli változások. Ennek ellenére Magyarország csak marginális szereplője maradt a francia piacnak, hat fontosabb árucsoporttal, amely közül háromban nőtt a piaci részesedés, de éppen a korábban jelentősebb piaci részarányt felmutató termékeknél (baromfihús, kukorica és méz) romlott a piaci pozíció.

Oroszország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 2010-ben az országok sorrendjében 230 millió dollár exportárbevétellel és közel 3 százalékos részarányval már csak a 10. legfontosabb célpiac volt. A CMS-elemzés azt mutatta, hogy ebből a piaci nagyság hatása 280 millió dollár (18,2 százalék), a piaci összetétel hatása –16 millió dollár (–11 százalék) és a versenyhatás –116 millió dollár (–65,8 százalék) volt. Ez azt jelentette, hogy a 148 millió dolláros javulást kizárólag az oroszországi kereslet növekedése eredményezte. De mind a piaci összetételhatás, mind a versenyhatás negatív volt, tehát csak részben tudott Magyarország versenyezni Oroszország egyes termékcsoportok iránt erősen növekvő importjának kielégítéséért. Az élő állat (HS-01) exportban sikerült jelentősen megnövelni a piaci részesedést, a piaci összetételhatás ebből csak közel egyharmadot jelentett. A húsexport (HS-02) több mint háromszorosára nőtt, de a részarány csak minimálisan növekedett. A háromszorosára nőtt orosz zöldség- és gyümölcskonzerv-importból is csak kismértékben sikerült részesedni, a részarány 7,7 százalékponttal még vissza is esett.

Összefoglalóan elmondható, hogy a konstans piaci részesedés (CMS) elemzése szerint a piaci nagyság hatása minden vizsgált piacon pozitív volt, azaz bővülő piacok, illetve keresletnövekedés azonosítható. A versenyhatással fémjelzett export-versenyképesség azonban a piacok több mint felén csökkent. A pozitív példák élére kívánczolt Olaszország és Szlovákia, ahol az exportnövekmény nagyobbik részét a javuló versenyhatás révén érte el Magyarország. A negatív példák közül Lengyelországot kell kiemelni, ahol

a gyenge versenyhatás megfelezte a piaci nagyság és a piaci összetétel hatásából adódó potenciális növekményt. Az ár- és minőségi versenyképességet elemző számítások a gabonafélék és az olajnövények esetében azt igazolták, hogy inkább a relatív olcsóbb termékek tudtak piaci pozícióikon javítani: a német piacon ez a repcemagra és a kukoricára, az olasz piacon pedig a búzára és a kukoricára volt igaz. A megvizsgált hústermékek ezzel szemben átlagos árfekvést és stabil piaci pozíciót mutattak a fontosabb piacokon.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Aiginger, K. (1997): The use of unit values to discriminate between price and quality competition. *Cambridge Journal of Economics*, 21, 571-592. pp. – (2) Fertő I. (2001): A magyar mezőgazdasági kereskedelem ex-post versenyképessége az Európai Unióban. *Európa Fórum* 1., 59-74. pp. – (3) Fischer, C. (2007): Food quality and product export performance. An empirical investigation of the EU situation. 105th EAAE Seminar, Bologna, Italy March 8-10, 2007., p. 24. http://www.bean-quorum.net/EAAE/pdf/EAAE105_Paper030.pdf – (4) Fogarasi J. (2008): Hungarian and Romanian Agri-Food Trade in the European Union. *Management, Leto* 3, Stevilka 1, Pomlad 2008, ISSN 1854-4223, 3.-13. pp. – (5) Gehlhar, M. – Pick, D. (2002): Food trade balances and unit values: What can they reveal about price competition? *Agribusiness: An International Journal*, 18 (1) 61-79. pp. – (6) Jámor A. (2008): A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben. PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani doktori iskola, Budapest – (7) Juhász A. – Wagner H. (2009): Kísérlet a kör négyesítésére. *Magyar Mezőgazdaság* 64 évf. 28. sz. 12-14. pp. – (8) Juhász A. – Kartali J. – Wagner H. (2002): A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után. *Agrárgazdasági tanulmányok* 9. sz. AKI, Budapest

értékeire és sajátos arculatának bemutatására törekedve, ami a most ismertetett könyvben is hasznosan egészíthetné ki Erdei politikai arculatát.

A könyv bemutatását azzal kezdtem, hogy melegen ajánlom a szakemberek széles körének, mindenekelőtt az agrárökonómia iránt érdeklődőknek, mert valójában az érintett korszak rendkívül érdekes metaszetét nyújtja bárkinek, és segít sok mindent megérteni, miközben elgondolkodtat. Erdei életútja cselekvésre ösztökél, mert az agrárértelmiség feladata nem más és ma sem más, mint a haza szolgálata, úgy, ahogy igen változó körülmények között, tudományos igényességgel Erdei is tette, keresve az adott körülmények között lehetséges legjobb megoldásokat.

Erdei fiatalkori munkái – melyek színvonalra, tudományos értéke, művészi valóság-hűsége igazán nagy emberek elismerését is kivívta – eleve jelezték tudományos elkötelezettségét, amihez a későbbiekben is mindig visszatért, s politikai arculatának egyik háttére és formálója volt. Tudományos megalapozottsága és valóságismerete mellett azonban mindig számot vetett a politikai erőviszonyokkal, sőt azok várható változási irányjaival. Így például Erdei, elemző munkái alapján, világosan látta, hogy a „hárommillió koldus” országában, a Horthy-rendszer kettéosztott – rendi és kapitalista – társadalmi körülményei között szinte minden igyekezet „falba ütközik”, vagy csak igen szerény eredménnyel járhat, ami Erdei „balra tolódásához” vezetett. De azt is világosan látta, hogy 1956 után nem mehet tovább az, ami előtte volt az agrárpolitikában.

Erdei politikát is befolyásoló tudományos tevékenységének talpköve a tények, a valóság ismerete volt. Ezért szorgalmazta még 1956 előtt, a voluntarista törekvésekkel való küzdelemben, a gazdálkodók, a falu valóságos viszonyainak ismeretét alapozó adatgyűjtést az MTA Agrárökonómiai és Üzemtani Bizottsága határozata segítsé-

gével. Igazságügyi miniszter korában is, sok más mellett, ezen fáradozott titkára, *Enese (Stenczinger) László* közreműködésével.

Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy ugyan szerepel a könyvben az AKI és elődje, de meglehetősen elnagyoltan, holott források találhatók erről a **Gazdálkodás**ban, és *Enese László* interjúalanyként is sok mindent közölhetett volna, hiszen évekig Erdeivel dolgozott, vele volt 1956-ban a Parlamentben és később az AKI alapozásában, fejlesztésében is nagy szerepet játszott Erdei mellett. Az már nemcsak elnagyoltság, hanem kifejezetten pontatlanság, hogy Erdei arisztokratákat, a Horthy-rendszer embereit is felvette az AKI-ba. A valóság az, hogy *Kállay Miklóst* – Horthy miniszterelnökének fiát –, *Heller Andrást* és másokat Enese László alkalmazta, Erdei ellenvéleménye ellenére. Ismeretes – és erről a **Gazdálkodás**ban is írtam –, hogy Erdei kifejezetten gyűlölte, kárhóztatta az arisztokratákat – kúriáikkal, kastélyaikkal egyetemben –, s még az sem lazított véleményén, hogy kétszer is az arisztokrata alapítású intézmény, az MTA főtítkára volt.

Az MTA említéséről jut eszembe, hogy Erdei egyik felfedezettjének, *Láng István*nak még a neve sem szerepel a könyvben, aki Erdei mellett tevékenykedett, jól ismerte Erdei tudományos szervező tevékenységét, és aki később az MTA többszörös főtítkárhelyettese, valamint főtítkára volt.

Erdei másik felfedezettje, *Romány Pál* – későbbi miniszter – sem kapott érdemleges szerepet, akárcsak az Erdei alapítású tudományos folyóirat, a **Gazdálkodás**, valamint a folyóiratban Erdeiről megjelent írások.

A könyvben, a politikai önéletrajz részeként, az érdeklődő sok mindent megtudhat Erdei munkastílusáról, munkarendjéről, szervezőkészségéről, szorgalmáról, tudományos igényességéről.

Erdei azért is megérdemli az utókor

megtisztelő érdeklődését, mert politikai arculatát jól kiegészíti az, hogy az agrár-ökonómia megbecsülése, fontossága sem előtte, sem utána nem volt olyan, mint Erdei korában. Például amikor az MTA IV. Agrártudományok Osztályán olyan világhírű tudósokból állt a vezetés, mint *Kotlán*, *Manninger*, *Mócsy* és mások, az agrárökonómia és képviselői egyenrangú és nélkülözhetetlen szereplők voltak. De a korabeli „politikacsinálók” is elismerték Erdei és „csapata” vizsgálati eredményeit, következtetéseit, javaslatait.

A könyvben rengeteg forrás, interjú szerepel, ami a szerzőt dicséri. Az interjúalanyok visszaemlékezését természetesen megszépíti az idő is. Így például nem derül ki, hogy Erdei gyakran meglehetősen magára maradt, például amikor is azt képviselte, hogy mindenekelőtt a parasztok

megélhetése, érdeke miatt a termelőszövetkezetekben a termelésnek üzemszerűen, vállalkozásként szükséges működnie és a munkaegység helyett előre meghatározott fizetést, bérezést indokolt bevezetni. Ez is politikai harc volt, amiben jó ideig, a közvetlen munkatársain kívül, szinte senki sem támogatta.

A könyv szerkesztése is kitűnő, s néhány elírás, mint Stenczinger nevének írása vagy Förgeteg Mária nevének emlegetése – aki Förgeteg Sándorné született Németh Mária volt – valójában nem ront semmit a nívón.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy ez az írás nem meríti ki a recenzió szokásosan elvárt igényeit, de igazából kizárólag azt szeretném elérni, hogy felkeltsem szakembereink figyelmét arra, hogy érdemes, hasznos, pihenés gyanánt is, kézbe venni ezt a rendkívül sokoldalú munkát.

//////////////////////////////////// SZEMLE //////////////////////////////////////

Élelmezési Világnap 2012¹

ROMÁNY PÁL

„Tudnunk kell ... hogy még a legjobban végrehajtott földbirtokpolitikai reform is nagy nemzeti érdekek feláldozását jelenti ... ha nagyon nem vigyázzunk, minden ami a magyar mezőgazdaság magasabb szintjét biztosította, elpusztul, kárba vész.”

Kállay Miklós dr. (1939)²

„Pusztaszeren hozzáfog a magyar nép a földosztáshoz, hogy megkezdje életének új, boldog szakaszát ... egyedül a termelő munka az, amely felemeli az országot abból a szakadékból, amelybe a háborús bűnözők taszították.”

Nagy Imre (1945)³

Néhány dolgot eltévesztettünk. A tsz-eket meg kellett volna tartani azzal, hogy aki akar menni, az menjen. A megmaradók alakuljanak át gazdasági társasággá és az üzletrészekből legyenek részjegyek. A szövetségek azután részt kaphattak volna a kárpótlási jegyekért az élelmiszeriparban.”

Boross Imre dr. (2010)⁴

Mottóként három egykori kormánytag szavait, sorait idéztem. Évtizedek, korszakok, sorsfordulók váltották egymást. A harmadik tétel szinte napjainkban fogalmazódott, de már elkésve. Miként mondaní szokás: *a vonat már elment.*

Jön majd másik, de mikor, hogyan, miként lehet rá „felszállni”, milyen áron – immár ezek a kérdések. Itthon is, máshol is. Egyáltalán: hová, kinek, mennyi élelmet szállít, hol áll meg ez a „vonat”?

És: mit tud tenni a FAO, hogy segíthet egy-egy országnak? Néhány történeti vonatkozásra és mai kérdésre kívánok utalni a

továbbiakban. Megköszönve az alkalmi lehetőséget is.

Három évtizede elmúlt, pontosabban: 1979 őszén volt, hogy a FAO Magyar Nemzeti Bizottságával (a római, soros konferenciára készülve) elfogadtuk, hogy *segítsük erősíteni a FAO szerepét a világban*, ezen belül Európában is. Döntött a Magyar Nemzeti Bizottság, hogy a Közgyűlésen indítványozza Magyarország delegációja – ennek egyik jeleként –, hogy évenként tartsanak *Élelmezési Világnapot*. Javaslatainkat Rómába érkezve megtárgyaltam Eduard Saouma főigazgató úrral, s nagy-

¹ Elhangzott a 32. Élelmezési Világnap alkalmából az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) Európai és Közép-Ázsiai Regionális Irodája, a FAO Magyar Nemzeti Bizottsága és a Vidékfejlesztési Minisztérium szervezésében rendezett *Mezőgazdasági szövetségek: kulcs a világ élelmezéséhez* című rendezvényen, 2012. október 16-án a Mezőgazdasági Múzeumban.

² Kállay Miklós dr. (1939): Előszó. In: Ujlaki Nagy Árpád: *Östermelő gazdaságunk jelene és jövője*. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat, III. 343 p.

³ A Nagy Imre vonal. Dokumentum-válogatás, szerk.: Dér F. – Kovácsa Lajos Péter. Reform Rt., 1989. 105-106. o.

⁴ Bódis László dr.: Interjú. *Agrofórum*, XXI. évf. 2010. június, 34-36. o.

követünkkel, *Palotás Rezső* úrral, továbbá több, főleg szövetséges ország már Rómában tartózkodó delegációjának vezetőjével is.

A FAO-konferencia plenáris ülése *osztatlan támogatását elnyerte javaslatunk. Az 1980. évi ENSZ Közgyűlés* elé így került az indítvány, és lett a FAO 1945. évi megalakulásának napja, *október 16-a* 1981-től hivatalosan a *Világnap*. Magyarországnak öröm volt azért is, mert FAO-tagságunk a hidegháború éveiben megszakadt, ami csak a 60-as évek végén állt helyre. (Téves azon állítás, ami a Magyar Nagylexikon 1998-ban kiadott 7. kötetében úgy szerepel, hogy 1985-től vagyunk a FAO tagjai.)

Ma már Európa és részben Ázsia országainak agrárközpontja Budapesten található. Van tapasztalatunk immár, és talán okunk is, hogy néhány, esetenként új követelményre ráirányítsuk a figyelmet.

1. Az Élelmészeti Világnap nem egy a többi, alkalmi megemlékezés sorában. A *World Food Day* ugyan évente csak egyszeri, hivatalos alkalom, *de az év minden napjának* ismétlődő „járandóságára” figyelmeztet. *Az élelem*, a táplálkozás, az *ivóvíz* – akárcsak a *levegő* – folyamatos, *napi igény*, érdemben nem helyettesíthető.

Felejtethetetlen számunkra – akik ott voltunk –, ahogyan 1979-ben Rómában a FAO-konferencia résztvevői, különösen az ún. *harmadik világ* képviselői fogadták a Világnap bevezetését, ünnepelve már a javaslatot is. (Arra is emlékszem persze, hogy itthon, hazatérésünk után nem volt a rómaihoz hasonló a kormányzati megítélés.)

2. Indokolt felidézni a *tudomány*, jelesül az agrártudomány, a biológia és más diszciplína művelőinek elismerő, *kedvező véleményét*. Készség voltak a közreműködésre, felajánlották segítségüket. Akkor is, most is – *köszönet*, tisztelet érte. Folytassák tovább, szükségünk van rá!

Az *Egyesült Államok* akkori agrár-

minisztere, *Earl Butz* professzor, a Yale Egyetem tanára Gödöllőn járva azt vizionálta, hogy az ezredforduló nemzedéke megoldja a világelelmész nehéz feladatát. Világnapi kezdeményezésünk 25. évfordulóján, a FAO-konferencia vendégeként, hasonlóan szolt erről Romában akkori köztársasági elnökünk, *dr. Mádl Ferenc*, valamint a FAO nevében *dr. Jacques Diouf* főigazgató is.

Megoldás nincs... Eljutottunk a Holdra – de a dűlőutakon elakadunk... Azaz: a FAO jelmondata: a *Fiat panis*, a Legyen kenyér – újból és újból még *megvalósításra vár*.

3. A lecke évente ismétlődő, állandó feladata a világnak. Ez nem egyszeri téma, nem egy cunami vagy járvány elhárítása, nem egy műszaki csoda egyszeri megteremtése. Fontos lehet egy-egy találmány, új, jobb eljárás megvalósítása, de a *legfontosabbak között számon kell tartani a résztvevők együttműködését, a jóra, a haladásra való szövetkezés fejlesztését, ami az idej világnap jelmondatába is bekerült*.

Ez minden nemzedék ismétlődő, szépséges, boldogságot ígérő, anyagi hasznot is hordozó feladata, teljesítménye lehet. *Sokféle formája*, kerete ismert már az együttműködésnek minden földrészen.

Előítéletek, valamint ábrándok helyett gyakorlati megismerésük segíthet a jövőben országunknak is, a világnak is.

4. *Magyarország szerencséjének tarthatja, hogy másodszor is csatlakozott a 60-as évek végére a FAO nemes céljaihoz, és immár egyik regionális központja lett a nemzetek erőfeszítéseinek az agrárügyek jobbításáért*. Gödöllő és más egyetemi városunk neve ismerőssé vált távoli országok fiainak, lányainak oklevelein is.

A világ élelmészeti gondjait számos szakértőnk igyekezett és igyekszik enyhíteni. Egykori professzoraim, társaim közül itt és most csak két akadémikust, *Horn Artúrt*, valamint *Enyedi Györgyöt* említem.

Köszönet mindazoknak, akik vállalásait teljesítve, távol hazájuktól, más felté-

telek között élve elősegítették különböző népek haladását az élelmezési gondok enyhítésében, öregbítették Magyarország és a FAO megbecsülését a világban.

Büszkék lehetünk rájuk, névsoruk idézése – szerencsére – hosszú lenne.⁵

5. *Végül* – még néhány köszönet és kérés a FAO Európai Központjához. A negyedik évtizedében jár a „mi FAO-nk”. Köszönjük, hogy minket választottak missziójuk kiindulópontjává, szubregionális központtá. Emlékezünk az első „fecskékre”, és külön tisztelettel a tartósan itt dolgozó szlovákiai professzorra, *Mária Kadlečikovára*.

* * * * *

Szülőföldemen az a mondás járta, járja, hogy a *szántóföld fölött nincs tető*. Igaz. Joggal hivatkozott erre a hazai növénytermesztés *múlt századi legnagyobb alakja*, professzora, az akkor többször megjelent ezeroldalas tankönyvében: „... munkánk csak akkor lehet valóban eredményes, ha ismerjük is a természeti erőket és érvényesülési feltételeiket, valamint azokat az eljárásokat, amelyekkel ezek az erők a hasznunkra fordíthatók” – írta *Grábner Emil*.⁶ Kár volna elfelejtkezni erről a tanításáról (is).

⁵ Romány Pál (2007): A FAO Európa Központ érkezése elé. Agrártörténeti Szemle 1-4. sz. 205-206. o.

⁶ Grábner Emil (1956): Szántóföldi növénytermesztés. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1013 p., 7. o.

A tanár, a tudós és az ember A 70 éves Szabó Gábor professzor köszöntése

KATONÁNÉ KOVÁCS JUDIT

Szabó Gábor Professzor Urat mi, debreceni tanítványai, szellemi édesapaként emlegetjük. 70. születésnapja alkalmából méltatására több megtisztelő felkérést kaptam, ezek közül talán a **Gazdálkodás** sorai közötti köszöntés a legnagyobb kihívás, hiszen itt nemcsak a 2001 óta végzett közös munkánkat, hanem Professzor Úr tudományos életpályáját kísérem végig, és próbálom visszaadni a tiszteletére rendezett ünnepség hangulatát is. A cikket a Professzor Úr munkásságának és születésnapjának alkalmából összeállított kötetből, valamint a 2012. szeptember 13-i, a Debreceni Egyetem AGTC Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kara, valamint az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezés-tudományok Doktori Iskola által rendezett ünnepi programon elhangzottakból állítottam össze. Mind az ünnepség, mind a kötet rendhagyó, hiszen tudományos dolgozatok helyett – teret adva az ember és a közösségek szerepének – a tudóstársak, a tanítványok, a szakemberek laudációikkal köszöntötték az ünnepeltet.

Ahogy az ünnepségen, a kötet önéletrajzi részében is Professzor Úr kiemelt szerepet szentel családjának. „A család számomra mindig a szeretetet és a biztos háttérrel járult hozzá a sikerhez. Családunk mottója »Tiszteségesnek lenni, és akinek lehet segíteni« – életem vezérfonalául szolgál.” (Szabó, 2012:9) A tiszteletére megjelent könyvet feleségének ajánlja, „... elért szakmai eredményeim az Ő eredményei is”. (Szabó, 2012:53)

1964-ben Felsőoktatási Tanulmányi Érdemrend kitüntetéssel végezte el a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem agrár-pénzügyi szakát. „A sors úgy akar-

A 70 éves Szabó Gábor professzor

ta, hogy én, ha nem is agrármérnök, de agrárközgazdász legyek!” (Szabó, 2012:9)

1964-ben a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének Mezőgazdasági Osztályán indult pályafutása. Professzor Úr az akadémiai éveket – több évtized távlatából – óriási szerencsének tartja, melyet elsősorban két tényező kiemelésével magyaráz. Az egyik a jó légkörű munkahely, míg a másik az ifjú kollégák körében kibontakozott egészséges versenyszellem. Egyetemi doktori értekezésének (1967) témáját maga választotta *Az egyéni gazdaságok termelési színvonala és eszközigényessége* címmel. A kandidátusi disszertációhoz a segítséget és az ötletet már Csendes Bé-

lától kapta, és 1973 őszén, kemény munka eredményeként *A mezőgazdasági termőföld gazdasági értékelése* címmel védte meg. Némi átdolgozás után az értekezés könyv formájában is megjelent az Akadémiai Kiadónál (1975). A könyv is példázza azt az úttörő munkát, melyet Professzor Úr a környezet-gazdaságtan hazai művelői körében indított el.

Önéletrajzában rámutat arra, hogy milyen fontos szerepet játszottak pályafutása során a nyugati országokba tett tanulmányutak. Ennek fontosságát nekünk, PhD-hallgatóknak is mindig hangsúlyozta, és minden segítséget megadott számunkra, hogy keressük a kapcsolatokat, a kiutazás lehetőségét. Ő maga első útjain, már 1969-ben, angliai egyetemekre (Oxford, Cambridge, London) látogatott, majd 1970-ben és 1971-ben az INRA központjában (*Institut national de la recherche agronomique*), Párizsban járt, ahonnan Brüsszelbe, az Európai Gazdasági Közösség központjába is ellátogatott. Ekkor hallott először a GAEC-típusú (*Groupement agricole d'exploitation en commun*) szövetkezekről és az EGK agrárpolitikájáról. 1973-ban Helsinki következett. Finnországban szerzett tapasztalatai alapján született az a döntése, hogy a *környezetvédelem ökonómiai kérdéseivel* kíván foglalkozni.

A szakma szeretete visszaköszön a nyugati egyetemek könyvtárainak látogatásairól írott emlékeiből is. A könyv, a szakirodalom fontosságát mindig hangsúlyozta. Sose felejtjük el, hogy bár vonattal közlekedett Budapest és Debrecen között, nagyon ritkán érkezett úgy, hogy ne hozott volna munkánkhoz kötődő új, naprakész olvasnivalót, valamint azt, hogy személyesen vitt el bennünket a fontosabb budapesti tudományos „kincsesbányákba”.

1974 szeptemberétől tudományos főmunkatársként Pécsen folytatja munkáját, majd 1975-ben, amikor a Kar a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara lett, egyetemi docensként dolgozik

tovább. A Vállalatgazdaságtani Tanszéken az agrárszak megszervezését kapta feladatául, ahol a kislétszámú szakon Buday-Sántha Attila, Hanyecz Lajos és Herich György kollégákkal „műves »kispári« munkát tudtak végezni”. (Szabó, 2012:25) Itt a fő tantárgya az Agrárgazdaságtan volt, de Szövetkezetpolitikát is oktatott. 1973-tól, Csizmadia Ernő *Bevezetés az élelmiszer-gazdaságtanba* (1973) című könyvének megjelenésétől a vertikumszemlélet előtérbe helyezve oktatta az Agrárgazdaságtant. Bár a kari vezetők értetlenséggel fogadták a környezetvédelmi kérdések irányába mutatott érdeklődését, 1977-ben sikerült elfogadtatnia választható tárgyként a *Környezetvédelem ökonómiai kérdései* c. tantárgyat. Mind oktató, mind kutatómunkájában nagy segítséget jelentett a gyakorlati élettel való szoros kapcsolat. Buday-Sántha Attila közreműködésével megszervezte a Baranya és Tolna megyei mezőgazdasági szövetkezeti szakemberek gazdasági továbbképzését. Munkájukkal ahhoz is hozzájárultak, hogy az első Commodore 64 típusú személyi számítógépek eljutottak Baranya megye mezőgazdasági nagyüzemeibe.

A hazai és a nemzetközi vonatkozású (KGST) együttműködések szempontjából is a természeti erőforrások gazdasági értékelésére irányuló kutatást tartja a legfontosabbnak a Pécsen töltött évek során.

Professzor Úr életében a család és a szakma mellett sokáig fontos szerepet kapott a sport is. Az Akadémián eltöltött évtized egyik színfoltjaként is a rendszeres sportolást említi. Nem csak a játékban, de a játék szervezésében is aktív szerepet vállalt. A pécsi évek alatt több kari és egyetemi bizottságban is dolgozott, de az Egyetemi Sportbizottságban tevékenykedett legszívesebben, mert ebben a bizottságban a munka eredménye egyértelműen látható volt. A sportbarátságot a legtartósabb és legigazibb barátságnak tartja.

A Kertészeti Egyetem Agrárgazdasági

Szabó Gáborné, Szabó Gábor professor emeritus, Nagy János egyetemi tanár, centrumelnök, Berde Csaba egyetemi tanár, az ülés elnöke, Nábrádi András egyetemi tanár, dékán, Popp József egyetemi tanár, a Doktori Iskola elnöke

Tanszékén elnyert tanszékvezetői állás meghozta a szükségessé vált környezetváltozást és nagy erkölcsi elégtételt jelentett a pécsi ígélet után. Burgerné Gimes Annától kicsi, de jó erőkből álló tanszéket örökölt, gazdag könyvtárral, számos külföldi folyóirattal ellátva. Ekkor ismerkedett meg a *The Economist* c. közgazdasági hetilappal, mely azóta is nélkülözhetetlen segítség számára. A debreceni évek alatt, ahogyan más általa fontosnak tartott dolgot, így a szaklapot és a benne található információkat mindig megosztotta a tanítványokkal és kollégákkal. A Kertészeti Egyetemen Agrárgazdaságtant és Környezetgazdaságtant oktatott. A Dimény Imre vezette Ökonómiai Intézetben rend és fegyelem volt. Itt érezhette közvetlen főnöke bizalmát. A hetvenes években indult környezetvédelem iránti érdeklődése ekkor teljesedett ki. Kutatási módszere interdiszciplináris szemléletű volt, minthogy az agronómiai, az ökológiai, továbbá az ökonómiai és a jogi aspektusok *komplex vizsgálatát* tűzte ki célul. A nemzetközi kapcsolatok ápolása is egyszerűbb volt Budapestről. Nagy lökést adott a szakmai munkához két nemzetközi

konferencia (Az Európai Agrárközgazdászok Szövetségének Kongresszusa, 1987; az Agrárközgazdászok Nemzetközi Szövetségének Világkonferenciája, 1988), valamint az Európai Unió brüsszeli központjába tett 1989. évi szakmai út. A brüsszeli program során Michael Tracyvel is megismerkedhetett, aki később igen sokat tett az EU agrárpolitikájának magyarországi megismertetéséért. 1988-ban Buenos Airesben döbönt rá, hogy a hazai oktató és kutatómunka mennyire nélkülözi a globális szemléletet. A tanulmányutak ablakot nyitottak Európára és a világra, az erősödő környezetvédelmi problémákra a fejlett országokban. Hazánkban a Persányi Miklós által szerkesztett, 1980-ban megjelent *Közös jövőnk* c. könyv jelentett áttörést ezen a területen.

Budapesten az oktatás mellett szisztematikusan gyűjtötte az anyagokat a doktori disszertációhoz. A *Közgazdasági Szemlében* megjelent *Ki fizeti meg a környezet romlását?* (1988) c. cikkére hivatkozva vonták be a Szederkényi Tibor vezette Paksi Atomerőmű kontra Ófalu vitába. A küzdelem mind szakmai, mind politikai

szempontból számos tanulsággal szolgált számára, és végül a radioaktív hulladék lerakása elleni küzdelem az ófaluiak javára dőlt el.

1990 őszén védte meg *A környezetgazdálkodás egyes főbb kérdései, különös tekintettel a mezőgazdaságra* c. akadémiai doktori értekezését, a Bírálóbizottság 100%-os támogatásával. A bizottság a véleményét a következőképpen összegezte: „Az értekezés tudományos kisugárzása igen erős. A szerző iskolateremtő szerepe a hazai agrártudományi egyetemek környezet-gazdaságtani és környezetgazdálkodási oktatásában meghatározó jelentőségű.” (Szabó, 2012:35)

1990-ben elfogadta a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium környezetvédelmi helyettes-államtitkári posztjára való felkérését. A szovjet csapatkivonásokkal kapcsolatos gazdasági-pénzügyi tárgyalásokat folytató kormánybizottságban miniszteri biztosként az Ökológiai Munkacsoportot vezette. Professzor Úr élete legnagyobb szakmai teljesítményének tekinti, hogy a munkacsoport fontos szere-

pet játszott abban, hogy a szovjetek által benyújtott kárigénnyel szemben a magyar fél, rendkívül alapos és szakszerű felmérések alapján, a szovjetek hatalmas környezeti károkozását tudta szembeállítani. Így sikerült megakadályozni országunk további eladósodását. Az ünnepi programon elmondott beszédében sajnálatát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Annus Antal nevét, aki a magyar tárgyaló delegáció vezetője volt, ma szinte senki sem ismeri.

A minőségi munkára való törekvés és az ebből adódó ütközések is végigkísérték pályáját. Mindannyian agyunkba véstük az „óra nem maradhat el” üzenetét. Hasonló megközelítésben végezte a minisztériumi munkát is, amikor szóvá tette a miniszteri értekezletek előtti szokásos államtitkári értekezletek sorozatos elmaradását.

A Minisztérium után a következő állomás Kaposvár volt, ahol elfogadta Széles Gyula professzor meghívását a PATE Állattenyésztési Karának Ökonómiai és Szervezeti Intézetébe. Rövid idő múltán átvette az újonnan alakult Agrárgazdasági és Marketing Tanszék vezetését. A tanszé-

Az egybegyűltek érdeklődve figyelték az életrajzi beszámolót

ken többek között együtt dolgozhatott fiával, Szabó G. Gáborral, Sarudi Csabával és Szakály Zoltánnal. A Karon az Élelmiszer-gazdaságtan, a Környezetgazdaságtan és az Európai Unió agrárpolitikája c. kötelező tantárgyakat oktatta. Itteni munkássága alatt több tehetséges, szorgalmas hallgatóval dolgozott együtt, így – akárcsak korábban Pécsen – jó néhány kiváló diploma- és TDK-dolgozat született vezetésével.

Kaposváron jól érezte magát, és ezt a jó közérzetet csak növelte, hogy Széchenyi Professzori Ösztöndíjat kapott 1997–2000 között. Fellelkesülve három egyetemi jegyzet írására tett ígéretet, melyek meg is születtek. A rendszerváltozás utáni első *Élelmiszer-gazdaságtan* c. jegyzet (1997) előszavában többek között ezt írta: „... az *élelmiszerpálya vertikum szemléletű megközelítését helyezzük előtérbe, a szokásos egyoldalú mezőgazdasági megközelítés helyett*”. (Szabó, 2012:44) A jegyzetet egymást követő kiadásokban évekig több felsőoktatási intézményben használták.

A másik két jegyzet *Környezetgazdálkodás* (Környezetpolitika) és *Az Európai Unió agrárpolitikája* címmel már Debrecenben jelent meg 2001-ben.

Professzor Úr a hazai doktori programokból is kivette részét. Kaposvárról Gödöllőre járt át hétvégenként, és a Lőkös László által vezetett doktori programban a Környezetgazdaságtan kötelező tárgyat oktatta. Intenzíven közreműködött a mai Kaposvári Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola alapjainak lerakásában. Szívesen dolgozott a DATE, a PATE és a PTE Doktori és Habilitációs Tanácsaiban is.

Örökké tenni akaró természete Kaposvárról is továbbvitte, és örömmel fogadta el Nemessályi Zsolt professzor meghívását. Érzelmileg sokat jelentett számára a tudat, hogy édesapja alma materében folytathatja szakmai pályafutását.

Debrecenben, 2001-ben Nemessályi professzortól egy jól működő tudományos

műhelyt vehetett át. Vezetésével a Doktori Iskola több akkreditációs minősítést is sikeresen abszolválta. Közreműködésével 2008-ban a Doktori Iskola Ihrig Károly (1892–1970), nemzetközileg elismert szövetkezetelméleti tudós nevét vette fel. Pályája során tíz doktorandusz értekezését vezette eredményhez, jómagam is e szerencsések közé tartozom. Nemesak szakmából, emberségből is sokat tanultunk Professzor Úr szárnyai alatt.

A kaposvári CEESA (Közép- és Kelet-európai Országok Fenntartható Mezőgazdasága) EU 5. K+F program után a debreceni évek újabb nemzetközi együttműködést hoztak, szoros összefogásban Fehér Alajossal. Az EUROLAN (Az európai multifunkcionális földhasználat szerepének növelése a marginális földhasználat kezelésére) kutatás gyümölcsei azok a könyvrészletek, melyek a *Sustainable Land Management* c. könyvben (2008) jelentek meg. Ezekbe a munkákba minket, kollégákat, tanítványokat is mindig bevont, így a kutatás egyik eredménye – hogy a társadalmi tőkének az eddigénél jóval nagyobb szerepet kell tulajdonítani – nem csak Professzor Úr számára, de számomra is a legfőbb tanulság. Nagyon hálás vagyok tanítómnak, hogy erre az útra vezetett.

Professzor Úr mindig igyekezett külső szakembereket is bevonni az oktatásba, így hidat épített debreceni munkahelye és az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársai (Kapronczai István, Mészáros Sándor, Popp József, Udovecz Gábor és mások) között is. A hosszú pályafutás a Zsil utcában ér véget, ahol 2007–2011 között a *Studies in Agricultural Economics* c. folyóirat főszerkesztője volt. Már a debreceni évek során a *Studies* folyóirattal kapcsolatos teendőknél köszönhetően elmélyítette kapcsolatait az AKI dolgozóival is. Az életen át tartó tanulás által vezérelve is, a mai napig be-bejár és figyelemmel követi a színvonalas műhely munkáit.

Egy mozgalmas életpálya bemutatásának

végén álljanak itt azok a szavak, amelyek először jutnak eszébe a tanítványoknak, s a laudációkat olvasva a kollégáknak is, ha Professor Úrról nyilatkoznak: „*rádöb-
tés; példamutatás; emberség; őszinteség; bizalom; alaposság; pontosság; következetesség; szakma iránti szeretet; odafigyelés; segíteni akarás*”.

FORRÁS

(1) Szabó Gábor (2012): Önéletrajz. In: Berde Csaba – Popp József (szerk.): Életem és munkásságom. (Debrecen-től Debrecenig) Center-Print Nyomda Kft., Debrecen, ISBN 978-615-5183-23-2

FELHÍVÁS!

„HENSCH ÁRPÁD NYOMDOKAIN”*

A GAZDÁLKODÁSBAN PUBLIKÁLT PHD-HALLGATÓK ÉS KUTATÓK III. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁJÁN

történő részvételre.

Időpont: 2013. április 25.

**Helyszín: NymE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
Mosonmagyaróvár**

A Konferenciát a **Gazdálkodás** Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának Gazdaságtudományi Intézete szervezi.

A III. Konferencia célja a fiatal kutatók, oktatók publikálási, szakmai szereplési lehetőségének elősegítése, a vitakészség fejlesztése, a szakmai kapcsolatépítés előmozdítása, a kutatási területek kölcsönös megismerése, valamint a vizsgálati eredmények hasznosulásának lehetővé tétele.

A Konferencia nyelve magyar, viszont – amennyiben van érdeklődés – a szakmai nyelvgyakorlás érdekében angol nyelvű szekcióra is lehetőséget biztosítunk. Szekciónként a legértékesebb tanulmány alapján írt tudományos cikket megjelentetésre javasoljuk a

Gazdálkodás folyóirat Szerkesztőbizottsága felé!

A doktoranduszok és kutatók III. Konferenciáján természetesen minden olvasónkat, előfizetőnket, szerzőnket, illetve érdeklődőt szívesen látunk!

További információk folyamatosan a **Gazdálkodás** megjelenő számaiban és a www.mtk.nyme.hu honlapon érhetők el.

Személyesen: Dr. Troján Szabolcs
NymE-MÉK Gazdaságtudományi
Intézet
Telefon: 96/566-643
E-mail: trojansz@mtk.nyme.hu

*A Konferenciával a szervezők az iskolateremtő kiváló tudós, az üzemtan tudomány első hazai professzora, az Óvári Nagy Tanári Kar kiemelkedő személyisége halálának centenáriuma alkalmával kívánnak tisztelni.

Summary

CONTRACTUAL RELATIONSHIPS IN THE FOOD CHAIN AND CONTRACT ENFORCEABILITY

By: Fertó, Imre – Bakucs, Zoltán

Keywords: food chain, regulations, legal system, self-enforcing agreement, empirical studies.

Contractual relationships play an increasingly important role in the modern food chain. The efficient working of the food chain requires the fulfilment of contracts between partners. Theoretical models emphasise different aspects of courts in contract enforcement. This article investigates the enforcement of contracts in the Hungarian food chain by means of a survey. Our main results are as follows. The majority of respondents believe that contract enforcement via the court is very time-consuming and costly. But a minority of firms goes to the court in order to enforce their contracts. Respondents evaluate positively the regulations, but they have some doubts about their efficiency. Producers and small exporter firms are more sensitive to the negative impact of the economic crisis than are large and domestic market oriented firms.

NEW CAP REFORM – A NEW OPPORTUNITY FOR THE HUNGARIAN AGRICULTURE?

By: Törőné Dunay, Anna

Keywords: CAP, reform, payment system, agricultural enterprises, agricultural strategy.

In the evaluation of the agricultural sector, either at the macroeconomic or microeconomic level, it is very important to take into consideration the measures and the whole system of the Common Agricultural Policy (CAP). The CAP has undergone significant changes during the period of Hungary's accession to the European Union (EU) and since. These changes altered the conditions for the entire agricultural sector and its stakeholders; their ability to adjust capability will determine the success of them and the whole sector.

My research confirmed that a large share of Hungarian agricultural enterprises has insufficient information about the EU's agricultural rules and regulations; their knowledge is connected mostly to the administrative obligations. Those, mainly large, farms which have more knowledge on the possible measures financed by the CAP, or which have higher levels of information, are in an advantageous situation.

According to the proposal of the EC in October 2011, the new CAP reform will bring several changes. Stakeholders in the agricultural sector must be given all the relevant information about these changes. Policy makers should amend the present agricultural strategy according to the new preferences, while the farmers and agricultural enterprises should adjust their planning methods to these new rules.

The proposed reform of the CAP may provide a new opportunity to the domestic agricultural sector for its convergence process, because the introduction of the new payment schemes will lead to new conditions and new measures in all EU member states. In my

opinion, the duality of small-sized farms and large farms should be more emphasised in the Hungarian agricultural policy. Smaller farms are less competitive, but their contribution to the European public goods (i.e. preservation of landscape and environment, rural communities, cultural heritage etc.) is significant. Financial support is extremely important for their survival, but this support should only be given to active farmers. The main function of large farms will remain the same: providing the population with quality food and competitive agricultural production.

However, the convergence process may be successful only if all of the stakeholders in the agricultural sector obtain enough knowledge and information about the main objectives and regulations of the reform, and if the institutional background is working effectively.

CHANGES IN WORLD GOOSE MEAT PRODUCTION AND TRADE DURING RECENT DECADES

By: Kozák, János

Keywords: goose, goose meat production, consumption, export, import, trade.

Goose meat is a functional food owing to its biological nutritional value; its meat quality is excellent and its gastronomic value is appreciable. In Asia goose is an important component in the nutrition of the population and mitigation of famine since a major part their feed can be covered from locally produced feedstuffs. The feeding of geese in the developed countries is more expensive owing to animal welfare and environmental protection costs; hence goose meat is a seasonally consumed premium product there. The share of goose meat in total poultry meat production has increased 2.5-fold, and its quantity increased has 8.3-fold over the last quarter of a century. The rate of this development has outstripped that of all other poultry species.

Goose-keeping is concentrated in Asia; in 2010 the continent accounted for 95,2% of global goose meat production, followed by Europe with 2,5% and Africa with 2,1%. Around 99,5% of the Asian production comes from China where goose-keeping is supported by government programmes. In 2010, three of the top ten goose breeding countries were located in Asia, two in Africa and five in Europe. In Europe, Hungary and Poland have significant production. Lasting recent years waterfowl-keeping in Hungary has incurred severe losses, owing to unfounded international offences against the practice of fattened liver production and harvesting feathers, hence Poland has taken over the leadership in goose meat production.

Around 2% of the goose meat reaches the world market. In Asia, China is the largest distributor. In Europe, almost all goose meat is marketed in the EU. In 2009, Poland, China and Hungary contributed 91.8% of the exports. A major market is Germany, and its main suppliers are Hungary and Poland.

Today, producers have to comply with public demands for animal welfare (also in the production of waterfowl products) in order to keep the confidence of consumers.

EVOLUTION OF TAXATION OF PRIVATE AGRICULTURAL ENTREPRENEURS IN HUNGARY (2000-2010)

By: Gáspár, Andrea

Keywords: taxing, tax burden, changes, economic impacts.

The organisation and farming methods of agricultural production in Hungary are very nowadays colourful, with a wide range of scales and structures, showing fluctuations in efficiency. Even their structure is different from those used by most member states of the European Union. This study examines the evolution of the tax burden of agricultural entrepreneurs between 2000-2010, including the number of taxpayers and their average tax burden. The number of private agricultural entrepreneurs who filed an income tax return was 16,647 in 2000, and 13,155 in 2010. Of this number 43.1% (in 2000) and 52.4% (in 2012) declared a profit. Using statistical methods, my analysis showed a relationship between the evolution of tax burdens and the changes in tax laws. In the case of private entrepreneurs the reasons for the growth in income was the increase in the minimum wage (which determines the tax base and also influences the withdrawal of entrepreneurs), the growing number of tax audits and the increase in the extent of possible sanctions. Per capita expenses for private entrepreneurs rose by 82% over the examined period. The change in tax burdens and the relationships between the factors causing the change were examined.

ECONOMIC ANALYSIS OF HUNGARY'S FOOD EXPORT COMPETITIVENESS

By: Juhász, Anikó – Wagner, Hartmut

Keywords: export competitiveness, food products, foreign trade, CMS analysis, unit value.

The Hungarian agri-food sector export has grown dynamically over the last decade. We used constant market share (CMS) analysis to decompose the changes in export growth into components. Almost without exception, the increasing market size provided the majority of export growth. The commodity (composition) and competitiveness effect components had varied results and were not so positive. They showed that the Hungarian export structure was less adaptive to demand changes in the target export markets.

There were positive examples of export growth however, such as Italy and Slovakia, where the competitiveness effect explained more than half of the Hungarian exports. The negative examples are numerous; the most important are the Polish and Italian trade relationships where competitiveness effectiveness almost halved the measured export growth potential.

By analysing the price and quality competitiveness with relative unit value (RUV) calculations we could show that in the case of the cereal and oilseed commodities the relatively lower-priced products could improve their market position. In the case of the German market Hungarian rapeseed and maize gained market share with relatively low prices, and on the Italian market this was true for wheat and maize. The analysed meat products on the other hand could only secure a stable market position with their average prices on the German and Italian markets.

CONTENTS

<i>Kosztolányi, Dezső: The Toy</i>	487

STUDIES

<i>Fertő, Imre – Bakucs, Zoltán: Contractual relationships in the food chain and contract enforceability</i>	488
<i>Törőné Dunay, Anna: New CAP reform – a new opportunity for the Hungarian agriculture?</i>	500
<i>Kozák, János: Changes in world goose meat production and trade during recent decades</i>	512
<i>Gáspár, Andrea: Evolution of taxation of private agricultural entrepreneurs in Hungary (2000–2010)</i>	522
<i>Juhász, Anikó – Wagner, Hartmut: Economic analysis of Hungary’s food export competitiveness</i>	530

REVIEW

<i>Csete, László: Political biography of Ferenc Erdei – book review</i>	542

CHRONICLE

<i>Romány, Pál: World Food Day 2012</i>	545
<i>Katonáné Kovács, Judit: The teacher, the scholar and the man – Celebration of the 70 year old Professor Gabor Szabo</i>	548

Summary.....	555
Contents.....	558

KÉRDÉSEK

a *Gazdálkodás* várható szerzőihez, illetve olvasóihoz

Kérdőíves felmérésünkkel a **Gazdálkodás** című agrárökonómiai tudományos folyóirattal kapcsolatos olvasói, illetve szerzői elvárásokat, véleményeket szeretnénk feltérképezni.

Kérjük, hogy a kérdőív kitöltésével segítse munkánkat!
A válaszadás önkéntes és névtelen, az adatfeldolgozás során a kitöltő nem azonosítható.

Kérjük, a megfelelő négyzet megjelölésével válaszoljon a következő kérdésekre.

I. SZEMÉLYES ADATOK:

1. Életkor:

- –30 év
- 30–50 év
- 50– év

2. Legmagasabb végzettség:

- középiskola
- felsőfokú végzettség
- tudományos fokozat

3. Foglalkozás:

- tudomány területe (kutató, oktató vagy PhD-hallgató)
- állami alkalmazott nem tudományos területen
- vállalkozó vagy vállalkozásnál alkalmazott
- nyugdíjas,
- egyéb (pl. tanuló)

4. Érintett-e PhD-hallgatók képzésében?

- igen
- nem

5. Melyik kategória illik a legjobban Önre:

- előfizető és rendszeres olvasó
- előfizető, de nem rendszeres olvasó
- rendszeres olvasó, de nem előfizető
- eddig ritkán vette a kezébe a lapot
- nem olvassa a lapot

II. OLVASÓKÉNT:

1. Véleménye szerint hányan olvassák a folyóiratot?

- –300
- 300–600
- 600–

2. Milyen formában szeretne hozzájutni a folyóirathoz?

- online
- nyomtatott
- online és nyomtatott

3. Kérjük, jelölje 5 fokozatú skálán, milyen minőségűnek tartja a lap tudományos színvonalát?

	<i>(Egy választ jelöljön.)</i>	x
1	Alacsony	
2	Közepesen alacsony	
3	Közepes	
4	Közepesen magas	
5	Magas	

4. Kérjük, jelölje 5 fokozatú skálán, milyen minőségűnek tartja a lap formai megjelenését?

	<i>(Egy választ jelöljön.)</i>	x
1	Alacsony	
2	Közepesen alacsony	
3	Közepes	
4	Közepesen magas	
5	Magas	

5. Kérjük, jelölje, milyen folyóiratot szeretne mint Olvasó.

	<i>(Egy választ jelöljön.)</i>	x
1	Alkalmazott kutatásokkal foglalkozó lapot	
2	Inkább alkalmazott kutatásokkal foglalkozó lapot	
3	Alkalmazott és alapkutatással is foglalkozó lapot	
4	Inkább alapkutatással foglalkozó lapot	
5	Alapkutatással foglalkozó lapot	

6. Kérjük, jelölje 5 fokozatú skálán, hogy mennyire számít aktuális információkra, adatokra a **Gazdálkodás**ból:

	(Egy választ jelöljön.)	x
1	Egyáltalán nem	
2	Közepesen alacsonyan	
3	Közepesen	
4	Közepesen magasán	
5	Legnagyobb mértékben	

7. Kérjük, jelölje, hogy mely rovatokat olvassa rendszeresen (több jelölés is lehetséges):

- tanulmány
- vita
- szemle
- krónika

8. Érzi-e szükségét új rovat indításának?

- igen
- nem

9. Ha szükségét érzi új rovat indítására, írja le, az milyen legyen?

.....

10. Járt már a **Gazdálkodás** folyóirat honlapján (www.gazdalkodas.hu vagy www.agrarlapok.hu)?

- igen
- nem

11. Találkozott-e már a világhálón a **Gazdálkodás** folyóirat cikkeivel figyelőrendszerek segítségével?

- igen
- nem

III. SZERZŐKÉNT:

1. Kérjük, jelölje, milyen folyóiratot szeretne mint Szerző

	(Egy választ jelöljön.)	x
1	Alkalmazott kutatásokkal foglalkozó lapot	
2	Inkább alkalmazott kutatásokkal foglalkozó lapot	
3	Alkalmazott és alapkutatással is foglalkozó lapot	
4	Inkább alapkutatással foglalkozó lapot	
5	Alapkutatással foglalkozó lapot	

2. Publikált már a **Gazdálkodásban**?

- igen
- nem

3. Tervezi, hogy publikál a folyóiratban?

- igen
- nem

4. Kérjük, jelölje, hogy mely rovatban publikálna szívesen (több jelölés is lehetséges):

- tanulmány
- vita
- szemle
- krónika

Van-e egyéb javaslata, megjegyzése a folyóirattal kapcsolatban?

.....

.....

.....

.....

Köszönjük, hogy válaszával segítette munkánkat!

A Szerkesztőbizottság

A kérdőív visszaküldhető:

Gazdálkodás Szerkesztősége 1093 Budapest, Zsil u. 3-5.

Faxon: 476-3295

E-mailen: gazdalkodas@aki.gov.hu

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A *Gazdálkodás* előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A *Gazdálkodás* több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A *Gazdálkodás* szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A *Gazdálkodás* hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A *Gazdálkodás* publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.

A *Gazdálkodás* gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A *Gazdálkodás* nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A *Gazdálkodás* – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A *Gazdálkodás* rendkívül olcsó, előfizetési díja 5100 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI), 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A *Gazdálkodás* Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (röviden NAKVI), 1223 Budapest, Park u. 2. *A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”*
 Faxon: +36/1362-8104
 E-mailen: boler@nakvi.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2012. évre (a korábbi számokkal együtt): **5.100 Ft.** Példányonkénti ár: **850 Ft**

Előfizetési díj 2013. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2012. évre ... példányban.

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2013. évre ... példányban.

Az előfizetési díjhoz csekket kérek

Az előfizetési díjat átutalással rendezem *

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: Név:

Számlázási címe:

Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
 1223 Budapest, Park u. 2.
 Tel.: +36 1 362 8100
 Web: www.agrarlapok.hu
 E-mail: nakvi@nakvi.hu

* Az előfizetési díjat a NAKVI 10032000-01743276 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:

VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM
NEMZETI AGRÁRSZAKTANÁCSADÁSI, KÉPZÉSI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon, fax: +361-476-3295
E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet,
1223 Budapest, Park utca 2.

Felelős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

VIDÉKFEJLESZTÉSI
MINISZTERIUM

A folyóirat éves előfizetési díja 5100 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás: Primerate Kft.
1044 Budapest, Megyeri út 51–53.
+361-231-4060
www.primerate.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bakucs Zoltán, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet és a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék tudományos munkatársa, Budapest

Csete László, a Gazdálkodás tiszteletbeli főszerkesztője, c. egyetemi tanár, Budapest

Fertő Imre, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanára, tanszékvezető; az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos tanácsadója, Budapest

Gáspár Andrea, az SZF Közgazdasági, Pénzügyi és Menedzsment Tanszék főiskolai adjunktusa, Szolnok

Juhász Anikó, az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztály osztályvezetője, Budapest

Katonáné Kovács Judit, a DE AGTC Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Vállalkozásfejlesztési Intézet egyetemi adjunktusa, Debrecen

Kozák János, a SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar Állattenyésztés-tudományi Intézet egyetemi tanára, Gödöllő

Romány Pál, a Szent István Egyetem professor emeritusa, ny. miniszter, Budapest

Törőné Dunay Anna, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Vállalatgazdasági és Szervezési Intézet egyetemi docense, Gödöllő

Wagner Hartmut, az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztály tudományos munkatársa, Budapest